GÂNDIREA

ANUL X
No. 1—2

1930

GÂNDIREA

ARMONIA EMINESCIANĂ

DE

TUDOR VIANU

Considerată în feluritele ei manifestări, în afectele ei cele mai representative, în tendințele ei ideale, în împletirea motivelor ei, în influențele pe care le-a suferit, în analogiile care o unesc cu alte literaturi străine, poezia lui Eminescu nu-și trădează și ultima taină a farmecului ei. Seducția ei profundă este de ordin muzical. Toate analizele consacrate poeziei lui Eminescu se opresc astfel în fața întrebării despre natura și semnificația armoniei eminesciene. Dar tocmai aceasta este întrebarea cea mai grea și până la un punct iresolvabilă. Căci toate întrebările cu răspunsuri posibile și relativ ușoare, presupun în obiectul întrebării un cuprins rațional. Armonia este însă irațională. Cântecul adânc al ființei uimite, tragice sau fericite, isvorește în însuș punctul contactului ei original cu viața și mintea pentru a-l înțelege se vede lipsită de orice element cunoscut mai înainte și în raport cu care, el ar putea deveni și un obiect al inteligenții, nu numai, cum se întâmplă de fapt, al puterilor care resimt și vibrează consonant. Ceeace se poate spune așa dar despre armonia eminesciană lasă neatins fundul lucrurilor. Dar până la aceste vecinități, câteva lucruri se pot totuși spune.

„Percepția mea este mai întâiu fără obiect clar și definit", notează odată Schiller, observând în ce fel decurge la el procesul creației. „O anumită stare de suflet muzicală îl anticipează și produce în mine ideia poetică". Despre aceasta ar trebui să spunem așa dar că n'ar fi decât transpunerea în plan simbolic și rațional al suggestiei muzicale care poetului îi apare mai întâiu. Această suggestie muzicală primordială constitue sâmburele cel mai adânc al inspirației lirice, dar în acelaș timp atmosfera în care se desvoltă și care stărue în amintirea cititorului, chiar când detaliul imaginilor și al ideilor au dispărut. Un adevărat, un mare poet liric este totdeauna creatorul unei armonii unice și Eminescu face parte printre aceștia. Un curent melodic se desprinde din opera lui, pe ale cărui unde putem pluti fără nici o știință despre felul țărmurilor printre care ne poartă. Dar o astfel de armonie este totdeauna diferită de aceea exterioară și reductibilă la elemente prosodice. Față de aceasta din urmă, armonia eminesciană trebue din capul locului deosebită.

Ca mai toți poeții romantici, Eminescu a fost și el un inovator prosodic. Revoluția romantică se întorsese la timpul ei și împotriva alexandrinului tradițional și încă dela Chenier, care își impunea programul: „Sur des pensers nouveaux faisons des vers antiques", vechile metruri antice, deveniră niște tipare noui ale versificației. Un alt isvor îl dădură literaturile meridionale și orientale și astfel sonetul, glossa, ghazelul, etc., începură să închidă inspirația cea nouă. Eminescu folosește unele dintre aceste antecedente

şi astfel odată cu poezia lui avem primele sonete reuşite ale literaturii române, după cum glossa spaniolă, folosită uneori şi de L. Tieck, se încetăţeneşte la noi, împreună cu versul şi strofa safică (Oda în metru antic), pe care le întrebuinţase uneori, printre poeţii germani, un Klopstock, un Platen şi un Lenau în seria „Odelor" sale. Exuberanţa prosodică este cu toate acestea mai mică la Eminescu, decât la alţi poeţi mai bătrâni, la un Bolintineanu de pildă şi farmecul muzical al poeziei sale nu trebue căutat în varietatea ritmurilor şi în combinarea lor ingenioasă. Armonia eminesciană este de o altă calitate.

Pentru a ne edifica asupra acestei armonii un fapt capital ne vine în ajutor. Muzica specific eminesciană nu se aude din primul moment în versurile poetului nostru. Abia după şirul poeziilor din „Familia", unde influenţe pornind deopotrivă din Bolintineanu şi din Alecsandri au putut fi adeseori constatate, ceva din farmecul muzical al poeziilor de dragoste de mai târziu, al „Luceafărului" sau al „Scrisorilor" începe să fie perceput. In poemele acestei epoce, în „Venere şi Madonă", în „Epigonii", în „Inger şi Demon", în „Impărat şi Proletar", se întâlnesc mai toate „licenţele poetice" ale lui Eminescu, versurile sale imperfecte, asonanţele la finele versurilor şi solecismele din cuprinsul lor. S'ar spune că pentru a se afirma, armonia Eminesciană are nevoe să spargă tiparele rigide ale corectitudinii, atât de puţin au comun între ele armonia externă, pe care prosodia şcolară o poate cunoaşte în elementele ei analizabile şi armonia internă, proprie inspiraţiei lui Eminescu, de firea căreia nu ne putem apropia decât pe căi cu totul diferite. Prosodia distinge în adevăr elemente generale, grupuri tipice de accente şi îmbinări tipice de ale acestora, cum pot apărea în întipărirea formală a oricărei inspiraţii poetice. Ceeace este propriu şi unic în fenomenul armoniei se înţelege însă că nu se poate reduce la aceste elemente generale. Forma, concepută ca un înveliş unitar sub care se pot adăposti conţinuturi dintre cele mai variate, forma generală, obiectivă şi oarecum detaşată de conţinutul lucrurilor pe care le exprimă, este aceea pe care şi-o reprezintă prosodia. Există însă şi o altă formă, internă şi coincidentă cu principiul adânc al inspiraţiei, cu sentimentul de viaţă care l-a urmărit pe poet.

O astfel de formă este manifestarea sensibilă a unui asemenea sentiment de viaţă şi pentru a ne da seama de firea ei, trebue să încercăm a pătrunde dincolo de stratul impersonal al alcătuirilor prosodice, până în centrul însuş al inspiraţiei. Dar cu acestea trecem la un alt aspect al lucrurilor. Armonia internă, despre care e vorba aci, deşi este un fenomen muzical, nu este un simplu fenomen sonor. Numai cine socoteşte că muzica este o îmbinare de sonorităţi, poate crede că problema pe care armonia eminesciană o pune, poate fi rezolvată printr'o analiză a accentelor şi a felului particular în care accentele se grupează în poezia lui Eminescu. O astfel de procedare presupune o reprezentare nu numai simplistă, dar direct greşită despre natura muzicei. Amatorul cel mai vulgar care, la auzirea unui marş militar, se simte cutreerat de un fior, are chiar el prilejul să constate că auzul nu este singurul organ de percepere al muzicei, că aceasta poate impresiona şi alte regiuni ale sensibilităţii sale şi că ecoul ei se poate urmări până în straturile difuze ale cenesteziei. Cercetătorul operii lui Eminescu care ar voi aşa dar să desvolte cu toată consecvenţa punctul de vedere al unei analize fiziologice, cum este aceea pe care o practică, chiar fără s'o ştie, atunci când încearcă să simplifice problema armoniei la una din sonorităţi, un astfel de cercetător ar trebui să analizeze şi înmiitele reacţii pe care poezia lui Eminescu le descătuşează în cenestezia cititorului său. Faţă de dificultatea de neînvins a unei asemenea teme, transpunerea problemei armoniei eminesciene în planul semnificaţiei ei ideale, comportă un răspuns cu mult mai posibil şi mai uşor de dat. Căci muzica are şi o asemenea semnificaţiei deală. Care este însă felul special al acestei semnificaţii în cazul armoniei create de poezia lui Eminescu?

Studiile întrunite în lucrarea de față s'au străduit să pună în lumină câteva din ideile socotite indispensabile unei bune înțelegeri a poeziei lui Eminescu și care în acelaș timp definesc situația sa în literatura românească, mai cu seamă față de înaintașii săi, În adevăr, mai toți înaintașii lui Eminescu, un Gr. Alexandrescu un V. Alecsandri, un I. Heliade-Rădulescu, un V. Cârlova, dar și un Iancu Văcărescu, se aseamănă între ei prin câteva trăsături comune, pe care marea faptă poetică inovatoare a lui Eminescu le contrazice deopotrivă. Toți acești poeți alcătuesc un grup compact și omogen, prin credința lor în civilizație, prin orientarea lor spirituală către viitor, printr'o atitudine progresistă și în definitiv optimistă, alimentată de acea conștiință a latinității rasei, resimțită ca un element de mândrie și ca o chezășie în încercările și scăderile vremii contimporane. O astfel de structură spirituală este fixată încă de un Iancu Văcărescu în oda „La pecetia pe pravila lui Caragea" (1819):

Ah, de-am putea-a-ne dobândi
Și câte-avem pierdute
Atunci ce duhuri n'ar gândi
Ce guri ar mai fi mute!

Atunci-acest corb sărman
Iar acvilă s'ar face
Și-orice Român ar fi Roman
Mare'n răsboiu și pace.

Ideia civilizației, în înțelesul restrâns al civismului, afirmat ca o speranță întăritoare în josnicia cetățenească a prezentului, îi inspiră lui Gr. Alexandrescu, poema „Anul 1840". Latinitatea își găsește cântărețul său în V. Alecsandri. Atât de puternică este orientarea progresistă către viitor, la poeții cari îi preced lui Eminescu, încât ruinele însăși, după firea specială a fiecăruia dintre ei, sunt evocate ca niște mărturii ale gloriei trecute, menite să rușineze pe contimporani, ca la I. Heliade-Rădulescu (O noapte pe ruinele Târgoviștei), sau să stimuleze avântul spre mai bine al națiunii, ca la Gr. Alexandrescu (Trecutul la mânăstirea Dealului).

Astfel de trăsături revin și la Eminescu, dar fără niciun alt amestec numai în unele din poeziile tinereții ca „Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie", sau „Junii corupți", poeme inspirate de entuziasm civic sau de accentul satirei reformatoare, aprins de amintirea trecutului măreț și de conștiința latinității.

În „Epigonii", poetul aduce însă ultimul salut pe care socotește că înaintașii îl merită, tocmai pentru avântul și optimismul recunoscut în firea lor:

S'a întors mașina lumei; cu voi *viitorul* trece;
Noi suntem iarăși *trecutul* fără inimi, trist și rece;
Noi în noi n'avem nimică, totu-i calp, totu-i străin!

Indată însă ce cugetarea și sentimentul pesimist al existenții în luptă încă cu civismul revoluționar în „Înger și Demon" și „Împărat și Proletar", reușește să îl elimine cu desăvârșire și să se afirme în toată puritatea lor, poezia lui Eminescu pășește pe drumurile sale cele mai proprii. Din acest moment, tendințele ei ideale contrazic într'un chip categoric tendințele pe care le-am recunoscut caracteristice și comune celor mai de seamă dintre poeții înaintași.

Atitudinea spirituală a lui Eminescu nu se va mai orienta niciodată da aci înainte către viitor și către civilizație Ea se va îndrepta pururi către trecutul istoric și către cel anistoric, al basmului. Atmosfera poeziei sale nu va mai fi apoi aceea a devenirii și a progresului, ci, după cum am arătat în cursul acestei lucrări, aceea a eternității, așa cum rezultă dintr'o viziune statică și eleatică a vieții, în care progresul numai poate

ocupa niciun loc. Abia prin fapta eminesciană, literatura românească va cunoaşte astfel adevăratul răgaz contemplativ al poeziei şi atmosfera de vis, închipuire şi veşnicie, în care ea poate înflori mai bine. Dar drumurile reacţiunei lui Eminescu vor cunoaşte şi etape mai înaintate.

Civilizaţia este raţiune, progres al instituţilor prin desăvârşirea treptată a raţiunei Atitudinea spirituală a lui Eminescu orientată într'un sens opus civilizaţiei va reflecta şi ceeace precedă şi se opune raţiunei, origina lucrurilor şi coincidenţa contrariilor. Am arătat cum în intuiţia erotică această tendinţă ajunge să presimtă unitatea adâncă a voluptăţii cu durerea şi odată cu aceasta fenomenul pur al voinţei de a trăi, încordarea vieţii deopotrivă cu sine în suferinţă ca şi în fericire. În sfârşit, pentruca ultima dintre legăturile cu care civilizaţia ne ţine strânşi, să fie desfăcută, poezia lui Eminescu cunoaşte tovărăşia mângâetoare a omului cu natura şi adormirea chinuitoarei conştiinţe de sine în ritmurile şi legănările ei materne. Abia cu Eminescu şi datorită atitudinei sale anticivilizatorii, poezia românească ajunge astfel să cunoască nu numai lumea trecutului şi a basmului, dar a iubirii şi a naturii, cu o adâncime faţă de care, toate realizările anterioare nu ne pot apărea decât cu totul palide.

Faţă de toate acestea se poate spune acum că armonia eminesciană nu este decât expresia muzicală a unei astfel de desfaceri din rigorile civilizaţiei şi ale raţiunei; un fel de reîntoarcere în fluxul lucrurilor înainte de diferenţierea şi închegarea lor. Poetul însuş nu o aude decât în stările crepusculare ale minţii, ca în „Melancolie":

În van mai caut lumea-mi în obositul creer
Căci răguşit, tomnatec vrăjeşte trist un greer.

Alteori el o regăseşte în aromeala clipelor care precedă pierderea conştiinţei: „Cu murmurele lor blânde, un isvor de *„horum-harum"* sau de sub păturile groase ale somnului, ca în „Povestea Codrului":

Adormi-vom, troieni-va
Teiul floarea-i peste noi,
Şi prin somn auzi-vom bucium
Dela stânele de oi

sau în extazul şi pierderea de sine a iubirei ca în „Făt-frumos din Teiu":

Numai murmurul cel dulce
Din isvorul fărmăcat
Asurzeşie melancolic
A lor suflet îmbătat

sau însfârşit ca un acompaniament al supremei odihne în moarte:

Şi nime 'n urma mea
Nu-mi plângă la creştet,
Doar moartea glas să dea
Frunzişului veşted.

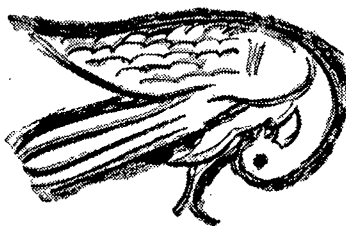
Nu este de sigur o întâmplare că toate aceste momente muzicale sunt asociate în poezia lui Eminescu cu nişte clipe de diminuare a conştiinţei de sine şi cu un fel de coborîre din starea personalităţii lucide, construită şi stăpână pe destinele ei. Această stare de personalitate, după cum am arătat-o şi altădată, este pentru Eminescu o iluzie pe care ştie s'o recunoască cu jalea întrebării despre înţelesul pierdut al existenţii trecute, ca în „Melancolie" sau cu uimirea care contemplă mărturiile umile ale vieţii care a fost, ca în „Scrisoarea I". Iluzia este acum divulgată. „Căci a voastre vieţi cu toate sunt ca undele ce curg", ne spune poetul în „Scrisoarea IV". Un bun mai preţios, mai mângâetor

câştigă el prin desfacerea de toate legăturile care ţin strânse laolaltă elementele persoanei, de legăturile raţiunei şi ale civilizaţiei. Armonia eminesciană este expresia acestei desfaceri. Ea este expresia unei renunţări, resimţită în punctul în care presentimentul odihnei apropiate complică durerea cu farmec şi cu fericire.

Murmurul vocalelor latine, sunetul buciumului, cântecul greerului şi al isvorului, glasul frunzişului sunt astfel numai sunete izolate şi oarecum simbolice a unei armonii mai ample, a muzicii lumii, percepută odată cu desfacerea persoanei şi cu înaintarea spre moarte. Armonia eminesciană, în întregimea ei, este deci independentă de toate aceste glasuri. Ea este mai de grabă echivalentul muzical al întregei inspiraţii eminesciene, a erotismului, a naturismului, a reacţionarismului său şi de aceea felul ei adevărat nu ni se poate destăinui atunci când o privim ca pe un fenomen sonor izolat, ci numai când o considerăm în totalitatea tendinţelor ideale din care se întreţese.

Am arătat că pentru înaintaşii lui Eminescu constelaţia spirituală comună consta dintr'o orientare progresistă unită cu conştiinţa latinităţii rasei. Am arătat însă cum această tendinţă este contrazisă de poezia lui Eminescu, în desvoltarea ei treptată şi până la punctul în care reacţiunea care se înjghebează prilejueşte aspectele cele mai caracteristice ale eminescianismului. O altă constelaţie spirituală este introdusă odată cu Eminescu şi ea asociază gândul metafizic cu sentimentul naturii, reacţionarismul, erotismul şi muzica: o îmbinare de tendinţe deosebite de acelea întrunite în constelaţia apuseană şi latină, singura pe care intelectualul român din veacul trecut o cunoştea înainte de Eminescu, dar care, după el, a revelat şirului de generaţii, adăpate la isvorul adâncei şi turburătoarei inspiraţii noui, prezenţa unui unuivers moral deosebit. Această subită răsturnare de perspectivă a eliberat în sufletul nostru o provizie de forţe subiective, puternice şi proaspete. Ceeace s'a numit îndată după moartea poetului, „răul eminescian", era mai de grabă o criză de creştere.

Privită în lumina celor patru decenii de când poetul a plecat dintre noi, opera lui Eminescu ar putea primi pe întâia sa pagină, inscripţia cu care Schonenhauer introduce cartea despre lumea ca reprezentare, cuvintele lui Rousseau: „Ieşi din copilărie, prietene, trezeşte-te!" Discutabilă a fost aşa dar alarma care deplângea urmările „curentului eminescian", căci recrudescenţa de jale şi meditaţie a epocii nu era decât semnul după care se putea recunoaşte descătuşarea unui mare depozit de energii interioare. Boala timpului era a unei plinătăţi chemate la viaţă. Mii de oameni îşi pot reaminti astăzi de momentul adolescenţei lor când au zăcut de răul eminescian, de acea jale subtilă şi învăluitoare, din care farmecul nu este absent, pe care expresia artistică o înobilează şi sub a cărui suggestie muzicală insul simte adâncindu-se experienţa sa intimă. Prima tinereţe este însă totdeauna o boală, o criză acută declarată într'un anumit prag hotărîtor al existenţii. Printre ruinele formelor liniştite de viaţă, în mijlocul cărora copilăria se desfăşurase cu placiditate, omul încearcă atunci să se facă stăpân peste clocotul nouilor sale puteri. Din poezia lui Eminescu s'a răspândit astfel o contagiune necesară, în lipsa căreia tânărul de altădată ar fi rămas şcolarul neştiutor din ajun, dar pe care bărbatul de mai târziu a trebuit poate s'o întreacă.

CÂNTĂREȚI BOLNAVI

DE

LUCIAN BLAGA

Purtăm fără lacrimi
o boală în strune —
și mergem deapururi
spre soare apune

Ni-e sufletul spadă
de foc stinsă 'n teacă.
Ah iarăși și iarăși
cuvintele seacă.

Vânt veșnic răsună
prin cetini de zadă.
Purces-am în lume
pe punți de baladă.

Străbatem amurguri
cu crini albi în gură.
Inchidem în noi un
sfârșit subt armură.

Purtăm fără lacrimi
o boală în strune —
și mergem deapururi
spre soare apune.

Răni ducem — isvoare —
deschise subt haină.
Sporim nesfârșirea
c'un cântec, c'o taină.

P O E S I I

DE

D. CIUREZU

RUGĂCIUNE

Doamne,

Spun oamenii că Tu cu Sfântu-Petru-odată
Ai coborât la noi pe drumuri lungi de ţară
Doi bieţi moşnegi mărunţi, cu trăişti la subţioară
Porniţi domol, la drum, prin lumea toată.

V'aţi potolit dogoarea'n ciuturi de fântâni
— Fântânile cu cumpeni de'a noi —
Aţi odihnit la umbră cu mierlele 'n zăvoi
Şi-aţi picotit cu noaptea şi basmele la stâni.

Vroiaţi să ştiţi din rânduirea voastră
Ce s'a ales pe-un bulgăr de pământ,
Unde pădurile se leagănă de vânt
Şi Jiu-şi poartă unda'n veac, albastră.

Şi-aţi întâlnit un om cu plugu'n câmp
Şi va 'npărţit din azima lui săracă.
Pe mâna lui lumini de promoroacă
Punea privirea voastră în răstâmp.

Şi lanul lui de aur a crescut,
Cu spicul plin, cât vrabia de greu,
Şi n'a ştiut c'a fost un Dumnezeu
Acel ce-a stat o clipă şi-a plecat...

Doamne,

Pe malul rupt, strălucitor de soare,
Şi-acum coboară Jiul către şes,
Şi eu Te-aştept cântând cu plugu'n mers,
Să-Ţi văd pe câmp nălbirea de picioare.

Şi rodul meu să-l plec credinţei Tale
Cu sufletu-mi, c'o vorbă de demult,
Că Tu cu Sfântu-Petru odată ai trecut
Şi Te-ai pierdut prin ţară, cu apele la vale.

VREAU CAP DE OM

Aud cum geme în taină fântâna dela poartă
Când cumpăna înalţă vârcolaci,
Când luna 'nsângerată varsă maci
Pe prispa mea şi'n inima mea moartă.

„Vreau cap de om, Vreau cap de om"
Fântâna dela poartă-mi cere 'ntruna,
Şi văd din prispă cum mănâncă luna
Un bot de mal şi-un vârf urât de pom.

Ce vrea moroiul căţărat pe chei
De joacă strâmb pe ciutura fântânii ?
Mi sunt bolnave 'ndemnurile mâinii
Şi ciorile se bat pe ochii mei.

Na-l gură de fântână, e uscat
Sufletul pe care-l ceri întruna
În apa-i moartă nu mai râde luna
Şi nu mai vin cărările din sat.

O frunte de pripas bătând în porţi
S'apleacă ostenită lâng-un pom...
„Vreau cap de om, Vreau cap de om"
— Fântâna mea se bucură de morţi. —

DRUMUL MORȚILOR

Vărsați găleți de apă peste drum
Trec morții pe cărări necunoscute
Pe margini de hotare nebătute
Cu viața toată — un năpârstoc de scrum...

„Lăsați-mi banul de argint în mâini
Vin vămile văzduhului în cale.
Pământul din mine în văi se prăvale
Și inima-mi rupe o haită de câini.

Din adâncimea mea privesc pe râu
Cum stratul meu se duce val încet
Cu un inel lucind curat pe piept
Și-alăturea de mine-un pumn de grâu.

Pe 'ntinsul larg, albastru, brumăriu,
Nu mai cunosc pe nimeni și nimic,
Doar veșnicia lasă câte-un pic
Să cadă rob în sufletul meu viu"...

Vărsați găleți de apă peste drum
Trec morții pe cărări necunoscute
Pe margini de hotare nebătute
Cu viața toată-un năpârstoc de scrum.

D E S P O V Ă R A R E A

DE

OSCAR WALTER CISEK

din limba germană de EMANOIL BUCUȚA

Picioare de cărăbuș îi alergară pe obraz și îl treziră. Se întinse cât mi ți-i omul, azvârli gângania la pământ și o călcă, râzând. Îi pierise somnul. Apoi se privi, își jucă mușchii dela brațe și își frecă picioarele păroase.

La fereastră odihnea dimineața, odihnea largă și încă neîndemânatică. Se apucă să fluere, se opri, gândindu-se deodată la ceva, și își răsfrânse buzele nepăsătoare. Ridică în dreptul chipului lucios de sudoare un ciob de oglindă, în care strâmbăturile lui se revărsară pline și împăcate. Dupăce-și trase ghetele, una de praf, se spălă într'o găleată de tinichea sgomotoasă și stropi de jur împrejur într'un mare cerc, odaia. Pe masa așternută cu o mușama ciuruită se vedea găina jumulită, o grămadă albastră-deschis. Când se întorsese azinoapte, se gândise la drumurile lungi și mai bâjbâise odată pe strada destrămată de întuneric, anume ca să tae gâtul vietății care abia piuise, într'un coteț adormit din vecini.

Locuitorii satului nu-l priviseră nici așa bucuroși și ocărîseră bombănind în urma lui când lălăia șovăitor pe drumuri, ca un dulap greoiu pe care ardea capul roșu bolovănos. Fuseseră uneori chiar nedrepți și răsvrătiți față de insul care râdea cu hohot în toate părțile, pentrucă orice mustrare aluneca neluată în seamă, ca un petec de hârtie, peste nepăsarea lui rotundă. Dar mulți se împăcară pe urmă din nou, fără vorbă, cu năbădăiosul și se umpleau de uimire când îl priveau la potcovitul cailor. Felul cum astâmpăra nerăbdarea picioarelor armăsărești cari azvârleau cu desnădejde, deștepta mirare și băeții ar fi căscat toată ziua gura la el, dacă omul n'ar fi fost de multe ori grosolan și fără înțelegere față de uluiala lor.

Acum obrazul i se topi mai moale într'un zâmbet, la gândul că departe de cele din urmă case ale marei așezări, avea să frigă nesupărat găina furată și să înceapă s'o înfulice.

În sacul de piele pe care îl luă în spate, se mai îngrămădeau și alte lucruri de mâncare, pentrucă drumul prin bărăgan trebuia să ție o săptămână încheiată. Iar orașul cel mai apropiat, în care vrea să se bage la un meseriaș, se găsea așa de departe că adesea atâția călători nu văzuseră, încă și mai mult timp înainte să ajungă, decât legănarea în vânt a ierbei câmpului. Dar pe când scotea printre dinți o melodie săltăreață rămânea încredințat, în nepăsarea lui, că lungimea asta nu putea să fie pentru el decât un joc fugar, un fleac, la care-i dai un picior scuipând.

Și când se găsea pe scara scârțâitoare, care cotea repede în groapa zidurilor, își descoperi părinții, pe tatăl întors țeapăn spre el, pe mama lăcrimătoare. Dar nu voia să știe de rămas bun și coborî cu pasul mai ușor. Ziua de vară era senină și strălucitoare când ieși în stradă, care sfâșiată de aripile metalice ale rândunicilor, sta înaintea lui răbdătoare. Dogoarea îi curgea în întâmpinare ca o dulce undă. El nu se uită împrejur, ci se duse. Își vârî degetele prin căptușala măcinată a hainei și tropăi mai grăbit spre capul satului. Atunci văzu că oameni îi alergau în cale, în grămezi iute fărâmițate, că de cealaltă parte, în preajma bisericii, fluturau ca niște steaguri pânze de flacără, un stâlp greu de fum se răsucea în sus și arunca scântei galbene ca niște semințe pe fundul moale al cerului. Ardeau hambare de grâne, strigăte multe se învârtejeau unul în altul copii treceau clătinându-se cu găleți pline. Oameni târau gemând scări lungi, goniți de femei care-și smulgeau părul. El nu scoase nici un sunet, rămase numai pe loc, privi. Pălăria mare de pae îi ținea o umbră binefăcătoare pe obrazul încheiat fără colțuri. Închis în carnea abia înfierbântată, călca repede peste urmele de roate sfărâmicioase, pe când fumul se înălța ca o clădire nepătrunsă peste neputincioasele acoperișuri ale locului.

Din deschizătura unei uși se desfăcu atunci făptura unei femei. Brațele desnădăjduite se smulgeau din umerii plângătoarei, care prinse, aplecată înainte, mersul lui cu întreruperi. Ea îl privi drept, cu un obraz răvășit isteric. Suspină îndurerată, în izbucnirea gemetelor, îi apucă mâna, își cuibări la pieptul lui capul umed, cu părul bălaiu fluturat în ochi. Bâlbâia necontenit două silabe, destrămate de emoție, lovea cu pantofii de pâslă în pământ așa că pulberea șoselei se împrăștia în toate părțile. Privirea lui trecu peste ea. Vrea s'o împingă în lături, dar degetele ei se încleștară de surtucul pătat de uleiu. Femeea se văetă: Am să crăp ca o vită. N'ai voe să pleci. Nu te las. N'am să te las să pleci mai departe.

Și căutătura ei se risipi ca întunerecul unei galerii dărâmate. O izbucnire de greață își făcu atunci loc din el, o apucă aspru de mână și îi făcu vânt la pământ, strigă: Ce vrei dela mine? Mă duc. Ți-am rămas dator cu ceva?

Ce strigi tu!? Peste trei luni am să-ți nasc copilul. — Ceva o înăbuși, căzu tăios în creerul ei chinuit, El nu răspunse decât atât: Are să să-și facă drum și fără mine. Dela una ca tine nu-mi trebue copil.

Și vru să plece mai departe, dar ea se spânzură ca un lucru mort de piciorul lui greu, i se aruncă iară și iară înaintea pasului, strigă, cu fiecare frântură de vorbă fierbinte și plină de ură: Îndrăznești să dai așa de rușinos într'o femee? Mi-ai zdrobit oasele! Mi-ai învinețit și mi-ai scrântit degetele! Am să-ți sparg capul cu pietre, ucigașule!

Am să-ți trag una, să rămâi lată, zise el cu dispreț silit și liniștit. Desfăcu pumnii, cari-i țineau pantalonii, se feri scurt de îngenuchiată și alergă o bucată, pe când ocări urlate din câteva case îl izbiră în frunte. El rămase nepăsător la fiecare lovitură.

Trăsăturile răscolite ale femeei se învâlvorară de goană îndărătul lui. Dădea din

mâini, amenința răgușit: când te-i întoarce, am să-ți asvârl cu vitriol în ochi. Și femeia ailaltă a ta, pe care ai lăsat-o ca un păcătos, are să-ți arunce cu vitriol în obraz.

Dar pe urmă obosit rămase gâfâind îndărăt, nimeri într'o grămadă de pietriș răsunător, își întinse țeapăn trupul și se prăbuși în șanț. Ceva răsări atunci în el, necunoscut, teamă de o întâmplare care era primejdioasă și de care nu s'ar fi putut apăra cu pumnii. Stătu locului, se văzu deodată în gând cu fața arată, în ale cărei brazde dospea vitriolul, cu găurile ochilor holbate goale. Voi să facă doi, trei pași înapoi, să-i spuie oricum câteva vorbe liniștitoare femeii. O mișcare de fereală îl descătușă atunci de toate și, ca după o mâncare prea grasă, își șterse buzele, hohoti. Își aruncă sacul de piele pe celălalt umăr, bombăni ceva. Și porni fără păsare mai departe, cu pumnii moi și adâncindu-se încet și în pace, în propria greutate vârtoasă a sângelui.

Ulițele și potecile mai puțintele care se pierdeau treptat, umbrite de crăci sărace, prin grădini de zarzavat potopite de praf și pe după garduri de scândură și de răchită, ca un jghiab cenușiu de apă, nu le luă în seamă, ci își întoarse mersul spre o curea de gârlă, dela care un drum puțin umblat scotea în bărăgan. Soarele, care smulgea toate lucrurile din semeția scufundată în sine, n'avea cu el nimic, îl ardea și îi simțea numai căldura copleșitoare. Păpurișuri și ierburi gălbejite, împrăștiate ca niște petece tocite de pâslă în jurul vinelor căscate ale pământului uscat, nu arătau ochilor lui, care se întorceau dela ele adesea, decât ceva fără noimă și la fel. Simțurile acum în fierbere îl și purtaseră în orașul depărtat, prin cârciumi, pline de larma plutașilor trași în ele, și la femei, care-i plăcuseră de-atâtea ori, cu grăsimea lor leneșă. I se năzărea că vede cai cari asvârleau, tractiruri pe jumătate dărăpănate și o dragoste cu ghiare catifelate, cu jurăminte zâmbitoare, cu un inel de metal și cu nopți calde în șoproane de fân. Pe urmă se puse să viseze de străzi de oraș auind înăbușit și se gândi cu mulțumire la găina, pe care avea s'o scoată la întâiul pom și s'o frigă într'o frigare cioplită la iuțeală dintr'o cracă.

Nesfârșirea auitoare a bărăganului, care începea dincolo de un șir de movile dimpotrivă, se păstra departe de conștiința strâmt îngrădită a ceasului acestuia. Ea însemna în afară de mirosul și de gustul lui, numai un leșin neclintit, o reprezentare depărtată și neînchegată, încuiată și fără taină. Stătea ca un lucru fără înțeles, un fel de mică piedică în fața ființei lui rămasă încordată în sine însăș. Își luau undeva zborul pasări, pete întunecate de pulbere într'un cerc de un albastru închis. Nu le vedea nimeni și el nu se găsea pentru asta aci. Întâlni un trunchiuleț uscat, îl târî după el până la un pom, adună crăci și înteți focul. Pe urmă fripse găina, se uită cu mulțumire cum îi picau păsării din boboroșala pielii rumenite stropi de grăsime, mâncă o bucată zdravănă de pâine, bău, plecă mai departe. Căci nu simțea nici urmă de oboseală și voia să poposească numai adânc înăuntrul bărăganului.

Ceasuri întregi trebue să fi mers, și soarele sfărâmase jumătate din bolta cerului, când îl întâmpinară câțiva oameni obosiți, meșteșugari sau haimanale, care îi cerșiră miorlăind puțină apă. Răspunse numaidecât că n'are la el, pentrucă își închipuise că avea să-i tae curând calea o gârlă. Oamenii numai carne și oase se uitară unul la altul cu priviri fără înțeles, isbucniră într'un râs firav și întrebară numai cât mai era până la întâiul sat și fură mulțumiți cu minciuna lui că ar mai fi avut numai încă un ceas de umblet repede. Ba ridicară mâna și la țesturile lor de căciuli sparte, când îi aținti neprietenos și posomorit deodată, în semn că nu trebue să mai audă nicio a doua întrebare. Făpturile lor se scufundară curând în dosul șirului de movile, foarfeci mici deschise și închise.

Înaintea lui sta sub arșiță bărăganul. Sub ghete, care loveau ca bulgării, suna înăbușit drumul. Cei din urmă pomi puiră săraci din coaja plesnită a pământului, și el

îi lăsă neluați în seamă, înapoi. Dar căldura stăpânea pretutindeni și ajunse o casnă pentru mădulare, crudă și nespus de fățarnică. Apoi se revărsă ca o apă-tare clocotită peste pământ. El își scoase suspinând legătura de gât colorată, se șterse cu ea de sudoare pe piept, își luă haina pe mână. Dar trupul se făcu mai greu și mai nătâng în razele înjositoare, de care nu era chip să scape nicăeri. Soarele îl apăsa la pământ. Adăpost înaintea lui nu se afla, străbătea prin vestminte, prin cămașe, prin piele. Învâlvora sângele și îl făcea să scadă în sine, neputincios. Nu te puteai împotrivi și erai o lespede fără voință în undele de vânt care te loveau încărcate de căldură. El nu mâncă nimic, bău și iară bău. Din pieptul cu păr din belșug izvora apa ca dintr'o pădure. Căută cu anevoință patru crăci și își întinse deasupra haina, se furișă dedesupt și adormi. Iar în vis, care îl cărări într'o fugă de amețeală, ținu praznic, sultan fericit, într'o horă de femei multe luminoase.

Soarele lucea pe el, de aur întunecat și pieziș când se trezi și ridică haina desfăcută cu obrazul deschis rotund de căscat. O gânganie mare cleioasă sugea la brațul lui. O suflă scuipând și era puțin mirat că vietatea asta mai putea să trăiască aici. Apoi mâncă plescăind toată găina și asvârli oasele departe împrejur, își șterse buzele groase cu dosul palmei și își linse iară mâna. Răsuflă, pentrucă soarele nu mai stătea ca o cratiță înroșită pe pălăria lui de pae. Își tăe un băț dintr'una din crăci și porni, și merse și merse mai repede, ceasuri, până când noaptea, treptat, alunecă pe giulgiul cenușiu al bărăganului, întunericul îl înfășură mai de aproape și târziu somnul își clădi iară în crăcile mute ale creerului lui, un cuib.

În dimineața următoare câțiva nori se arătară pe cer. El se ridică dela pământ, mestecă o bucățică de cașcaval și porni din nou. Nu mai făcuse niciodată drumul ăsta pe jos. Copil, călătorise odată prin ținut, într'o căruță, dar nu-și mai aducea aminte de călătorie. Și pentru că se gândi la maicăsa plângăreață, care-i povestise deseori de pustietatea drumului acestuia, o izgoni în treacăt din aducere aminte. Era plictisit să stea să se gândească la virtutea ei jalnică, atunci când viața țâșnea din el atât de largă și de sângeroasă. Ca un trunchiu mânat înainte, își pripi mersul, dar bărăganul se schimbă acum într'o împotrivire, se făcu un neprieten rău, care trebuia călcat în picioare. Când poposi iară, cârduri de ciori fâlfâiră în apropiere. Uneori lângă drum stăteau făcuți grămăjoare bulgări uscați și arătau așa parcă haimanalele care-l întâlniseră ieri și-ar fi făcut din ele perne ca să poată dormi mai boerește.

În plosca de tablă, care se găsea pe fundul sacului, se clătina încă apă destulă pentru zilele următoare, dar s'ar fi spălat bucuros în vreun râu sau cel puțin în vreo biată șuviță de gârlă. Cine știa aici cât ținea un ceas? Rămase o neștire leneșă, ca să se uite, și după o clipă își dădu seama că era supărat și chiar ciudat de amărât. Poate că tot ar fi fost mai bine să fi rămas în sat și să nu fi stârnit nimic. Ar fi putut să trăiască mai departe liniștit cu femeia, și copilul nu l-ar fi stingherit întru nimic.

Ziua creștea mai limpede în văzduh, dar bărăganul se întindea ca lepra. Odată, ca să audă ceva, fluera, scoase un țipăt ascuțit în sus, în albastrul înalt fără margini. Dogoarea parcă umbla să dea foc pălăriei de pae și mădularele lui picurau sudoarea. Nemăsurată era vâlvoarea asta crâncenă a pământului pârjolit, care-i arunca în față grămezile de ruine ca niște cenușă. Intinsul fără culoare obosea ochii, cari ar fi fost mulțumiți de ivirea unui schilod de arbor pitic. Dar omul neînfrânat rămase împietrit în umilința lui. Se gândea mereu la plăcerile orașelor și un fior de poftă i se prelinse pe ceafă. Dărâmăturile dinnaintea lui nu însemnau încă ceva biruit și el, care se încredea în siguranța liniștită a propriei puteri, nu era o bucată răsleață, azvârlită încoace și

uitată, gura lui scrâşni. Alergă, atât cât mai era în stare, adormi, un sac de culoarea pământului, lângă drum.

Când se deşteptă, simţi în vine un gol necunoscut mai 'nainte şi sfârtecă o bucată de pâine cu dinţii înfometaţi şi o înghiţi. Şi după aceea se uită pânditor în jur, pentrucă singurătatea se schimbase pentru simţurile lui într'un zid. Deosebi departe o umbră care se prefăcu treptat într'un om care se apropia repede. Apoi se aşeză iară şi aşteptă pe străin, bând câteva înghiţituri din plosca de tablă. Soarele lumina acum pe omul de coloare întunecată, drept în obrazul osos. Amândoi tăcură. Străinul şovăia ca un om beat, cu o mână îngropată ţeapăn în buzunarul hainei, desculţ şi zdrenţăros. Aşa veni aproape de tot de el.

Ai apă, ceva de băut? strigă tare şi privi pe cel de jos rugător şi ameninţător Acesta se sculă în capul oaseler şi răspunse alene că n'are. Ce vrea adică dela el? De ce se uită aşa? Trebuia să-şi caute mai bine de drum. Se purtă ca şi cum ar fi fost singur şi se uită încolo. Dar străinul se dădu aproape de tot de el, îi azvârli câteva cuvinte ascuţite în obraz, ţipă că minte şi că-l văzuse mai înainte bând dintr'un vas.

El găsi uşor răspunsul, că fuseae tot ce mai avea. Dar n'are să-i dea lui nici o socoteală. Se poate cărăbăni de acolo.

Dar înainte să fie în stare să se dumirească bine, străinul se feri îndărăt cu doi paşi, gemând şi rânjind zăpăcit, scoase un revolver din buzunar; clipa trecea turbată şi deodată se pătrunse şi de gândul celei mai aprige primejdii, sări asupra omului, îl doborî la pământ, voi să-i smulgă arma. Celălalt se apără cu îndârjire. Lupta se făcu mai crâncenă cu fiecare izbitură şi brânciu şi încleştare. Un pumn de dezgrădinare pocni falca străinului, dar acesta era foarte voinic şi luptă icnind mai departe, Se muşcară ca doi câini, se trântiră pe jos, sa dădură de-a rostogolul pe drum, amândoi cu mâna zgârcită pe armă, fiecare în răgetul de furie al celuilalt. Trupurile lor se azvârliră unul în altul, se încordară înălţându-se subţiate, în împotrivire. Căutăturile se zdrobiră între ele, arma era colţuroasă şi caldă. O împuşcătură bubui, între ei. Străinul căzu pe spate şi obrazul i se sfâşie într'o strâmbătură jalnică.

El întârzia acolo, cu revolverul în mână, despovărat năpraznic şi râzând fără ştire, numai din dinţi. Clipele vâjâiau în jur şi se descâlceau numai cu încetineală. Tocmai se uita după sacul lui de piele şi îşi bătea praful depe pantalonul ferfeniţit, când ochii i se opriră pe cel care trăgea să moară, se zbătea şi se zgârcea. O uşoară curiozitate se adună în el. Că nu-şi descoperi decât o zgâriitură pe dosul mâinii şi care ardea puţin, îl înveseli. Se uită ţintă la omul în suferinţă, se înfioră. Căscă ochii, se dădu câţiva paşi mai aproape. O vreme o petrecu aşa, tâmp şi mut. Străinul răsufla greu, bolborosea lucruri fără noimă. De sub cămaşă îi curgea sânge, şiroia negru pe smocurile slăbănoage de buruiană. Se clătină, se aplecă peste rănit şi simţi sub propriile coaste o apăsare nestăpânită, care îl umplea din ce în ce mai mult. Ce vrea să zică păţania asta? Fiinţa dinaintea lui se întinse şi tresări, un maldăr de mădulare chinuit, a cărui durere era adâncă şi vecină morţii. Niciodată nu văzuse asta, singurătatea şi neapărarea morţii. Privi cu inima strânsă împrejur. Ar fi vrut să strige după cineva, dar pustiul cenuşiu al bărăganului îi era căluş pe limbă.

Şi atunci se aruncă asupra văetătorului, îl rugă să se lase să-i desfacă hainele şi descătărămă în friguri cureaua de pe mijlocul străinului, şi-i smulse vesta şi cămaşa, văzu inelul de pulbere dela rana din deşert, din care se scurgea râuşorul cel roşu. Apăsă degetele pe deschizătură, voi să oprească sângele, dar îndureratul răcni ca un nebun. Alergă de cealaltă parte la sac, scoase plosca de tablă şi-şi rupse o fâşie din cămaşă.

Vărsă apă deasupra și spălă rana. Ii puse plosca la gură omului care horcăi. Acesta bău câteva înghițituri și buzele îi tresăriră moale, petece vinete.

Atunci el zâmbi, fericit un pic, zâmbi încurcat, căci ființa de aici era acum departe de cele întâmplate și o biată jertfă. Un fior îl alergă, pe când se izbea cu palma, ca un lucru străin, în frunte. Ca un om care se îneacă într'o mlaștină, strigă două, trei vorbe, se mărturisi că n'avusese gând să-l ucidă, să-i facă atâta rău. Și își dădu deodată cu durere seama că omul ăsta nu se poate să moară, cu nici un preț. Aude sau n'aude asta? îngână el mai apoi. Are să se vindece, să se vindece foarte curând.

Multă vreme mai spălă rana, îi așeză sacul sub cap. Se lăsă jos lângă omul care suferea și ale cărui trăsături schimonosite deodată nu i se mai părură respingătoare, și se uită căutător peste bărăgan, care i se arătă schimbat întru câtva. Departe vâsleau câteva păsări și ar fi crezut aproape într'o minune, într'o scăpare ciudată. Ce s'ar fi întâmplat altminteri cu bietul suflet? Își chinui creerul, pentrucă n'auzise niciodată cum se tae gloanțele din carnea omenească. Acoperi din nou rana, care nu mai sângera așa de rău. Atunci abia băgă de seamă că soarele mai, mai apusese. Seara năvălită năprasnic lăsa din stăvilare întuneric peste întinderea fără hotare. Ceva, care sta să piară din el, îl ajunse ca pe un pornit la fugă, și întrebă dacă rana îl mai doare la fel. Celălalt strivi o îngăimare între buzele uscate.

N'avusese de gând să-l omoare, strigă el desnădăjduit. I-ar da ajutor cât ar putea mai bine. Atunci liniștea îi străpunse ceafa ca un cuțit și se înfrigură; apoi acoperi pe străin cu haina lui. Noaptea căzu înfundat, o boltă de fier, nesfârșit de împovărată.

Ședea acolo, cu mâna în mâna străinului și somnul nu-l căuta. Odată aprinse un chibrit și lumină obrazul sfărâmat de durere. Din loc în loc nori acoperiră cerul; se uimi de licărirea stelelor și de focul lor de aur, pe care i se părea că nu-l mai văzuse niciodată.

Când ziua înălbi ușor, străinul era puțin mai liniștit și dormea. Îi umezi buzele cu degete jilave, care se puneau tremurătoare pe pielea asprită. Nespus de lung păru timpul până când soarele fu aruncat învâlvorat peste zare. Iarba avea o gingașă bură de rouă și el se aplecă, îi mirosi dulceața sărăcăcioasă, punându-și obrazul deasupra. Încet răcoarea se pierdu. Își șterse de pe mâini umezeala sclipitoare și, arcuit, moțăi.

Ochii străinului erau deschiși, când se trezi și sări în sus uluit. Apucă mâna scuturată de friguri și o privire străluci încoace în nedeslegata lui așteptare. Și numai spaima întrebă atunci din el, dacă-i e ceva mai bine, ceva mai bine. Și dacă rana mai doare așa de rău. Da, îi ieși cu greu răspunsul, a dormit.

N'ar vrea să bea apă? Și îi și întinse plosca. Un pic de apă, Da. — Bău lacom, se încovrigă, șopti că trebuie să se prăpădească aici ca un păcătos.

Atunci el se simți scormonit adânc și descoperit și strigă la celălalt înjurând și cu glas ascuțit că n'avea să moară, că e numai mișel și slab. Și mai liniștit se puse la îndemână cu slugărnică sfială să-l ducă acasă sau cel puțin până la orașul vecin.

Soră-mea locuește în orașul vecin, zise străinul.

Soră-ta locuește în orașul vecin, în orașul vecin. — Dădu din cap, pierdut, pentrucă i se părea că niciodată n'avea să ajungă. Pe urmă se chibzui însă că nu putea să mai fie chiar așa de departe până acolo, își încordă mădularele și simți că se umflau încă vânjoase sub haine. Luă câteva mușcături din pâine și întrebă dacă mai era departe până la un puț și dacă nu se găseau case în apropiere. Două zile trebuia să mergi până să dai de un puț, iar case nu se aflau pe-aici, zise rănitul și-și ridică puțin partea de sus a trupului, mușcându-și buzele.

În jurul ambilor oameni se căsca uriaşul gâtlej al bărăganului, de pe-acum scobit departe de lumină. Vântul tremură scurt lovindu-se de făpturile lor şi sboruri rare de păsări împrăştiate tăiau în văzduh semne stranii.

Acum îl îngrozi suferinţa omului ăstuia, care gemu din nou. Îl întrebă dacă nu-i e foame, dacă nu putea să-i înmoae pâine în apă, şi să i-o dea.

Celălalt scutură numai din cap, scânci. Atunci se simţi ca şi cum clipa trebuia în sfârşit să se însenineze, în sfârşit să se înveselească şi prinse în el încredinţarea : era tare. Nu mai ştia, câtă putere mai avea la îndemână. Aici nu puteau să mai rămâie. Era să ia îndată în spate pe rănit. Ceva, care părea acum cât la oparte, se înflăcără din nou în el. Tresări, şi întrebă apoi dacă soră-sa avea o odae în care ea ar putea să-l îngrijească, şi câţi ani avea soră-sa, câţi ani. Nesăţios aşteptă răspunsul, a cărui întârziere îl nelinişti. N'auzi, fricosule ? strigă el. N'auzi prietene ?

Rănitul se văetă că nu e surd, că aude. Soră-sa are o casă, în care e destul loc. Are să-l primească, odată ce e aşa de nemernic. Şi pe urmă : Soră-sa e tânără, mult mai tânără decât el, n'are decât un copil de doi ani.

Avu o clipă un zâmbet desfrânat, se gândi la braţe moi, dar după aceea îl apucă o greaţă de sine însuş, asvârli gândul ca o boală din minte şi zise tulburat că trebuiau să pornească, dar mai întâiu voia să-i lege din nou rana. Străinul îngână o mulţumire, pe care nu putea s'o ţie departe cu nicio mişcare. Se simţi ca prins asupra faptului, voi să bâigue ceva şi se uită încolo, în lungul drumului de bărăgan. Anevoe se încărcă apoi cu trupul ros de durere, care-i atârna greu pe spate.

La început povara nu-l împiedecă prea mult la umblat, dar curând simţi o neîndurată oboseală în mădulare. Nu mersese încă cine ştie ce, dar sudoarea de pe frunte i se cuibări în sprâncene, îi picură în ochi. Aşa nu mai putea să vadă bine şi trebuia să bage de seamă să nu se abată din drum. Trupul rănitului îi zăcea în spate ca o piatră înroşită. Şi împiedicat şi tras aşa către pământ, se clătină însă mai departe şi se îmbărbătă şi se sperie, când se poticni de vreo piatră, şi voia să uite oboseala, iscodind după un pom sau după un om. Dar trebui să-şi mărturisească foarte curând că puterile îl părăseau neaşteptat de repede. De aceea aşeză lângă drum pe omul care se văeta slab, ca să poată să răsufle de câteva ori din adânc şi neîmpovărat. Şi după ce îşi şterse apa din ochi, deşi trupeşte încă apăsat, găsi câteva cuvinte mici de mângâiere pentru cel în suferinţă. Pentrucă astăzi vedea că până şi el nu era decât foarte slab şi sărăcăcios apărat de nemărginirea priveliştei. În timp ce uda din nou faşa de legătură, nu ştia că starea care-l stăpânea era umilinţa când găsi la gâtul străinului o cruce de alamă de un fir, o ţinu şi o întoarse o clipă în degetele necioplite. Dar tot atunci, mulţumit pentru întâia oară de albastrul necuprins al cerului, avu părerea că se colorase aşa de obrazul lui şi îşi trecu degetele peste bărbie, se uită la el uimit.

Ca să-şi potolească setea, mâncă un dumicat. Rănitul zăcea alături fără mişcare. Îl ridică din nou în spinare şi se ţinu de urmele slab cotite ale drumului, care părea că flutură uşor în vânt. Liniştea domnea înăbuşită la urechi şi nu-şi auzea decât propriul gâfâit. Odată, un copac leşinat fremătă, la oparte mult de cale şi mişcându-şi crăcile ca nişte picioare de păianjen. Urma se întindea înainte-i fără sfârşit, ca şi cum ar fi fost trasă rotund în jurul pământului, rotund în jurul unei veşnicii. I-ar fi plăcut mai mult să înceapă să alerge, dacă mădularele astea neputincioase nu i-ar fi atârnat de plumb în jur.

Atunci se prăbuşi la pământ, înjurând. O piatră colţuroasă îl lovise în genunchiu, îşi supse sângele şi se duse, cu tovarăşul ca un copil pe braţele îngrijorate. Dar nici aşa nu putu s'o ducă mult, tot poticnindu-se şi şovăind, şi din nou trebui să facă

popas. Din nou mai fură, desnădăjduit, o mică bucată din drum, și din nou răsuflarea îi era abur firbinte şi mistuitor, în cât se vedea silit să stea locului ca să întrebe pe rănit dacă nu vrea apă. Gâtul îi era amărăciune uscată și-i era foame cumplit: de aceea apucă în neştire o bucată de pâine și o înghiți. Cu asemenea trudă se apropie de seară. Purtă grijă de străin, îi spălă rana. Curând somnul il trânti alături de celălalt om. Noptea se sculă și se gândi la cruciulița de alamă. Ca scăpat dintr'nn puț întunecos, din gura lui se deslipiră silabe tremurătoare. Undeva în el sălășluia un Dumnezeu.

Disdedimineață deşteptă cu vorbe grăbitoare pe omul care se văeta în somn. Trebuiau să plece mai departe, numai decât mai departe.

Celălalt se întinse și ceru ceva de mâncare. Da, mai era pâine și brânză și ceva pastramă. Putea să scape tot. Scoase câteva îmbucături uscate din sac și se înveseli când văzu că rănitul se așează pe-o parte și începe să mănânce liniştit. Mult nu se putea să mai fie până la un puț și nici orașul nu trabuia să mai fie departe.

Dar rănitul isbucni într'un râs, care sună ca un oțel cu muchi, se plânse apoi că mai era mult până la puț și că de-acolo trebuia să mai meargă cineva bine încă trei zile înainte da a ajunge în oraş. Între vorbe înghiți lacom îmbucăturile și adause încet că lui nu-i e mai bine.

Nu-i e mai bine? — Bâlbăi întrebarea, care era plină de părere de rău. Durerea se trăsese cu totul în șold. De-aceea însă n'avea să mai iasă el de-acolo, zise străinul. Și după clipe chinuite: Trebuia să îmbuce și el ceva, altfel aveau să putrezească amândoi locului, inainte să treacă vreun călător pe drum.

El scutură din cap: Nu, nu-i e întradevăr foame, dar are să mânânce o bucată de pâine. Rupse din codrul de pâine o halcă și urmări cu priviri iscoditoare fâșia subțiată în depărtare a drumului. Și glasul lui se făcu o bolboroseală răgușită, când întrebă: Nu crezi că avem să dăm de oameni?

Poate, răspunse cel în suferință, care-și desfășase singur legătura și se uita la rană. Dar numai foarte puțini oamnni și-ar lua inima în dinți să umble drumul ăsta. De obiceiu se hotărăsc mai bine pentru ocoluri mai mari.

Rana se căsca într'un cerc roşu aprins. Când văzu asta se sperie și se lovi cu pumnii în piept. Se trudi să aşeze legătura cât mai fără durere. Străinul se uită la el ciudat, și spuse apoi că glonțul crescuse în el spăimântător. I se părea că iar fi umplut tot trupul.

Își întoarse ochii la cerul înorat care, un fioros pod, se întindea într'un ținut care i se aräte acum numai ca o urzeală de tăcută desnădejde. Pe când strângea rămășițele în sac, întrebă șovăind, dacă avea să plouă. Căldura se făcuse iară nesuferită. Norii aveau să se împrăștie, fu răspunsul de prăbușire, al celuilalt.

El, ai cărui ochi se în flăcărară ca de necaz şi furie înăbuşită, se strecură sub rănit și se lumină pe neașteptate, că păcătoasele de suferințe ale clipei nimic nu însemnau în urieșimea vieții. Și fu numai supunere liniștită când soarele destrămă toți norii și arse din nou. Fu nevoie de mai dese popasuri decât de ajun. Plin de aşteptare aleargă la câțiva pomi, socotind că ajunseseră la puț. Se odihniră puțin la umbra săracă, și crăcile slabe și schiloade erau o binecuvântare, nemeritată și ca o nemângâere dumnezeească. Înainte să se ridice, degetele i se jucară cu drag pe coaja aspră și noduroasă, pe când frunzele i se părură bune, ocrotitoare mâini de care el era nevrednic.

Pe urmă ceasurile se târâră pustii și sângeroase, dar se simțea ca și cum cineva ar fi scos de sub zăvor o taiănă. Cerul care se învâlvora albastru și bărăganul ars se schimbară înaintea simțurilor lui. La urma urmelor nu ştia de ce mădularele îl dureau

aşa de rău, pentrucă povara pe care o ducea se făcea acum mai uşoară cu fiecare pas. Străinul îi spuse că e foarte galben. Atunci luă plosca şi bău un pic din ea.

Iară mai lăsaseră îndărăt o bucată. Rănitul se văicări; el îngenunche alături şi văzu departe pe drum, ivindu-se o umbră, în care deosebi curând o căruţă venind încoace. Un tremur îl cuprinse şi ridică mâna la frunte. Nu era părere; o căruţă mare se apropia, abia la un kilometru. Un râs turbat ieşi din el, zgudui braţul rănitului, care abia aţipise, îl întrebă, ce e de făcut? Trebuiau să se aşeze deacurmezişul drumului? Prin creerul lui se învolburară o sută de putinţe de scăpare. Trebuiau să ameninţe pe vizitiu cu revolverul? Să nu-i facă altceva nimic, să-i ceară atât, să-i ducă în oraş? Dar puteau să-i ia drept derbedei, tâlhari. Hotărâră să-i cheme pe călători în ajutor încă de departe.

Bucurie şi grijă înfrigurată tremurară în mădularele lor.

Căruţa urui aproape, praful aburi drumul. Auziră glasuri care li se părea neaevea. Rănitul se încleştă strâns de spatele lui. Trupul îi era o praştie încordată. Atunci strigă la vizitiu, strigă tare că pătiseră aici ceva şi nu puteau să meargă mai departe. Ii cerea să-i fie milă de rănit.

Nimeni nu răspunse. Strigătele fură călcate ca nişte păcătoase sub grelele şi duduitoarele copite.

Fie-vă milă de noi! strigă. Fie-vă milă! Nu vă facem nici un rău. Vă rugăm să vă fie milă! Văzu numai cum vizitiul se întoarse la cei trei oameni, cari stăteau în căruţă şi erau înarmaţi cu puşti, cum fuga bidiviilor se făcu mai repede. Norul de praf îi izbi aspru ochii.

Fie-vă milă de noi! strigă încă odată. Dar căruţa nu opri. Atunci se aruncă pe scară, apucă de un căpătâiu, îl strânse, încovoe spinarea încărcată. O groaznică izbitură îi ajunse trupul, un pleznet de biciu îi tăe degetele, se feri, dar un pumn îi dudui în piept. Căzu îndărăt! Se sculă iară, apucă încăodată căruţa, din care nu-i şuerară pe la urechi decât ocări. Un pat de puşcă îl pocni atunci în frunte, încât se împleteci. Şi-şi pierdu aproape simţirea.

Căruţa se depărtă. Rănitul zăcea în praful drumului alături, blestema şi plângea. El era ţeapăn şi în cap îi vâjia înfundat. Multă vreme nu zise nimic şi numai apoi chibzui cât de greu căzuseră şi cât de mult trebuie să fi suferit tovarăşul. El îl ridică băgător de seamă şi îl aşeză pe un loc, unde iarba, o blană roasă, era mai deasă. Şi-i spălă după aceea rana şi-i şopti mângâeri, când cel în suferinţă răcni de durere. Trupul aprins era o rană care se întindea de jur împrejur şi nenorocitul gemea într'una că nu mai poate să rabde focul ăsta.

Ii dădu cea din urmă înghiţitură de apă, luă puţină coaje de pâine în gură şi porni, pe când jeluitorul se bălăbănea de el ca o boccea spartă.

Se înseră. Gâfâi şi merse. Soarele înălţase între nori un rug, se învâlvoră orbitor, se scufundă în bărăgan şi aruncă îndărăt o pălălae. Şi el se opri locului şi privi ţintă minunea. Merse apoi mai repede, ceasuri, până când zări în depărtare grinzile negre ale puţului. Atunci îşi încetini pasul. Mai ţinu un ceas până când ajunseră şi băură. Apa era balsam şi o atingere plină de har.

Zorii viitori, care se avântară peste rotundul în aşteptare îngrozită, licăriră sticloşi şi neajunşi, dar răsufletul pământului se păstră pipăit gingaş. Umplu plosca, pe când privirile îi străluceau umede, îngriji de rănit şi-l luă în spinare. Nori se întinseră albi pe cer. Dogoarea era mai de răbdat şi ca nişte clopote de aur înşirate în jurul puţului, copacii sunară limpede, în vânt. In curând se arătară cete noui de trunchiuri din depărtare şi stătură ca nişte sfinţi rătăciţi înaintea lui. Cu toate că durerea celuilalt om

ardea şi în el, copacii toţi i se părură mai aproape şi ca înrudiţi. Drumul nu mai era aici ca un bulgăre de pământ legat şi înnodat de picioarele lui, ci aluneca singur sub el.

Pentrucă însă mai poposiseră de câteva ori, nu mai rămase aproape nimic din merinde. Îi fu foarte ruşine când rănitul îl întrebă dacă asta era tot ce mai avea la el şi când, ocolind întrebarea, trebui să zică da. Nu fu în stare decât să-şi privească degetele scorojite şi să adauge că era foarte sătul, foarte sătul.

Şi în curând purtă iarăşi pe tovarăş, care se sgârci în spatele lui, gemând ca o vită. Aşteptă mai de vreme decât altădată noaptea, care se încurcă şovăind în puţinii arbori. Ca o aripă atârna frunzişul peste întuneric. Rănitul horcăi. El se dădu înapoi speriat în faţa rănii, care se deschisese stacojie. Negreala se vărsă groasă pe cer şi nicio stea n'o topi. Se făcu frig. Stătu de veghe şi auzi strigătele de durere ale tovarăşului. Târziu după ce se uitase multă vreme în întunecime, ploapele îi căzură.

O detunătură îl smulse din somn. Întunerecul îi curgea ca smoala în ochi, încât izbi cu mâinile împrejur, se opri îngrozit, se sculă în capul oaselor, se poticni. Merse împiedicându-se înainte şi strigă. Ascultă. Mirosea ascuţit. Nimic nu se mişca şi singurătatea se îngrămădea de toate părţile, mare şi aspră. Scoase chibriturile din buzunar, trase unul, se clătină şi căzu în genunchi. Lumina galbenă se stinse. Aprinse altul, se târî de-abuşelea, se apleacă şi lumină cu mâini tremurânde faţa mortului, din a cărui tâmplă şiroia sânge.

Ce-ai făcut, sărace? strigă el şi zgâlţâi pieptul moale, îl ascultă, pieptul din care căldura din urmă se retrăgea, pe când întunericul îl năvălea din nou şi fiecare sunet se îneca mic şi sărac în întinderea bărăganului. Şi iară zăngăni strigătul lui şi iară rămase totul rece şi înăbuşit. Amuţi. Atunci durerea se rupse în el şi căzu peste mort şi suspină greu. Tovarăşul zăcea acolo, ucis şi înţepenit. Şi noaptea se strângea aprigă în jurul lui. Lacrămi mari îi curseră din ochi.

I se păru că deosebeşte în apropiere o umbră năprasnică, se înspăimântă, îşi duse mâinile la ochi. Îngenunche înfrigurat lângă mort, până când dimineaţa se ridică domol. Capul găurit aţintea ca o bucată mototolită de groază. Orice gând se scurse, un slab, îndepărtat picurat. Îşi încordă întreg trupul, ca să poată chibzui. Nu se putea să-l lase aci pe tovarăş, se uită la mâini. Nu se aspriseră destul ca să fie bune de lopeţi, şi n'avea altă unealtă cu el. Ciorile nu trebuiau să rupă cu pliscurile trupul ăsta.

Se ridică, se uită, în jur şi i se păru că pomii cei patru se apropiau. Dar era o amăgeală. Numai aripi luminoase de păsări sclipiră departe şi vântul le legăna ca pe nişte tovarăşi de joc.

Dela mort încolo bărăganul se răsfiră nemăsurat. Se minuna în amarul lui, ridică hoitul în spate. Lăsă jos sacul şi merse acelaş drum înainte, pentrucă voia să-l ducă pe mort în oraş, ca să-l îngroape.

Din nou aerul nu-i turnă decât căldură în oase, dar trupul, al cărui cap îl apăsa pe umăr, i se păru mai uşor. Merse mai încet, se întoarse, pentrucă se temea ca tovarăşul atârnat moale, să nu cadă. Când poposea se uita în obrazul schimonosit şi peste el, în bolta adâncă a cerului, a cărui mare linişte, o asemănare venită în întâmpinare, cânta la orgă fără sfârşit. Se miră pentrucă văzu întâia oară că drumul lui, râul ăsta plin de taină care îl ducea, se vărsa departe în cer, lega pământul cu infinitul.

Simţi că foamea şi setea îl scobeau, făcu o mişcare din mână de îndepărtare şi-şi văzu de călătorie, punându-şi cu grije braţul mortului pe dupe gât. Apoi îi zise încet celui mort: N'am vrut să te ucid. — Şi-l încredinţă de asta cu un semn din cap. Curând ajunse iară la un puţ şi sorbi apa din găleată. Era târziu după amiază şi amurgul prinse să adie. Adormi şi se trezi numai când ploi albe de stele zgâriară vinele cerului. Stătea

țeapăn și ținea mâna mortului într'ale lui. Se simțea foarte vinovat și oropsit și se gândea la femeia care-l rugase plângând să rămâe la ea, când plecase acum câteva zile din sat. Dar astea erau îngropate prin cele petrecute, date la oparte.

De mult își ducea povara, când ziua cu draperii de nori fâlfâi în văzduh. Soarele, un glob uriaș vioriu, lovi în fereastra spaimei dimineței și o sfărâmă în țăndări strălucitoare... Bărăganul își înălță fața către Dumnezeu și se lumină. El rămase locului și recunoscu noua destăinuire. Merse din nou înainte, merse înspre o zare oarecare și pierdu drumul, de care fusese atâta timp legat, și nu-i mai păsă de el. Cercuri lucitoare, pe care le făcea un vultur puternic pe cer, luminară și mai mult aerul. Nu mai mâncă nicio fărâmă și mângâe numai câteodată părul mortului.

Și merse așa, zile dearândul, înăuntru în bărăgan neobosit și deslipit de viața trecută, se odihni noaptea ciucit lângă povara lui. În ținutul unde în sfârșit ajunse, iarba creștea mai înaltă și-i cânta în jurul picioarelor. Florile erau pâlpâire gingașe și o privire liniștită pe lângă nevăzutele poteci. La răstimpuri bău din mici vine de isvoare, care călătoreau visând serafic, pe când păsările îl înconjurau cu zborul lor de flamuri. Se minună. Scutură din capul înălțat, zâmbi și privirile îi erau îndepărtate, când mâinile, îngălbenite îi pluteau înainte.

Vremea îl învălui în limpezime. Bărăganul îl săltă în unda lui necunoscută.

C Â N T E C

DE

DRAGOŞ PROTOPOPESCU

Rarişte de gînduri, rarişte de brazi,
Inimă sicriul spargeţi-l să cazi
Printre ei uşoară, ca de stea o schije,
Fără de durere, fără nicio grije.

Sparge-ţi şi cîntarea, sparge-ţi coardele
Ca să năpădească toate hoardele
De gîngănii scurt lovite de păreţii
Pieptului, precum
Rătăciţi din drum,
Se lovesc de cer în seri tîrzii, ereţii.

Sparge-te de osul pieptului, să-l simţi
Ca pe-un junghi în tine, cu plăsea şi zimţi
Sparge-te de coşul pieptului, să-i dai
De păreţi zăbreaua lui de colivie
Să-şi aprindă stele 'n mica lui stihie
Creerul, sub spuza lui de mucegai.

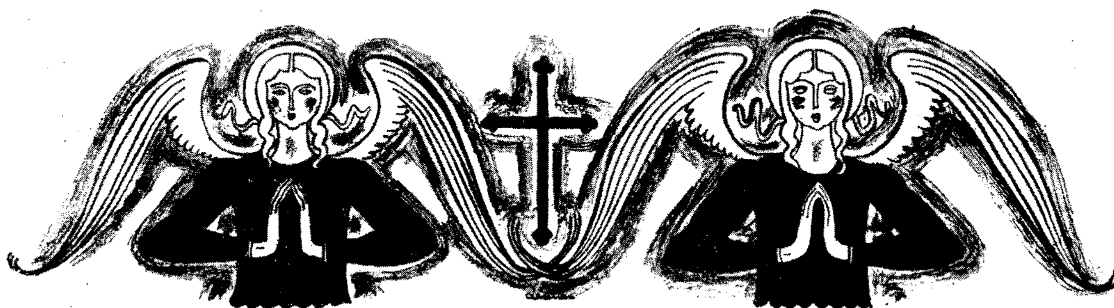
Şi din trup zbughind şi tu, în urmă-ţi lasă,
Alb şi zvelt, scheletul
Să pornească, bietul,
La plimbare 'n lung
Şi în lat, la masă
Să se-aşeze'n case mari de gospodari,
Să se furişeze printre lăutari,
La flăcăi la horă, în joc, să pună piedici,
Şi să reapară Dumineca 'n predici,
Să se-arate altfel fetelor viteze
Cînd se crapă ceru'n nopţi de Boboteze;

Şi să bată'n geamuri.
Să-l gonească'n zori cocoşii pe maidanuri,
Să se culce 'n lanuri
Şi să'ntrebe 'n graiul vr'unui pitpalac
Cerul şi pământu'n treacăt ce mai fac.

Şi pe când pe tine gazdele te plîng
Şi-ţi aruncă'n groapă bulgări de ţărînă,
Binişor şi vesel c'a scăpat de trup
Şi cu-o faţă numai puţintel mai cîrnă,
Ca un roi de-albine lunecat din stup,
Să se 'ntoarcă vesel băieţelu-acasă
Uşurat că singur are să rămîe,
Şi pe când pe tine gazdele te plîng
Şi-ţi aruncă'n aer bulgări de tămîie,
Şi-obştea păcătoasă crede c'ai murit,
Cu o faţă doar ceva mai luminoasă,
Vesel să rînjească de un gînd nătîng,
Chinuind din mîna albă-adusă coasă.

Şi pe dedesupturi mici de infinit
Să se-aşeze iară sufleţel în casă.

S O N E T

DE

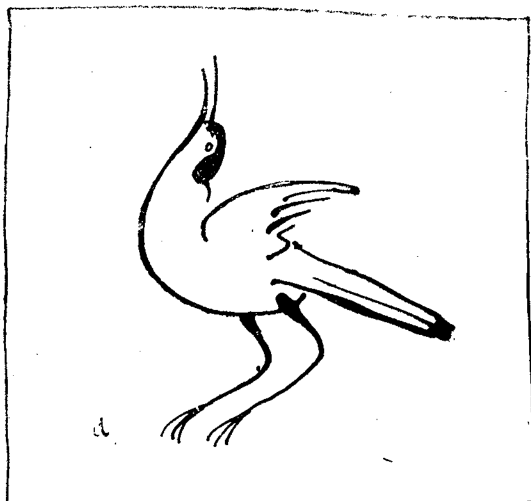
DONAR MUNTEANU

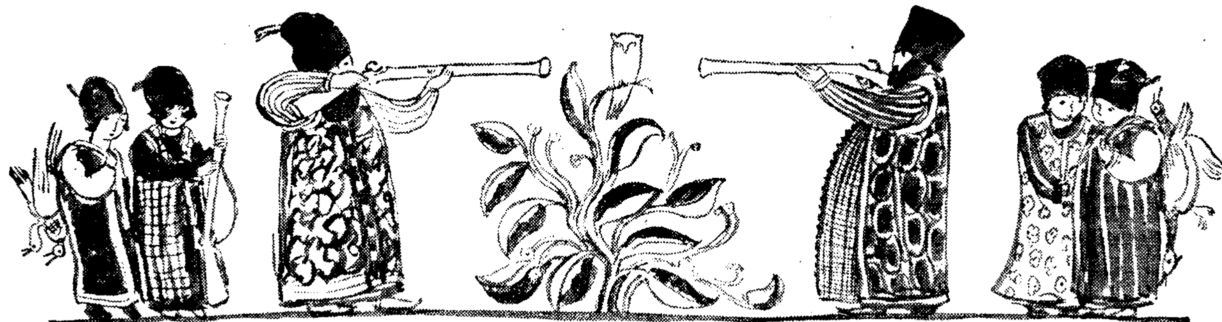
Măreaţa ta biserică — Isuse —
În forfoteala vieţii de Sodomă,
Şi 'nfige silueta de fantomă,
Ca o mustrare-a vremilor apuse...

În jurul ei pluteşte o aromă,
O tremurare de dureri nespuse;
Iar mărturiile credinţei duse
Sunt crucile 'nvechite de pe domă.

...Şi-un stol de porumbei, cu aripi albe,
Coboară din senin ca nişte salbe
Şi 'nconjură biserica 'n spirale;

Se urcă—apoi în zări,—şi se tot duce
Misteriosul stol pe nalta cale,
Albind pe cer o diafană cruce...

DIN INSEMNĂRILE LUI SAFIRIM

DE

N. M. CONDIESCU

— E-al meu...
— Ba e al meu.
— Ba nu:
— Ba da!
— Mie mi l-a dat.
— Minţi!
— Auzi, — Maia, — că nu-i adevărat că mie mi l-a dat, ţipă Matei.

Maia n'aude. E surdă.

Patru mâini, de diavoli înfuriaţi, încleştate pe trupul de cârpă al lui Ernest, — zuavul, — îl trag de cap şi de picioare, isbutind după o încordată smucitură, să-l sfâşie. Tărâţa curge, prin rana larg deschisă a şalvarilor, roşii ca sângele. Un pluţuit de palmă, şterpelită repezit, apoi un chirăit strident, ca de potaie călcată pe coadă, loveşte în timpanele bolnave ale bătrânei, care tresare şi se încruntă:

— Fugiţi de-aici şi mă lăsaţi în pace, bătuţi de oale ce sunteţi... Doamne iartă-mă.

— El a dat, — urlă Matei.

— Nu vă e ruşine, să vă fie... Copiii de oameni sunteţi voi, ori ţigani?

Furtuna, deslănţuită pe covor, la gura sobei, s'a potolit. Matei, se căzneşte să umfle la loc, cu tărâţa scursă, burta lui Ernest. Eu, râd înfundat: „Bătuţi de oale!".

Aceasta a fost, — la necaz mare ca şi la necaz mic, — cea mai grozavă vorbă de ocară, ce-a ieşit vreodată din gura bunicăi. Nu ştiu, de unde va fi scos-o dânsa, dar trebue să o fi socotit grea ca un păcat, deoarece nu uita să ceară, — pe loc, — iertare lui Dumnezeu. Din vocabularul ei, înlăturase definitiv, anumite cuvinte. Pentru nimic pe lume, n'ar fi pomenit pe necuratul după numele lui de botez, după cum, buzele ei, n'au rostit niciodată, vorbele „iapă" şi „scroafă". Ii se păreau, prea de ruşine. Zicea, — spre veselirea tutulor, —: „partea femeiască a calului" şi „nevasta porcului". Dracii de copii, nu pierdeam prilejul, — mai întotdeauna căutat, — ca să repetăm cuvintele acestea, — tare şi răspicat, — cât mai des, uneori până la exasperare, spre supărarea ei şi marea noastră bucurie.

Soacră şi bunică la cincizeci de ani, dar *femeie*, — cu simţurile trezite şi cu toate atributele de cochetărie inerente sexului, — n'a fost niciodată, făptura aceasta blândă şi nenorocită, pe care natura o sexualizase greşit. Pântecul ei, primise darul zămislirii altor

vieți, fără ca tinerețea ei să fi tresărit sub eternul fior al plăcerii. O veche prietenă îi spunea adesea:

— Katy, tu n'ai fost femeie... Mă mir, cum de-ai putut să faci copiii și uneori, — zău, — îmi vine să cred că nu sunt ai tăi.

Glumele acestea n'o supărau. Se mândria că n'a fost ca toate celelalte, ispitită de dorinți și robită instinctului animalic. Surzenia, — venită ca o pedeapsă, prea de timpuriu, —o izolase de clocotul lumii. Cu delicatul ei bun simț, își dăduse seama că, o astfel de infirmitate supără și enervează:

— De ce să indispui, cu prezența mea? Nu-i de loc plăcut, să silești oamenii să strige și să repete cuvintele. Astfel de lucru, nu se mai chiamă conversație. ci chin. Așa a vrut Dumnezeu cu mine...

Prefira, — cu voluptate și în amănunțime, ca o supremă mângâere,— amintirile vremilor de belșug și de risipă, când banii curgeau gârlă în casă și când, poftele Conului Manolache, — tot mai aprinse și mai poruncitoare, — îi svârlea, asemeni boabelor de porumb la păsări. Într'o zi, banii n'au mai avut de unde să vină. Tarapanaua secase. O mistuise Conu Manolache, în joc de cărți și'n pofte, cu muerile. Toate prietenele bunicăi, l'au cunoscut, — după cum se cuvine, în dragoste, — pre boerul și prea puține fost-au acelea, rămase necercetate în de-amănunt, de către dumnealui. Mai târziu,—îmbătrânite,— tot dânsele, spuneau bunicăi:

— Fie, Katy, — Dumnezeu să-l ierte, pe Conul Manolache, dar mai rar, așa un crai.,. Te-a înșelat, toată viața, cu cine nici că gândești...

— Se poate, — răspundea ea, demnă și liniștită. — Eu n'am simțit aceasta niciodată... Astfel că, e ca și cum nu s'ar fi întâmplat...

Îl iubise mult, pe Conul Manolache, fără îndemn de simțuri răscolite, dar cu statornicia și umilința câinelui.

Am suferit mult până să-l iau. Umblau toate fetele bogate după el. Când a fost să ne logodim, m'am pomenit — știu eu de ce,— că nu mai dă pe la noi. Am căzut la pat și-am zăcut. Tocmai după un an, într'o seară de iarnă, m'am pomenit cu el:

— Mă erți?

— Eu n'am ce să-ți ert. Omul e stăpân pe voința lui și face fiecare, după cum îi îndemnul poftei inimei sale.

— Îndemnul poftei mele, este să-mi fii soție... Iartă-mă.

Peste trei zile, ne-am logodit. În ajunul logodnei, mi-a adus, zece săculeți cu galbeni:

— Asta, — ca să ai pentru nimicurile ce-ți vor face plăcere...

Iar în seara nunții,—ce proastă eram pe-atunci,—înainte de-a merge la biserică, zice:

— Ai vre-o pisică în casă?

— Da de ce?

— Trebue neapărat. Când ne-om întoarce de la cununie, să dai poruncă, să mi-o aducă...

— Doamne ferește, — dar de ce?

— La noi, în Albania, e un obiceiu, pe care eu, trebue,— sub blestem,— să-l aduc la îndeplinire: ginerele, întors de la biserică, ia pisica, și în fața miresei,— dintr'o singură smuceală, o sfâșie în două, precum ca să însemne prin această cruzime, atot puternicia lui, — aspră și neînduplecată, — asupra femeiei ce și-a ales.

— Manolache, n'ai să faci una ca asta...

— Trebue.

— Manolache,—am să mor... Nu pot să gândesc, necum să văd o astfel de barbarie...

— Dragă, n'am ce-ți face. Trebue.

Tot timpul slujbei, n'am văzut de cât pisici sfâşiate de mâinile lui Manolache. Când am trecut pragul casei, se 'nvârteau toate în juru-mi. Aşteptam cu groază, s'aud glasul lui Manolache, cerând pisica.

Dar, a început danţul. Şi pe când jucam polka cu dumnealui, i-am şoptit:

— Manolache,— n'ai să faci ce-ai spus, cu pisica...

— S'a făcut. Zace sfâşiată, dincolo în săliţă.

Mi s'au tăiat picioarele. Şi-am poruncit Despei, — o fostă roabă, — să se ducă să vadă la faţa locului.

Nici gând de-o astfel de oroare.

Manolache, — care urmărise toată scena, — a venit în spre mine şi sărutându-mă, mi-a spus:

— Katy, eşti o proastă...

Şi într'adevăr, dragii maichii, în multe şi multe, am fost o proastă...

În scurgerea zecilor de ani, trăiţi sub oblăduirea dragostii neţărmurite ce ne-o purta, de câte ori n'am auzit noi, aceiaşi şi aceiaşi poveste:

— Aveam, Maică, vapoare şi şlepuri, înşirate în porturi, de-a tot lungul Dunării. Făceau drum, prin toată Europa. De prin toate colţurile lumii, mi-aduceau căpitanii de corăbii, tot felul de bunătăţi: de la Parma, parmezanul cât roata carului; de la Volo, măslinele; de la Hio, mastica; de la Chipru, Tenedos şi Mavrodafnis, vinurile dulci şi siropoase; de la Marsilia şi Hamburg, pre cele franţuzeşti şi pre acelea de Rin. Icrele de Chefal, îmi soseau învăluite în ceară galbenă, iar pateurile de ficat de gâscă, în borcane de pământ ars; încaltea, când începea vremea icrelor moi, ni le trimeteau cu putinele. N'aveam ce face cu ele, de trebuia să le împart, căci altfel, se împuţiau. Mânca toată mahalaua. Iar dela cele douăsprezece moşii, veneau toate celelalte. Gemeau cămările. Când aducea Manolache, banii de pe grâu, — pe-atunci, nu eşise încă bani de hârtie,— mă încuiam în canţelarie, şi pe o masă de marmoră, — uite, pe asta pe care fac pasenţe acum, — număram zile întregi la napoleoni, la lire şi la galbeni, apoi îi turnam cu lopăţica în săculeţe, pe cari le aşezam, cu ţidule, în şipetele de fier...

In sărăcia, care strângea chinuitor copilăria noastră, basmul acesta, trăit aevea de Maia, rănia. Mai târziu, ajuns om, de câte ori încerca să mai evoace splendorile trecutului, nu mă puteam stăpâni de-ai spune, cu toată cruzimea:

— De ce ni le mai povesteşti, toate acestea? Le ştim... S'apoi, nu socoţi că ne face rău, la gândul numai, că nici măcar un galben, din tot valul acela de aur, n'a ajuns până la noi?

— E, aşa a vrut Dumnezeu... El a dat, el a luat...

Toată viaţa ei, — crestată la început cu licăriri de bucurie, apoi răscolită de năpraznice dureri, — s'a tors, frământată de gânduri nemărturisite, ghemuită cu rănile-i sângerânde, în cutia albă a unui suflet de mucenică.

Între Maia şi mamă-sa, Coana Profira, — „Babica" cum îi ziceam noi răsbunicei,— natura fixase deosebiri definitive, cari însemnau, — în pofida ori cărei evidenţe, — o complectă negaţie a legăturei de sânge. Coana Profi, fusese femeie frumoasă, şi cu temperament svăpăiat. Nu cerşise nimic vieţii, dar ştiuse să-i smulgă, în biruitoare, toată voluptatea marilor clipe pe care le revarsă dragostea cea neîngrădită, despreţuitoare de legi, de consecinţe şi de anumite tocmeli ale conştiinţii. Păstra acum, sub înfăţişarea uscată a bătrâneţii care mumifiază, o rămăşiţă de îngrijită curăţenie şi-o cochetărie de marchiză de prin al 18-lea secol, care impresiona plăcut. De sub bonetu-i îndantelat, răsăria figura încreţită cu volănaşe de cute dese, cu goluri vinete şi striate în obraji, cu buzele tivite, strâns trimese înspre gingiile fără de dinţi. Bărbia, pronunţat arcuită şi

ascuţită, căuta ameninţător în afară, a ţăcălie de babă vrăjitoare. Din toată frumuseţea ei cuceritoare, rămăseseră doar ochii, cărbuni nestinşi, încinşi de aceleaşi înflăcărări, cari mistuiseră atâtea păcate. Avea pe-atunci 80 de ani. Mărturisea însă cu îndârjire, numai 74. Cu privire la vârsta dumneaei, o neisprăvită ceartă avea loc, foarte adesea, între tata şi Babica. Ca s'o necăjească, tata, vrea s'o scoată, cu orice preţ, de 90 de ani:

— Nu mi-ai spus dumneata,—când am intrat în familia dumneavoastră, că la 1811, erai fată de 16 ani şi găsindu-te la Viena, ai eşit înaintea lui Napoleon, cu un buchet de flori?

— Minciuni, — nu-i adevărat:

— E, — nu-i adevărat, — te faci că uiţi...

— Nu-i adevărat, — în 1811, eram la doică....

— Ba ce doică!... Mă mir, ce te face pe dumneata, să-ţi ascunzi vârsta, că, slavă Domnului, n'are cine să te mai ceară...

— Minţi! — minţi cu neruşinare, mai rău ca baronul de Münchausen...

Şi fulgerându-l cu ochii, Coana Profi, se îneca cu bâlbâituri, roşie ca focul, topindu-şi furia într'o tuse cu stropi.

Mă iubea mult. Ajuns la 18 ani, — şi-a dat poate seama, că în mine a trecut ceva din mistuitoarea-i sete de continuă reînoire a senzaţiilor, şi-a desluşit în sufletul meu, mocneala clocotului care o răscolise toată viaţa. Trăia acum, — dintr'o pensie mizeră, dată de Epitropia unei biserici, — şi ajunsese să realizeze mici economii tăinuite, franci înfăşuraţi în cârpe legate cu aţă. Această rezervă, a fost mântuirea mea, pe tot timpul cât am fost student.

— Babico, — împrumută-mi 100 de lei. (Nu trebuia niciodată să-i zici: „dămi").

— N'am, — micu maichii, — n'am.. De unde, păcatele, să am...

— Lasă, — ştiu eu că ai. Nu ţi-ii cer de tot, — numai să mi-ii împrumuţi.

— N'am, — pentru numele lui Dumnezeu!

— Bine atunci, —

Şi tăceam încruntat. După câte-va momente, oftam adânc şi ziceam:

— E, ce să fac... dacă nici tu nu-mi crezi, aleagă-se ce-o vrea Dumnezeu...

Şi dam să ies pe uşă.

— Ascultă,— dar să nu mai spui la nimeni,— am pus de-o parte, pentru o rochie... Îmi făgădueşti că mi-ii dai peste o lună?

— Cu jurământ, — mă grăbeam eu.

— Să nu te uiţi! — Întoarce capul spre fereastră...

Răzimată în baston, şonticăia înspre pat, scotocia cu oftaturi şi revenia, cu grămăgioara de lei.

— Ţine, — asta numai pentru tine, o fac, — dar să mi-ii dai, auzi?

Aveam grijă, să-mi plătesc datoria la vreme,— lucru ce-o încânta nespus,— pentru ca, peste două zile să-mi iau banii înapoi, tot sub formă de împrumut.

Când a murit, era gata să împlinească 100 de ani. Terminasem facultatea. I-am rămas dator, cu 200 de lei. A fost îngropată pe-o zi geroasă, cu sticliri vinete în văzduh şi cu cristal de ghiaţă, pe aleea cimitirului. Trupul ei uscat se chincise cu totul: cosciugul mic şi îngust, ducea, par'că, la groapă, un copil.

Între aceste două umbre, am crescut noi, rămaşi, mici de tot, fără de mamă. Tata, era mosafir în casă. Îl vedeam la dejun. Ne asvârlea câte-va glume, ne mângâia distrat, totdeauna zorit, şi rare erau serile, când ne lua pe genunchi, să stea de vorbă cu noi. Din toată spovedania bătrânelor, — făcută de fiecare, după cum au înţeles rostul vieţii şi după cum s'a resfrânt într'însele trecutul, eu, — deoarece Matei, indiferent la tot ce n'avea curs imediat, îl plictiseau aceleaşi şi aceleaşi reveniri, — am reînchegat durerile

și bucuriile acestor existențe, cari mi-au trecut în sânge, odată cu toate păcatele și toate darurile lor, acea legătură de totdeauna cu morții, pe cari ori cât te-ai căzni să-ii alungi din vâltoarea înfrigurată a luptei, pândesc la cotituri, hotărâtori și tragici în osânda pe care ți-o impun.

— Katy, valetul de pică... strigă Babica către Maia, care,— sub lumina anemică a lămpii cu glob alburiu, aninată de tavan și însemnată în trei colțuri cu câte trei ramuri de sfeșnice, — face la nesfârșit pasențe complicate, cu două perechi de cărți, la masa rotundă de nuc, cu coaja crăpată și umflată, pe-alocuri.

— Valetul de pică, Katy... insistă Babica.

— Ci mai lasă-mă, maman, pentru numele lui Dumnezeu! — Văd eu, n'am nevoe de controlul dumitale.

— Nici n'am văzut atâta ură... Nu pot să scot o vorbă. Ești o tirană și-ți face plăcere să mă *turturezi* (Babica are un fel special de pronunțare, pentru anume cuvinte). Și figura îi se schimonosește în scâncet, pe când cuvintele pe cari ar vrea să le mai spună, sunt sugrumate în gâtlej, de-o bolboroseală cu înnec. Vechia discordie, începută cu zeci de ani în urmă, între mamă și fiică, se continua și acum, sub înfățișări mai puțin tragice, încărcată însă cu toate resentimentele pe care le îngrămădise trecutul.

— Uite, — te las, — mă duc, ca să nu-ți mai fac venin...

Cu figura-i de smochină uscată, cu bărbia țuguiată și ascuțită ca un coturn,— mai amenințătoare ca de obicei, — cu buzele tivite și strânse înspre gingiile care morfolesc, cu mâna brăzdată de vine îngroșate cu sânge vânăt, Babica sprijinită pe toiagu-i de corn și tremurând ca o piftie, a pornit-o cu pași șovăelnici. Boncăniturile toiagului, răsună în liniștea odăiei, afirmând o putere de viață care nu-și găsește încă astâmpăr, frământată în pâlpăelile încă vii ale unui suflet care nu vrea să se dea bătut.

— Ci mai astâmpără-te, Maman,— mai șezi locului... La vârsta dumitale, omul cere liniște și odihnă.

— Da ce-ți fac, dacă umblu? Ai vrea să mă vezi, cât mai curând, înghețată...

— Lua-m'ar moartea mai bine, Doamne iartă-mă...

Tăcere. Bunica își continuă pasența. Babica a plecat. Multă vreme, nu ne-am putut noi dumeri, de ce Maia, ceartă totdeauna pe Babica.

— De ce? Poate un copil să certe pe mama lui?

Mai târziu, — Coana Profira, îmi spunea:

— Katy, — cu toată lumea e bună, numai cu mine e rea...

— De ce?

— Stiu eu!... Mă urăște.

Toate clipele unei vieți, pot fi înveninate dintr'un gest nesocotit, dintr'o vorbă nestăpânită, dintr'o atitudine, care nu mai poate fi uitată. Din astfel de scăpărări, s'a statornicit, între aceste două temperamente, cu totul protivnice, dihonia care le-a măcinat sufletul, nelăsându-le să se apropie, nici la marginea groapei.

Și tot mai târziu, întrebam pe Maia:

— Ce-a fost între voi? E bătrână acuma și are inimă bună...

— E bună cu voi; cu mine, n'a fost niciodată. Au îmbunit-o, neputințele bătrâneții. I-a rămas, însă, limba cu care afurisește și spurcă totul, când se înfurie. Să te ferească Dumnezeu de gura dumneaiei. Pe mine și pe bietul tata, ne-a chinuit cât a putut. Mică fiind, mă bătea, pentru cea mai mică greșală. — și greșeam des, pentrucă eram suflet deschis, sburdalnică și vioaie. Toată nevinovăția unei copilării curate, cânta în mine.

Ca să mă umilească, care crezi că mi-era pedeapsa, în afară de bătaie? Mă punea să stau în genunchi ceasuri întregi, alături de Țurloi,— un țigănuș, rob,— și-mi punea fesul țiganului pe cap, — așa-i purta dumneaei pe copiii robilor. Țurloi, n'avea nici o vină. Întotdeauna miorlăia:

— Ce's eu de vină, să sufăr pentru dumneata?— Și începea apoi, să râdă de mine. Totul se sfârșia cu urlete și altă bătaie. A, cu ce plăcere, repezia maman, cu mâna ei, frumoasă și parfumată, scurt, din cot, palma care cădea lipicioasă. Simția, par'că o înfiorare deosebită, când bătea. I se îmbujorau obrajii și i se umflau nările. Alteori, punea pe Țurloi, să mă pălmuiască, și răcnea la el:

— Să i-le dai bine, că altfel, faci cunoștință cu Sf. Nicolae,— jordeaua de trestie, aninată lângă icoana de deasupra patului dumneaei, cu care brăzda dimineața, spinările roabelor.

La 18 ani, — logodită fiind, — pentrucă n'am vrut să îmbrac la o serată, rochia pe care mi-o hotărâse, mi-a tras două palme, în fața lui Manolache, care de-atunci n'a mai vrut să știe de dânsa... Și surzenia tot ea mi-a dăruit-o. Îi intrase în cap că Manolache mă înșeală. Eram lehuză după mamă-ta. A intrat la mine ca o furie, șoptindu-mi răspicat, cu o șuerătură de duh necurat:

— Proasto, — tu pătimești și zaci, iar Manolache își face de petrecanie, — uite, îl văzui eu acum, — cu guvernanta...

Cuvintele dumneaei, au căzut ca un blestem. Din clipa aceea am început să nu mai aud. Dar toate astea, încă n'ar îndreptăți, — nu ura, — ci răceala care s'a așezat, ca un sloi de gheață, între noi. Toate le-ași fi uitat, toate le-ași fi ertat poate... Gândul însă, că a chinuit îngrozitor pe bietul tata, lovit de dambla, din pricina purtărilor ei rele, — stă totdeauna treaz și neînduplecat, în inima mea. Răstignit în fotoliu chinurilor, lăsat neîngrijit, rămas numai cu flacăra ochilor, îl văd și-acum, urmărind toate câte le înțelegea. Durerea lui, mi-o mărturisea numai mie, cu gemete și cu bolboroseli, mângâindu-mă cu singura-i mână rămasă sdravănă. Felul ei de-a înțelege viața nu l-am admis niciodată și de aceia mi-a înfierat frăgezimea copilăriei și-a tinereței mele...

Din toate cele smulse sufletului bunicăi, am reînchegat, drama sguduitoare, deslănțuită, pe vremuri, de poftele nesăturate ale unei femei frumoase, — fapt divers cu repetiri continue, pe ecranul vieților.

De zece ani, Jupân Țenea Dupin, stă țintuit în fotoliu, pocit de paralizia care-i muiase picioarele, îi strâmbase gura și-ii ciuntise puterea vorbii, — într'o noapte viforoasă, de pe urma unei grele supărări care-i fulgerase sufletul, spurcându-i-l cu mare ocară. Apropia atunci de 50 de ani. Venise în țară, de copilandru, de peste Dunăre, gonit de urgia Turcilor, cari îi căsăpiseră părinții. Muncitor și socotit, s'a înhămat la greul vieții, ca băiat pe pricopseală, în toptangeria unui negustor bogat și gospodărind fără de odihnă, a ajuns cu vremea, la parte, apoi tovarăș cu stăpânul. Când Dumnezeu, l'a chemat pe acesta, în lumea drepților, Țenea era negustor cu vază și cu avere frumoasă. Un îndemn, încolțit într'însul mai de demult, l-a făcut să-și slobozească ahtul inimii și să roage pe duduița Pro ira, — fata fostului său stăpân, rămasă acum orfană, — să binevoiască a catadicsi, să-i devie soție. Profira era o fată frumoasă, crescută în pension la Viena, vorbind bine grecește, nemțește și franțuzește, rușinată oare-și cum de originea ei negustorească, pe care însă,— mai ales pe vremea aceia, n'avea cum s'o schimbe. Boerimea, stă încă stăpână pe averea ei, neavând nevoie, precum a devenit cazul mai târziu, să-și aurească hrisoavele cu banii fetelor de negustori. Și duduița Profira, s'a milostivit,— cu o bunăvoință de marchiză,— să-l ia pe Țenea de bărbat, după ce, mai întâi, fantezia

domnici sale l-a înobilat. Alegându-se de numele dumnealui,—sârbesc sadea — Dupin,— care însă pe franţuzeşte poate să sune şi altfel, a hotărât dintr'u început, fără drept de împotrivire din partea lui Jupân Ţenea, ba cât pe-aci să-l convingă şi pe dânsul despre aceasta, — cum că tatăl jupânului, a fost un nobil francez, pribeag de pe urma revoluţiei, statornicit, — după multe peripeţii născocite de mintea isteaţă a dumneaei, — în Serbia, ca dascăl de limba franţuzească. Şi Jupân Ţenea, a primit, — pentru el ca şi pentru toţi cellalţi, — această poveste care, ori de câte ori sta de vorbă cu cugetul său cinstit, îi se părea un fel de scoborâre în minciună, apăsându-l.

Coana Profira, se făcuse acum mai frumoasă ca ori când, plină de lipiciu şi iubeaţă nevoie mare. Era frământată de aprinderi cari, curând o îndepărtară de firea liniştită a lui Ţenea, mai bătrân ca dânsa cu 20 de ani, cumpănit în fericirea lui, răzimată toată pe dragostea, din ce în ce mai temeinică, cu care o învăluia. Dorinţele ei ciudate, — cu nesăturată poftă de reînoire şi cu isbucniri de frenetică dragoste, cari se topiau odată cu ultimul spasm, — o prăvăleau înspre aventuri de-o zi, cu riscuri îndrăsneţe. Teama de-a fi surprinsă, urmările trecătoarelor ei iubiri, pe cari le închipuia tragice, îi biciuiau simţurile şi-o încordau înspre noi plăceri. În smaraldul cu sclipiri aprinse al ochilor, tremurau chemări înspre bucuria unei voluptăţi, pe care n'o dovedise încă. Adesea, privea cu o despreţuitoare ironie la bietul Ţenea, — târât în vâltoarea afacerilor, devenit ursuz din grijile negustoriei, — şi se căznea să dovedească într'însul ceva care s'o mustre pentru nelegiuitele ei rătăciri. Nu găsia nimic. Surâsul lui blând o irita. Felul lui de-a o desmierda, ca pe un copil, îl prostea în ochii ei: Îl dispreţuia, pentru felul umilitor, cum el se străduia s'o convingă de marea lui dragoste.

Suflet bun ca pâinea coaptă, făcut să fie slugă... gândea seara, privindu-l cum se căznia s'o alinte, cum cerca s'o desbrace, cum îi scotea ciorapii şi-ii acoperea cu sărutări picioarele, oftând.

Foarte arareori,—din cine ştie ce, aşa cum se năzăre firilor fonciarmente bune,—Jupân Ţenea avea şi momente de violenţă. Când l'apuca, se făcea stacojiu şi'ncepea să strige de hăuia toată casa şi se 'ngrozea toată suflarea din jurui, de la robi şi până la dulăii curţii.

— L'au apucat damblalele pe *mutu-meu*, bombănea Coana Profi... Mitocan şi zurbagiu nărăvaş. Are să mi-o plătească scump...

Ş'ncepea să-şi blesteme atunci născătoarea, şi zilele şi ursita afurisită, care o osândise să trăiască cu un om aşa de păcătos. Plângea cu istericale şi sughiţuri, se făcea că dă în leşin, de-o trezeau apoi roabele cu oţeturi şi tot felul de mirodenii tari. Cu clănţănituri şi scrâşniri din dinţii ei de lupoaică, şuera:

— Ucigaşule, — călăule,— ai să mă omori, fiară fără de inimă...

Jupânul, muiat ca o cârpă şi ruşinat, îi cădea la genunchi, îi strângea mănuţele în cuibul mâinilor lui păroase şi îngâima întru ertare, cu inima frântă de durere:

— Profi, — dragostea mea... Profi, — iubirea mea...

Iar dumneaei, de-abia ridica genele-i lungi, de pe azurul marin al ochilor drăceşti. Bietul Jupân, cobora atunci vlăguit, ca după o bolire lungă, în prăvălia mare şi boltită, întunecoasă ca o pivniţă şi plină de mărfuri. Acolo, între catastifurile de pe cantor, căuta să se regăsească şi să-şi vie în fire.

La toate aceste întâmplări asista Maia, singurul lor copil, născută la un an, după căsătorie. Avea acum, 6 ani. Arămie la chip, ca şi tată-seu, înfăţişa o urăţenie atrăgătoare, sclipitoare de inteligenţă şi înţelegere — pricepând mai mult de cât i-ar fi îngăduit vârsta ei fragedă. Între mamă-sa care n'o iubea şi între tată-seu pe care-l pricepea în durerea lui înăbuşită, copilăria ei se petrecea tristă. Sufletul ei precoce, nu putea să primească răutatea înăscută şi acea revărsare frenetică a prisosului de viaţă, care colcăia în Coana

Profira. Această neînțelegere, creștea odată cu Maia, făcându-și, pe nesimțite, — dintr'o parte, ca și din cealaltă, — drum înspre negura urii.

Porniseră Muscalii, răsboi împotriva Turcilor. Se scurgea, de peste Prut, — pâlcuri, pâlcuri, — oaste împărătească, și se revărsa ca o negură peste tot cuprinsul țării. Pihotă cât iarba câmpului și călăreți de toate soiurile, întunecau lumina.

Puțea văzduhul a iuft și-a spirt. Polcuri peste polcuri, mărșălaiau,— cu popasuri lungi prin cele orașe și sate, — în spre Dunăre. Jupân Țenea, primise în cvartir, — după obrazu-i de negustor încăput, cu palat de case, — pe comandantul unei divizii de Cazaci, din garda imperială, cu tot statul lui major: ofițeri bătrâni, ofițeri mai tineri, iar alți cu mustața de-abia mijindă. Toți însă, unul și unul. De luxul și risipa care s'a revărsat din belșug în casa Jupânului, a mers pomina. Ori cât s'a necăjit Coana Profi, să se întreacă cu oaspeții în rafinamente de gospodărie boerească, a rămas cu mult mai prejos. Toată argintăria dumneaei, adusă taman de la Viena, toată faianțeria și gleseria de cleștar, păliau, față de cele ale ghenărarului muscălesc.

De dimineața și până în noapte târziu, masa sta întinsă, în sofrageria cea mare, încărcată cu fel și fel de bunătăți, gata să ospăteze, pe ori cine călca pragul casei. Un șef bucătar și patru ajutoare, — plus ordonanțele căzăcești, — de-abia prididiau cu gătitul. Șeful bucătar era un bețivan de frunte. Bea fără greș, după program, în fie-care zi. Când însă, era încunoștințat să gătească mai deosebit, ca pentru musafiri mai de seamă, începea să înjure și de necaz, bea pe nerăsuflate, cam la vre-o 2 sticle de rachiu, ori de rom, după cum îi era mai la îndemână. Apoi, — după ce da cuvenitele lămuriri ajutoarelor, spunându-le ce să-i pregătească, se trântea pe banca de lemn din coridor și adormea tun. Când sosea ceasul, oameni lui îl deșteptau, stropindu-l cu apă, după care, cu ochii jărăte, susținut de două ordonanțe, — căci altfel nu s'ar fi putut ține pe picioare, — începea să gătească mâncărurile, bolborosind, înjurând și spărgând. La ora fixă, masa era însă gata. Și ce masă! De primea ghinărarul numai mulțămiri și la rându-i chema pe bețivan sus, îi promitea răzând, o sută de cnuturi, dacă s'o mai îmbăta și-i svârlea în boneta albă ca neaua, un pumn de ruble.

De băuturi, nici nu se pote spune de câte feluri erau. Stau înșiruite, — pe o masă anume, de la vutcă până la vinurile și șampania cea mai scumpă. Și beau rușii, de svântau. Începeau de dimineața, când plecau după treburi; beau apoi la zacuscă, beau la masă și după masă, beau seara și beau toată noaptea. Când îi ardea rău pe gâtlej, se dregeau cu ceai. Două samovare mari, de argint, ardeau tot timpul, în antreul cel mare. Cum l'apuca setea pe vreunul, da drumul la șurup, umplea păharul, punea o bucată de zahar pe limbă și sorbia băutura parfumată. Schimbaseră și obiceiurile casei. Pe Coana Profira, n'o slăbiau de loc. Care de care, se'ntrecea în galanterii și'n cuvinte de duh. Iar dânsa, gătită și înfiorată toată, se mândria să le arate cât îi de umblată, conversând cu dânșii, pe franțuzește. Lui Jupân Țenea, — furat de griji și de treburi, — nu-i convenea zaifetul ăsta, statornicit fără de întrerupere, în casa lui și la care, Coana Profira se simția atât de bine. De și cu respect pentru pravoslavnicele fețe ale luminatei împărății, nu odată, i-a trimes cu gândul, pe țigănește, de unde au venit și adesea a ridicat ochi la icoane, rugându-se de Milostivul, să-ii cotorosească mai repede din casă.

De și amărât tare în sufletul său, își da seama că nu se cade să-și dea pe față, nemulțămirea și gelozia. A încercat odată, să-i dea cu înțelegerea dumneaei, că nu-i frumos să stea toată ziulica în mijlocul muscalilor, încondurându-se și primind toate glumele lor, dar și-a căpătat beleaua:

— Ştiu eu cum să mă port şi cum trebue să-mi ţiu rangul, n'am nevoie de lecţii,— aşa să ştii dumneata... Eu nu's bătrână şi nici nu sufăr de ursuzluc, ca dumneata... am destulă educaţie, ca să nu mă fac de râs, slava Domnului... Ba nu zău, ce-ai vrea? Să trec prin odăi, cu ochii plecaţi, să nu le răspund de cât la bună-ziua al lor, apoi să mă închid în iatac toată ziulica, asta-i vrea, nu-i aşa? Dar ce-ar crede atunci, despre mine, oamenii aceştia cari vin de la Curtea împărătească, din mijlocul unei nobilimi elegante,— şi ce-ar crede, mai ales, despre dumneata? Ei, — ţi-ar fi trebuit o slujnică sau o slută, care să se fi întrecut cu slugile, toată ziulica, la deretecat şi la cuhnie...

Strivit sub avalanşa de imprecaţiuni, spuse repezit şi cu ton de tragedie, Jupân Ţenea, îşi strângea a frig, blana, o privia lung, trist şi cu tâlc, — da din umeri, ofta şi cobora în prăvălie, mormăind:

— Ce dracu de răsboiu o mai fi şi ăsta, numai cu chefuri, cu dănţuială şi cu băutură?... Lua-i-ar talpa iadului, mai curând...

Numai Maia, — fetiţa tatii, cum îi zicea dânsul, — îşi da seamă de suferinţa lui, fără însă să priceapă adâncul pricinii şi nu ştia cum să fie mai cu grijă şi mai iubitoare.

Printre ofiţerii generalului, se găsia şi un locotenent tânăr, prinţ din neam mare,— zugrăvit de frumos şi tare năzdrăvan. — Îl chema Kolia, — adică Nicolae, — Koliuşka, cum îi ziceau camarazii. Generalul îl iubea ca pe un copil al lui şi făcea mare haz de toate drăciile pe cari le spunea, ori le punea la cale Koliuşca.

Într'o zi, — cam înaintea prânzului — toată casa a început să se cutremure de nişte boncănituri ca de ciocan, cari răbufniau, din spre scara cea mare, făcând să se sgâlţie uşile şi să clănţănească geamurile în cercevele. Dădură buzna cu toţii într'acolo, pe când din curte lătrau furioşi. Adam câinele şi cu căţeaua Eva. Şi rămaseră buimaci, cu gura căscată. Koliuşca, suia scara, călare pe năzdravanul lui „Doncţ", cal dresat ca la circ, care urca treptele în salturi regulate. Coana Profi, s'a simţit dintru'ntâi, ca scuturată de friguri, apoi, — tot sângele ii-a năvălit în obraji şi şi-a auzit inima svâcnind să-i rupă pieptul. Apele, ucigător de fermecătoare, ale ochilor ei, au încremenit cu sclipiri, sorbind în adâncurile lor, frumuseţea pofticioasă a tânărului ofiţer. Şi-a simţit, privindu-l aşa, abătându-se asupră-i, cu vuet de ape revărsate, patima cea fără de stavilar. Şi îi s'a dăruit, — cu gândul, din clipa acea, toată. L'ar fi strâns în braţe, acolo pe loc. Koliuşca, a făcut ocolul sălei celei mari, — în aplauzele asistenţii, — a luat-o apoi, pe coridorul cel lung, a vârât calul pe jumătate, — ca să-l poată întoarce — în odaia Maiei, care ţipa îngrozită, şi-a făcut drumul, cu acelaş meşteşug înapoi, coborând în curte, unde lătratul câinilor s'a pornit şi mai afurisit. Jupân Ţenea, privea la bazaconia asta, prin geamul canţelariei prăvăliei, care da în curte. Admiraţia şi-a exprimat-o lapidar: „Mama lui de turbat!"

La Zacuscă, ciocnind cu Coana Profi, Koliuşca îi şopti:

— Pentru dumneata, — iubirea mea, — am făcut aceasta.

Şi se sfredeliră cu privirile, spunându-şi, — fără de cuvinte — făgăduinţi de mari plăceri răscolitoare.

Şi-aşa, — luă început, durerea cea îngrozitoare a lui Jupân Ţenea, sortită să-l răpună.

V E R S U R I

DE

R. H A N

FATĂ DE PRIMĂVARĂ

Te prinde primăvara ca o rochie subţire
Imbrăcată la o despărţire,
Primul fluture tresaltă în soare,
Ca să te pot asemui caut o floare,
Caut o floare în vânt şi 'n minte.

Fată mare, adu-ţi aminte
Cum treceai încununată de albăstrele
Şi'n gând nevinovată de tot,
Aşa cum trec căpriţele în turma de oi,
Cu fire de iarbă în bot.

Azi mersul ţi-e catifelat
Şi farmecul din tine creşte pe 'nserat.
Atunci toate tainele se închid în gând
Ca mâinile pruncului plăpând.

TOAMNĂ ÎNTR'O GRĂDINĂ

În grădina destăinuită zilelor lungi,
A plutit toamna ca şi când alungi
Suflând, seminţele de păpădie.
Aci, ai fi gândit că nu poate ajunge solie
Şi zorelele n'au de unde învăţa să moară.
Peste belşugul frunzelor în lumina uşoară,
Flori în zori reci s'au deschis mai grăbite,
Au venit de departe albine ostenite
Şi vântul a foşnit nedomirit,
Cu galben un prun, ca un urcior, s'a zmălţuit
Şi s'a ivit în pânza lui legată ca un cort,
Un păianjen mare cu cap de mort.

UMANISMUL INDIAN

DE

MIRCEA ELIADE

I.

Titlul acestui esseu e neprecis şi ambiţiile lui imprudente, asemenea oricărei încercări de rapidă caracterizare a unui prea vast ansamblu cultural. Istoria întâmpină maliţios pe cei cari socotesc că o pot prinde algebric sau expune în monstre. Totuşi, istoria e, înainte de toate, depozitul viu al realizărilor, afirmărilor, negaţiilor spirituale ale unui ins sau unui continent. Deşi obscură, multiplă, paradoxală, neobosită, ilogică — nu există decât atât timp cât e retrăită sau înţeleasă. Chemarea generală către această îndeletnicire s'ar explica, poate, cercetând mecanismul cunoştinţei istorice. Voinţa de degajare a trăsăturilor proeminente şi de surprindere cauzală, e întâmpinată de instinctiva teamă a iluziilor expectative, teama de contribuţia mai mult sau mai puţin conştientă a istoricului. Teamă care, deşi comună oricărei speţe de conştinţă obiectivă, predomină considerabil şi explicabil în cercetarea unui trecut cultural.

Fără număr sunt ciudăţeniile, falşele laude şi stupidităţile ce s'au scris asupra Indiei. Asia poate fi sau nu o superstiţie în ea însăşi; dar, cert, e superstiţie în ochii Occidentului. Iar prin Asia înţeleg nu continentul de aproximativă unitate, ci experienţele şi terapeutica sa spirituală. Asia s'a bucurat de o tristă carieră în înţelegerea occidentalilor. Inaccesibilă celulei europene, a fost mutilată, vămuită, reconstituită şi stilizată în sute de tâlcuiri. Acestea, datorită prodigiosului instinct european de a răspunde la toate întrebările, fie ele absurde sau iluzorii. Apusul a căutat categorii, asociaţii, mituri prin cari să explice materialul de enigme şi surprize adus de călători, de filologi şi de legende. Foarte interesante observaţii s'ar aduna cercetând metodic istoria spiritului asiatic în înţelegerea Apusului.

În ceiace priveşte India, sumar, s'ar putea spune că a fost prilej de trei mituri. Cel dintâi şi cel mai zgomotos a fost mitul *originelor ariene*, probă de ceiace produce filologia când se aplică să reconstituiască istoria. Dela unitatea structurală a unui grup de limbi, s'a inferat unitatea rassei şi a spiritului. Faptul nu e lipsit de adevăr, dar se întâmplă că elementele identice nu se surprind prin studiul lexicului şi gramaticei, ci al noţiunilor,

al mecanismului logic, religios, metafizic. India a ajuns, astfel, obârşia legendară a popoarelor, limbilor, religiilor. Un ilustru sanscritist, Max Müller, a fost în acelaş timp şi promulgatorul unei iluzorii teorii mitologice. Filologii au cercetat limba şi religia cu aceiaşi unealtă superstiţioasă. Am arătat altădată câtă neînţelegere se strecoară în această confuzie de metode. Dealtfel travaliul recent în metodologia istoriilor religiilor şi a filosofiei culturii, travaliu care începe să se popularizeze în Apus, dovedeşte cu prisosinţă că reînoirile ştinţifice pe cari le-am discutat cândva nu sunt nici izolate nici pasagere.

Al doilea mare prilej de neînţelegere al Indiei — mai precis, al Orientului în general — se datoreşte *teosofiei*, acelui amestec feminin şi anglosaxon de devoţie, falş mister, mistificării şi ignoranţă. Mitul iniţierilor, al ocultismului filosofiei indiene, îl cunoaşte oricine a deschis o carte teosofică. Totul e vag, mixt, confuz, iluzoriu. E zadarnic să repetăm că pretinsele origini ale teosofiei în filosofia indiană „esoterică" nu-şi găsesc un singur text drept sprijin. Esoterismul filosofiei indiene trebuie înţeles aşa cum e: că învăţătura se descoperă numai ucenicilor iar practica numai asceţilor. Invăţătura e o taină fiind o asceză şi o comoară fiindcă e o cale. Că aceste învăţături şi practice n'au nimic comun cu ceiace cetim în voluminoase monografii teosofice, alţii au arătat din belşug, înaintea noastră (Garbe, Guinon, Evola, etc.) Toată vorbăria şi propaganda teosofică au avut numai un singur rezultat positiv: să pogoare neîncrederea spiritelor mature asupra filosofiei indiene.

Al treilea mit e recent. E obositor de desbătuta problemă Orient-Occident, în care s'au amestecat incompetenţi şi retori, diletanţi şi politicieni. Problema în sine e rău pusă, aşa dar inexistentă. Există o primejdie asiatică? Întrebarea îşi are rost numai în domeniul şi din punct de vedere politic. Spiritual, Oriental e lipsit efectiv de geniul propagandei. Fireşte, înţelegem Orientul pur — iar nu contrafacerile sau colaborările. India a trimis în Occident umanitarismul lui Tagore, de evidentă obârşie engleză (Brahmo Samaj). A înapoiat ceiace a împrumutat cu două generaţii în urmă. Propaganda lui Swami Vivekananda a dat roade, umilitor de puţine, numai în America. Cei câţiva budişti propriu-zişi din Europa nu contează. Prozelitismul asiatic neexistând din punct de vedere spiritual, Asia nu e o primejdie, nici încai o problemă. Prozelitism propriu-zis se pare că nu există decât în manifestările mentalităţii judaice şi protestante. Iar dacă s'ar cerceta istoria religioasă a Europei după exodul babilionian, poate s'ar vădi profunda legătură ce există între spiritul profetic, judaic şi protestant.

În orice caz, problema Orient-Occident e rău pusă, pentrucă ea există efectiv nu în Europa, *ci în Asia*. Aci se descoperă la fiecare pas urmele luptei între idealul modern şi cel ancestral, luptă lungă, surdă, cu rezultate inegale. Anevoie s'ar putea spune că Japonia — pilda de toate zilele — e europenizată. Influenţe, desigur, se găsesc destule — pentrucă Japonia e ţara influenţelor sincere, multiple şi profunde. Dar spiritul japonez — cel din Ihinto şi baroni — se trădează pretutindeni sub împrumuturile occidentale, se trădează până şi în cea mai perfectă copie europeană: în costumul amiralului naval. În India problema e şi mai dificilă. Cert e că, datorită noilor idealuri apusene, elita contemporană se depărtează de studiul izvoarelor şi sărăceşte astfel acel discret şi subtil mediu cultural tradiţional. Dar aceasta nu se întâmplă pretutindeni în marea peninsula, şi nu cu toate clasele.

Ca să închem preliminariile, adăogim că şi acest al treilea mit a contribuit real la răstălmăcirea şi neînţelegerea spiritului indian. Nu luăm în seamă alte mituri minore: viziunea romantică, literatura extică, motivele cinematografice — ele aparţinând instinctului decorativ şi necesităţilor iluzorii, atât de organice omului modern.

* * *

Totuşi, orice încercare de privire sintetică, larg coprinzătoare şi explicativă, e justificată, cu toate primejdiile prin care se strecoară. Orice intelectual care nu este un indianist îşi poate pune întrebarea: ce preţueşte India? Cum se interpretează experienţa în filosofia indiană? Cari sunt valorile date omului, existenţii? Prin ce proces de maturizare s'au obţinut aceste rezultate, şi ce resorturi se implică? Contribuţia Indiei în cultură se rezumă principal la *umanismul ei*; înţeleg propria-i viziune a creanţei şi vieţii, bucuria şi durerea lumii, luminile ce le poate aduce pentru desfătarea existenţii şi mângăerile ce le păstrează. Umanismul unei ţări se recunoaşte în cercetarea filosofiei, religiilor, instituţiilor şi poeziei. Iar acest umanism se confundă cu fundamentele filosofice ale unei culturi, pentrucă, ce e altceva filosofia decât activitatea care luminează, coordonează datele experienţii şi le transformă în concepte? Acest proces de simbolizare, aş spune, a experienţii — experienţă în toate sensurile — e contribuţia originală a oricărei culturi şi îi constitue valoarea specifică.

Problema, astfel privită, nu-şi pierde dificultatea. E posibilă cunoaşterea umanismului indian. Dar despre care Indie e vorba? Patru cinci mii de ani de laborioase eforturi spirituale au produs un prodigios număr de valori şi terapeutice, diverse şi adesea contradictorii. India nu e una. Nu numai atât; Indiile riguros unitare nu mai sunt. Vedicul e pierdut. Ceiace se află în hinduismul modern e produsul religiozităţii medivale (devoţionalism, vaishnavism, shivaism etc.) şi e infiltrat cu contribuţii populare aborigene, aşa dar oposite spiritului indian. Din fericire, orice produs al acestui pământ e maxim, spiritualizat şi luminat prin excepţionalele însuşiri de transcendere pe care le stăpâneşte creierul indian. Geniala predispoziţie de a spiritualiza experienţa, chiar cea brutal senzorială — dă oarecare unitate hinduismului. Dar în orice caz, diferenţele de India vedică, de cea eroică sau filosofică, sunt evidente. A judeca cultura Indiei prin hinduism, ar fi deasemenea o greşală Hinduismul e o sinteză recentă şi parţială, e devoţional şi e mixt. Treizeci de veacuri, India a fost alta.

Aceleaşi dificultăţi, nu se întâlnesc numai în studiul culturii indiene ci în al oricărui fenomen spiritual care îşi are o istorie. Dacă încercăm să cunoaştem spiritul creştinismului întrebări indentice ne întâmpină. Care creştinism? Există aceiaşi serie de valori dealungul Istoriei culturii creştine şi există aceiaşi articulaţie unică mărturisind transcedentalul fapt al Duhului Sfânt—sau istoria a modificat, a ampilificat şi abătut originalul mesagiu evanghelic? Cât de sumar am privi fenomenologia religioasă creştină se disting curente şi profeţii între cari anevoie s'ar găsi numitorul comun. Predicaţiei evanghelice îi urmează paulinismul apostolic; explozia entuziasmului apocaliptic şi ascetic al sec. IV urmează actului lui Constantin; Curente şi crize (gnosticismul, milenarismul, ereziile sudice, etc.) sunt asimiliate în marele organism al Bisericei Apusene ca să renască în „Evanghlia" lui Gioachimo da Fiore şi experienţa S-tului Francisc, iar mai târziu în ereziile iluminismului iberic şi ale reformei.

Stăruim să nu fim rău înţeleşi în această pildă. E firesc şi evident că mesagiul nu poate fi modificat substanţial, fiind transcendent şi relevat. Dar istoria a tâlcuit şi a valorificat divers acest mesagiu, în efortul de a-l realiza. Istoric, uman, cultural — creştinismul e multiform, ca orice dinamism spiritual funcţionând în timp. Şi totuşi, nu numai dogmele creştine îşi au o unitate fundamentală—revelată prin cuvânt şi concilii, transmisă prin suprafireasca făptură charismatică a Bisericii—ci şi acel creştinism monden (ierte-mi-se curajiul), ceiace se poate numi umanismul creştin, păstrează structura originală. E adevărat că orice manifestare creştină, e ininteligibilă dacă se ignoră piatra-din-capul-unghiului: credinţa mântuirii prin Fiul Omului. Dar, nu e mai puţin adevărat că, chiar pentru cel care nu are nici experienţa religioasă, nici pregătirea dogmatică -- creştinismul îşi

descoperă superba însuşire de transcendere a experienţii umane, de spiritualizare a vieţii carnale sau sociale, de legare efectivă a sărmanelor resturi omeneşti de un cer care nu e nici pustiul înstelat al Elladei, nici divina intoxicaţie, incertă şi abătătoare, a Asiei. Nu e locul aci să adâncim paralela, să arătăm siguranţa şi plenitudinea experienţii religioase creştine alături de cele asiatice. In nici un caz nu vom asemăna aici creştinismul cu formele religioase indiene. Intemeiată pe corespondenţa motivelor legendare şi pe identitatea imperativelor etic-sociale — implicând netăgăduita unitate a funcţiunilor psihice în speţa umană — comparaţia în acest caz, e lipsită de valoare ştiinţifică (uzând comparaţia *formelor*, iar nu a *criteriilor* şi *conţinuturilor*) şi conduce la abuzurile câtorva monoideici vânători de filiaţii religioase.

Ceiace voim să rezumăm acum e numai aceasta: că, asemenea creştinismului (privit nu strict religios, ci dinamic, generator de cultură şi istorie apuseană), India a elaborat un umanism ce se distinge prin aceleaşi calităţi de transcendere a experienţii, de spiritualizare a actului şi a cărnei. E un dar al creerului indian să transsubstanţializeze carnea în simbol, prin extaz; sau poate e un păcat ursit acestui pământ să coboare asiduu spiritul în formaţii carnale. O pildă, dintr'o sută; căsătoria copiilor, care pare atât de odioasă şi sălbatecă în ochii apusenilor, e iluminată de acea potolită dragoste indiană, e prilej de admirabilă vieţuire îngerească sau artistică. Altă pildă, pentru a vădi pogorîrea actelor spirituale în experienţe trupeşti: incertitudinea devoţiei indiene, a „intoxicaţiei divine" de care abundă producţiile teistice ale mediului-ev şi şcolile shaiviste, vaishnaviste, tantrice, — în cari dragostea se exprimă senzual iar experienţa religioasă anevoie se distinge de erotismul cel mai imediat.

Repetăm, nu vom încerca în acest scurt studiu alăturarea celor două viziuni, indiană şi european-creştină. Mărturisim, însă, că, deşi cu inevitabile incertitudini şi imperfecte mijloace, umanismul Indiei nu merită nici dispreţul, nici ignoranţa Europei. Ci, o simpatetică înţelegere, întemeiată nu pe breviare sau polemici, nici pe refaceri afemeiate — ci pe studiul direct al câtorva mari cărţi şi al principiilor fundamentale. O schiţă premergătoare unui asemenea studiu publicăm acum. [1])

*
* *

Cea dintâi întrebare nu e asupra omului, ci asupra existenţii. India şi-o pune din timpurile upanişadice, şi întotdeauna răspunsul a fost acelaşi: *existenţa e durere.* „Trupul e suferinţă, pentrucă e sediul suferinţii; simţurile, obiectele şi ideile (sunt suferinţă) pentrucă prin ele se împlineşte suferinţa: fericirea (însăşi e suferinţă) pentrucă e asociată (sau urmată) de suferinţă..." *(Aniruddhavritti II, 1.* Pesimismul upanişadic e îndeobşte cunoscut. V. *Katha-Upanishad* I. 1,28 şi *Maitri* U. I, 2—7). Excepţia se găseşte în şcolile materialiste (Chàrvaka, Lokayata, cu relaţii fireşti în politică, *nitişastra*) cari obişnuiau a spune: „Numai nebunii refuză plăcerea pentrucă e întovărăşită de suferinţă" (Vers citat de *Màdhava* în *Sarva-darşana-samgraha*, ch. I). Altminteri, oricâte diferenţe s'ar descoperi între sistemele filosofice sau numeroasele terapeutice religioase, fundamentul e acelaş: viaţa e suferinţă.

Asupra naturii şi cauzei suferinţii, speculaţia indiană a produs o serie de rezultate identice. Pentru evrei, suferinţa e *pedeapsă*; pentru hinduşi, e *iluzoria confuzie între suflet şi fenomenele mentale.* Pentru cei dintâi, suferinţa e de natură sacră, religioasă, e senti-

1. Se înţelege că excludem complect aici aparatul critic precum şi discuţiile tehnice. Am redus la minimum citatele şi referinţele originale. Traducerile sunt făcute după ediţiile sanscrite dela Benares şi Calcutta, supraveghiate de profesorul nostru *Dr. Surendranath Dasgupta*, căruia îi aducem pe această cale sincerile noastre mulţumiri.

mentul înfricoşător, permanent şi direct al micimei creaturii faţă de un Dumnezeu răzbunător, inaccesibil. Pentru cei din urmă suferinţa e o iluzie, o non-distincţie, o falşă atribuţie a caracterului experienţii psihice unui principiu etern şi imutabil, sufletul. Nu conducem paralela în adânc. E suficient de notat soluţia metafizică, de gnoză, de cunoaştere discriminativă a Indiei — şi divinismul acut, mistic, transcendental, judaic. Mântuirea pentru judaism (şi implicaţiile lui în creştinism) e religioasă; viaţa sacră în aşteptarea Judecăţii. Mântuirea pentru elita indiană — căreia îi repugnă *bhakti*, devoţia mistică de obârşie populară—e o problemă logică şi metafizică. Nici riturile nici studiul Vedelor, nici faptele bune, nici devoţia nu scutesc pe om de transmigrare, de reîntrupări fără număr, aşa dar, de suferinţă fără sfârşit *(Sāmkhya Sutras*, I. 82 şi urmare). Calea strict religioasă, rituală, către liberarea sufletului de suferinţa vieţii prin sacrificii vedice e criticată încă din timpurile Upanişadice *(Mundaka Up.* I, 2, 7—11); problema sacrificiului efectiv şi sacrificiului mental, implicată în această upanişadă, e prea complexă pentru a o pomenì aici.

Existenţa e durere, durerea e ignoranţă *avidya ajnăna*, non-discriminaţie, non-distincţie, falsă atribuţie, iluzie asupra esenţii sufletului; terminologia şi terapeutica problemei e studiată mai pe larg în studiul nostru „Introducere în filosofia Sāmkhya", care va apare în „Revista de Filosofie", liberarea e *înţelegere* ştiinţifică, bărbătească, tehnică. „Nu există sistem filosofic în care mântuirea *(moksha)* să nu fie scopul Sufletului" spune *Aniruddha (Vritti,* I. 5). Iar, în ceiace priveşte existenţa sufletului, în afară de puţinii materialişti, ea nu e pusă la îndoială de nimeni; se discută numai particularităţile sufletului *(Sāmkhya Sutras*, I. 138). Aşa dar, suferinţa fiind confuzia între experienţa mentală (fenomenică, curgătoare, dureroasă prin schimbările stărilor) şi suflet (principiu transcendent, fără contact direct cu viaţa psihică, fără experienţă [1]) liberarea se confundă cu emanciparea sufletului, cu acea maieutică spirituală prin care sufletul ia cunoştinţă de sine.

Aceasta e soluţia Upanişadelor, elaborată ulterior ştiinţific şi maxim de filosofia Sámkhya, care nu e numai un excelent sistem filosofic subtilizat sub influenţa polemicilor anti-budiste, ci şi un vast curent de idei, având-şi obârşia în Upanişade şi fecundând considerabil spiritualitatea indiană. Atragem atenţia că, pomenind de Sámkhya, nu restrângem informaţia, nici nu primejduim prin arbitrare limitări, caracteristicele spiritului indian. Pentrucă, ideile Samkhya se întâlnesc pretutindeni, în epică (Mahabharata), în Purane, Brahmane, mistică, etc. Ideia capitală e că sufletul e complect şi substanţial deosebit de materie *(Prakriti)*, aşa dar de fenomenele mentale *(buddhi, manas, ahamkara)*, curgătoare, dureroase, cari îşi au obârşia în *prakriti*, şi cari nu sunt decât o producţie subtilă a primordialei materii *(Ishwara Krishna*, Karika 22). În Vedanta (şi ceiace am spus asupra universalismului ideilor Sāmkhya se aplică, mai mult chiar, şi la Vedanta) materia nu are un principiu în sine, e *iluzie*, precum iluzorii sunt existenţele individuale şi sentimentul personalităţii şi experienţele mentale în general. Totuşi, fie că materia e substanţială *(vasthu*, realitate; Sāmkhya), fie că e iluzie *(maya;* Vedanta)—e un dat al experienţii. Aşa dar, un opus al sufletului, care nu poate avea experienţă, neavând categorii, nici contact real. Atât cât există materia *(prakriti)*, există experienţa — adică fluviul continuu al stărilor sufleteşti, nestabile, producând suferinţa prin iluzoria personalitate *(ahamkara)*. Ca să se curme suferinţa existenţii, trebuie să se curme experienţa

1. „Sufletul e *nu, nu:* nu poate fi apucat... rupt... etc.". *Brihadara-nyaka Up.* IV. 10. „E un suflet înlăuntrul meu, mai mic ca un bob de orez... mai mare decât pământul, etc.". *Chandogya Up.* III. 14. Sufletul „e cel care există", „unul fără al doilea" *Chand.* VI. 2. I. E „veşnic pur, inteligent şi liber" *Sāmkhya Sutras* I, 19. E inactiv, etc. *Ishwara Krishna,* sloka 19.

Aceasta nu se realizează prin sinucidere, deoareçe concepţia indiană a transmigrărilor sufletelor prin virtutea actelor *(karma)* suprimă valoarea sinuciderii. Ea se poate împlini prin distrugerea efectivă, practică, ştiinţifică a experienţii: e calea *Yoga*, pe care, însă, puţini o pot urma. Sinuciderea fiind exclusă, rămân cele trei cunoscute căi ale ortodoxiei indiene, pe cari le întâlnim pretutindeni, dar a căror superbă elaborare se află în *Bhagavad Gita*. Omul, după puteri şi aptitudini, se poate mântui de durerea lumii şi poate contribui la o complectă liberare într'un viitor mai mult sau mai puţin apropiat — urmând una din aceste trei căi *(mārgā)*: acţiunea *(karma)*, cunoştinţa *(gnāna)* sau devoţia *(bhakti)*. Sinteza aceasta de formule şi mângâeri pentru îndurarea existenţii, joacă un rol considerabil în spiritualitatea indiană ortodoxă. Ea organizează o nouă ierarhie (nu prin naştere, *castele*, ci prin act) şi dă o relativă unitate imensului număr de producţii spirituale ale Indiei. Înainte de a cerceta cele trei *mārgā*, se cuvine a înţelege mai de aproape noţiunea sufletului şi presupunerea lui indusă din experienţa mentalului.

* * *

Experienţa psiho-mentală e un dat al existenţii cotidiene; sufletul *(atman, purusha)*, deasemenea e un dat, dar nu al experienţii. În afară de materialiştii Charvaka (cari socotesc sufletul produsul proceselor fiziologice) şi de budişti (cari neagă substratul animic al vieţii mentale, reducând sufletul la funcţiuni şi agregate, *skandas)* nici un curent filosofic nu-i pune existenţa la îndoială. Sufletul e o obsesie a gândirii indiene, e problema care se iveşte sub conturul oricărei alte probleme. Către soluţionarea ei, gândirea indiană nu se îndreaptă indiferent şi pur speculativ, ci cu pasiunea unui rezultat ce angajează întreaga orientare a vieţii.

Orice doctrină are o cale pentru atingerea absolutului. „Filosofia indiană e ştiinţa Absolutului, a Nirvanei" (*Stcherbatzki*). Când pomenim de Nirvana nu ne referim numai la budişti. Conceptul şi cuvântul se întâlneşte în şcolile upanişadice, şi-a fost asimilat mai de toate filosofiile indiene. Nirvana — care rezumă multiplele aspecte ale anihilării supreme — e o noţiune prea larg elaborată de şcolile budiste, în deosebi mahayanice, ca să o putem studia aici. Ne mulţumim a spune că valoarea şi conţinutul ei, de Absolut experimentat, dincolo de dialectică logică şi terminologie — se întâlneşte pretutindeni, şi constituie o dimensiune specială a spiritului indian. Astfel, asemenea tuturor sistemelor filosofice, şcoala Nyāyā cred că universul e durere *(sarvam duhkham vivekinah)*, iar cauza durerii e falsa cunoaştere *(mithya-jnana)*, adică a socoti sufletul ceiace nu e (viaţă sensorial-mentală). *Mukti* (liberarea) după şcolile Nyāyā-Vaisheshika, nu e nici perfecta cunoaştere, nici fericire, ci o stare fără calităţi. *Ananda* (fericirea) e înţeleasă aci în sens negativ, de absenţă a suferinţelor *(dosas, kleshas)*. Anihilarea e scopul absolut *(apavarga)* şi e numită *nishsreyasa*, „suprafericire" *(Nyayasutras* I. 1, 2). Cele patru „adevăruri nobile" (suferinţa, originea suferinţii, distrugerea suferinţii, calea care duce la distrugerea suferinţii) nu sunt exclusiv budiste. Comentatorul nayayka *Uddyotakara* spune: „acestea sunt cele patru dogme cari sunt cercetate de orice filosof, în orice sistem de metafizică" *(Nyayavārtika)*. Repetăm, elanul către Absolutul nemijlocit, substanţial identic cu sufletul care îl tânjeşte — e universal în India şi elaborarea sa filosofică depinde de valorile date sufletului. Sufletul şi liberarea e leit-motivul speculaţiei indiene. Deosebite sunt numai construcţiile filosofice la cari au dat naştere.

Problema liberării, ca toate problemele fruntaşe ale gândirii indiene, nu se pune numai sub aspectul speculativ, desinteresat şi oarecum diletant al cunoaşterii — ci şi practic, al realizării soluţiei în lume, a unei discipline de viaţă. Deaceia, în India, filosofia e o asceză, o cale care nu se învaţă din cărţi, ci dela un învăţător *(guru)* — nu pentru

glorie sau cărturărie, ci pentru potolirea acelei chemări către absolut care obsedează creerul indian. Apelul la ajutorul Yogei e comun tuturor sistemelor. Cunoaşterea e un mijloc al realizării de sine, iar realizarea înseamnă în India mai întotdeauna *a fi*, iar nu *a face*. Cei mai pătrunzători gânditori au murit fără nume, asemenea sfinţilor creştini ai lui Papini. *A fi* se realizează prin meditaţie, dealungul acelor lungi şi atroce procese intime, de lentă maturizare, lentă autoconstrucţie. *A face* implică activitate, atitudine, aplicare în exterior — şi acţiunea, în India, a fost întotdeauna socotită inferioară meditaţiei (*Bhagavad Gita*, III, 17—18, V 7—13, 27—28).

In experienţa inteligenţii, a sentimentelor, a voinţei (toate izvorâte din *prakriti* prin iluzoriul ego) nu se poate coprinde acel simţ transcendent necesitat de cunoaşterea sufletului. Nenumărate sunt mărturisirile de incapacitate raţională pentru descrierea sau înţelegerea sufletului, cu deosebire în Upanişade, unde speculaţia metafizică e încă nedibace şi întreţesută de emoţii cosmice sau balast sacrificial. „Tu nu poţi vedea pe cel care vede, etc." *(Brihadaranyaka* III. 4, 2). Sufletul e cel „în faţa căruia cuvintele şi gândirea fug, negăsindu-l" *Taittarya*, II, 4); „necunoscut înţeleptului, cunoscut ignorantului". *(Kena* 11). „Nu prin cuvânt, nu prin gândire, nu prin vedere e apucat; *el e!* numai prin acest cuvânt se înţelege sufletul". *(Katha* VI. 12), etc. etc.

Mai târziu, se poate dovedi existenţa sufletului prin inferenţă, şi în Vedanta şi în Sâmkhya (v. *Ishwara Krishna* sloka 17; *Sāmkhya Sutras* I, 66), dialectica vedantină asupra sufletului *(ātman)* identic cu *Brahman* (Creatorul Universului) sunt în general cunoscute prin popularizarea lui Deussen, a magnificului comentator Şankarācharya. Problema fiind strict metafizică suntem nevoiţi s'o evităm în această sumară expunere.

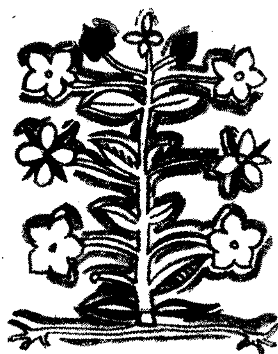
Sufletul *(purusha)* e presupus iar nu experimentat în experienţa mentală *(buddhi)*. Existenţa lui se poate obţine şi prin altă serie de inferenţe; anume, cercetând relativitatea şi durerea stărilor mentale. Viaţa mentală e bucurie schimbătoare, aşa dar suferinţă. Spiritulalul e *ānanda*, e fericirea esenţială, transcendentală, dincolo de categorii şi experienţe; nu o stare, cu conţinut ci suprimarea radicală a stărilor, a experienţelor, a relaţiilor; anihilarea, extincţia *(niroddha)* oricărui fel de raport; esenţa şi existenţa singure (v. Nirvanā). Realizarea acestei *ānanda* se obţine prin distrugerea vieţii mentale. Distrugere care poate fi practică (yoga) sau teoretică *(jnāna, vidya)*. Ceiace se înţelege prin yoga e rezumat în *Patangiali Sutram* I. 2: *cittavrittiniroddha*, existincţia fenomenelor mentale. E blocarea fluviului conştiinţei prin meditaţia unui singur obiect, adică prin privirea unui singur punct *(ekāgra)*. Eul iluzoriu se detaşează de obiectele externe, nealimentat de procesul sensorial, intră în sine „asemenea membrelor unei broaşte ţestoase" şi se întoarce în primordiala *prakriti*. Yoga e, practic, înlocuirea experienţii mondene printr'o altă experienţă, mai subtilă, care poate fi facil stăpânită, care nu turbură meditaţia *(samādhi)*. În cele din urmă, şi această experienţă subtilă e distrusă—sufletul rămânând fără conţinut, desrobit de iluzoriile atribute, liber şi conştient de libertatea sa. E dela sine înţeles că realizarea acestei stări finale e dincolo de experienţă, de viaţă; când ea se apropie, ultimile reziduri mentale, ultimele puncte de contact cu lumea, se distrug; sufletul liberat nu e în viaţă, ci în moarte; fericirea supremă e privirea propriului său cadavru, rămăşiţă desgustătoare a ultimei încarnări dintr'o serie fără sfârşit. După acesta — sufletul există prin el, veşnic dincolo de legile timpului şi spaţiului, fără să îndure iluzoria robie a transmigrărilor. Sāmkhya ajunge, cu mijloace teoretice, la acelaş rezultat: distrugerea existenţii prin distrugerea experienţii, cu ajutorul cunoaşterii discriminative. Această distrugere nu trebuie confundată cu sinuciderea. În sinucidere, sufletul rămâne orb, obscur, şi e întovărăşit de fructele existenţelor anterioare, de şuvoiul stărilor mentale. Nu suprimarea unei vieţi, ci a principiului vieţii e scopul filozofiei Sāmkhya.

Superficial privită, viziunea aceasta — întemeiată pe renunţarea la juisările senzorial-psihice — pare pesimistă. Amintim, însă, că fundamentul gândirii indiene e *durerea existenţii*. Orice se leagă de temporal, de fenomenal, de mental — implică durere. Conştiinţa şi gândirea e durere pentrucă e instabilă, oglindind curgerea universală. Durata e apăsătoare, *sentimentul timpului* e comun creerului indian — şi e obsedant. Yoga vorbeşte de „distrugerea timpului" şi expresia îşi are o importanţă capitală, luminând valoarea timpului experimental (iar nu matematic), către care India are o aversiune generală şi violentă. Absenţa simţului cronologic, absenţa instinctului de orientare în timp, indiferenţa faţă de numărul anilor necesari împlinirii de sine — dovedesc experienţă proprie a acestei categorii. Timpul e caracterul fundamental al vieţii mentale, care e schimb şi totuşi continuitate. Liberarea de timp, e absolut, e Nirvana. Mentalul, ca şi timpul e înălţător, fascinant, obsedant: odată început (prin naştere) nu mai poate fi oprit, aflându-se în noi şi în afară de noi, proces misterios şi subtil, pe care yoga îl suprimă distrugând punctele de contact între memorie, actualitate şi obiect.

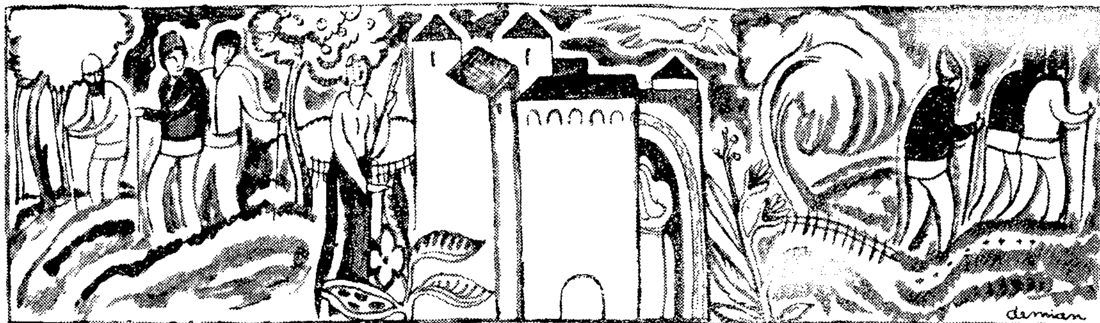
Acestea fiind datele problemei, soluţia renunţării nu e pesimistă. Nu se plânge „durerea lumii" cu acel sentiment mixt al lui Hafiz sau al elenilor, în care se strecoară părerea de rău pentru trecut şi îndemn consolator către savurarea clinei: nu e regretul sau deziluzia existenţii; nu se aşteaptă un „mai bine" a cărui nădejde e năruită de relele lumii. Punctul de vedere e complet deosebit de al viziunilor pesimiste propriu zise. Lumea e aşa cum ne e dată; n'a fost şi nici nu va fi alta, fie că e reală (Samkhya), fie că e iluzorie (Vedanta). A recunoaşte durerea nu e pesimism, ci luciditate; a o exalta nu e optimism, ci nesimţire sau sentimentalism bun pentru femei; a o suporta până la sfârşitul sfârşiturilor nu stoicism, ci iresponsabilitate, slăbiciune, lipsă de iniţiativă.

Privită teologic, soluţia extremă a filosofiei indiene e tehnică terapeutică bărbătească. Într'un anumit sens, e chiar optimistă. Există nădejdea liberării, pentrucă există suflet, acest element transcedent şi etern. Există posibilitatea liberării, prin însăşi viaţa mentală, prin însăşi *buddhi*. Mai mult, complexul de funcţiuni psihice colaborează şi se străduie pentru liberarea sufletului. Sufletul e inactiv şi robia lui iluzorie, pentrucă el nu poate avea nici un raport. Totuşi, această iluzorie robie, sentimentul de „sufletul meu e durerea minţii şi a cărnei" — constitue experienţa vieţii de toate zilele. Pentru cel care înţelege, *buddhi* şi tot convoiul de funcţiuni psihice lucrează numai pentru liberarea sufletului — asemenea sclavilor ce se străduesc pentru binele unui stăpân care le ignoră şi nu le cere strădania.

Întrebarea asupra originei existenţii sau motivul iluzoriei robiri — e fără rost, e rău pusă şi, după un vechiu obiceiu brahman, se răspunde prin tăcere oricărei întrebări rău puse (*Shankara* ad *Vedanta Sutras* III, 2, 17). E dincolo de cunoaştere, fiind dincolo de timp: e dincolo de înţelegere, fiind dincolo de *buddhi*. Viaţa şi durerea e un dat; iar liberarea e posibilă prin justa distincţie a principiilor ei. Aceasta e ceiace se ştie. Aceasta e problema şi mijloacele cu cari poate fi rezolvată.

C R O N I C I

IDEI, OAMENI & FAPTE

DEZAXARE ŞI CONSTRUCŢIE

(D I S C U Ţ I E)

I

ÎN legătură cu problematica ultimă care agită publicistica românească, d-l Brătescu Voineşti ne oferă între *Firimiturile* banchetului său pe poetul Stix, sculptat în miez de pâine. Autorul *Puiului* şi al lui *Niculăiţă Minciună* are un suflet unde complexele materne sunt puternic desvoltate. Din ele a pornit acea iradiantă sensualitate sublimată în duioşie, care îi caracterizează suava-i literatură. A debutat cu amintiri ca o bunicuţă la gura sobei, procesul de revoltă şi de deslipire din complexele oedipiane fiindu-i total necunoscut. Graţiozitate şi armonie, comprehensiune şi abnegaţie feminină, rezervă insinuantă şi potolit lirism —erau daruri ce îl indicau la o atitudine senină de sublim Nestor cu mâini abile la grelele dureri ale facerilor. În locul acestui oficiu, d-nul Bratescu-Voineşti ia poziţia lui Cato Censorius şi a pamfletarului dat model poetului Stix. Dintr'o dramă metafizică şi dintr'o dezaxare unde etica, estetica şi teoria cunoaşterii îşi dau mâna fără a avea decât un îndepărtat contact cu sociologia „ridicării noroadelor", cântăreţul claselor în amurg vede — dintr'o habitudine explicabilă, dar inacceptabilă — tragicomedia lui Julien Sorel. E o simplificare până la desfigurare a problemei. Ar fi putut vorbi de o nemăsurată vanitate sau de o nebună dorinţă de a îmbrăţişa totalitatea aspectelor din Cosmos. De haos. Dezaxare. Îndrăzneală. Dar a transforma tragedia lui Faust în dezagramentele încântătorului Julien mi se pare o nedreptate

Ar fi prea lung să analizăm amănunţit motivele, care demonstrează împotriva convingerii marelui prozator, atunci, când este controlată şi raportată la fapte. Este destul să-i amintim omogenitatea dela noi şi posibilitatea la îndemâna orişicui de a se plimba în lung şi în lat pe scena socială din moment ce zeiţele s'au strâns cu daruri la leagănul lui, cum e cazul poetului Stix. Omogenitatea clasei conducătoare, unde reprezentanţa nu se face pe baze precise, lipsa orizontalismului social din Vestul european cu criteriile lui stringente, principiul aclamaţiunii din viaţa şi dreptul nostru public, dau la o parte barierele puse în calea triumfală a seducătorului Julien sau a ediţiei lui indignate, poetul liric Stix.

Schiţa prezentată de d-l Brătescu-Voineşti este o caricatură, care mi se pare, că nu a prins caracteristica fenomenului analizat: tinerimea actuală. Tabloul ei este sumbru: nu-l vedem în graţioasele şi candidele primăveri botticeliene, nici în idilă erotică à la Watteau, ci mai degrabă în potopul rembrandtian de întunerec şi sânge. Vaga desnădejde care pluteşte în văzduhul ei este luminată de fulgerele speranţelor constructive sau dogmatice. Dar acceptarea sau numai privirea analitică a dogmei sau construcţiei este însoţită de obiceiu cu spasmuri, cu rictus otrăvit sau cu frivolitate iremediabilă. Taina grimazelor şi a îndrăznelilor ultime este, în fond, chemare de iminent înnec în valurile turburi ale crizei, chemare care bravează şi strigă totdeodată după ajutor. Drama aceasta sufletească de un dureros patetism este privită cu ochi severi, fără elevaţia comprehensiunei şi fără căldura iubirii. Paharul cu amărăciune va trebui băut până la fund pentru formarea comple-

xelor de resentiment și ură, de dispreț pentru forme vechi și iubire absolută pentru noile cuceriri ·

Ultima configurație sufletească arată deocamdată mai mult o tendință de elaborare. Conținutul cu care se va umple golul format nu este, încă, elaborat definitiv. Se știe ceeace s'a pierdut și s'a dărâmat, dar nu e vizibilă arhitectonica nouilor construcții. Valul întunericului se lasă din ce în ce mai greu peste capetele turburi, aflate a doua zi după revoltă. Tristețe cumplită și vagă desnădejde, concomitent cu lupta contra lor. Resentimente și dorință de răsbunare. Activism, Tinerețe critică, dar cu oroarea criticismului steril, însetată de valori absolute și aflată în preajma falimentului. În atmosfera balzaciană din *Întunecare*, Cezar Petrescu cu nihilismul lui profund, încrucișat cu jemanfișm, regizat de o sensibilitate ascuțită și de *taedium vitae* a presimțit și redat câteva din aspectele și simptomele ultime, în partea finală a romanului.

*

O încercare de clasificare a atitudinei vechi și a deosebirilor față de lumea nouă se poate reprezenta sinoptic prin următoarele două scheme descriptive, care arată drumul parcurs interior de individ pentru acomodarea și determinarea poziției lui față de existențialitate :

I Nescio
II Tragicomedia raporturilor cu comunitatea
III Atomizare
 a) oportunism
 b) psihologism
 c) agnosticism estetizant

I Căutare
II Disperare
III Dogmatism
 a) simulat
 b) din disperare
 c) veritabil.

Punctele de plecare sunt felurite, dar structural identice, prin modul de punere al problemei și prin fatalitatea continuității și înglobării în aceiaș epocă. Diferențele sunt și ele radicale. Primul grup are un punct de reazem *în afară*. Lupta și datele problemei sunt în legătură totdeauna cu exteriorul. Peripețiile luptelor și rezultatele păstrează pecetea acestui dualism permanent : eul și raporturile lui cu externul. Cercetarea biografiei lui sufletești este o neîntreruptă ofensivă-defensivă cu realitatea imediată, pe când tipul nou se caracterizează printr'un monism interior de-o exasperantă monotonie, de-o intensitate și aplecare spre läuntric necunoscută și complect străină primului tip. Istoria sufletească a celui plecat dela *nescio* și trecut prin tragicomedia raporturilor cu comunitatea se caracterizează prin importanța acordată exteriorului. Imperiul lui intim este dominat de această obsesie sub formele cele mai felurite : fie ca datorie de conștiință a poziției lui individuale față de conceptul „popor", fie pornind dela concluziile unei cercetări științiste a morfologiei sociale. În Apusul tradiției și conștiinței religioase evoluate se adaogă pitorescul crizei imortalizate de figura lui Renan, adică trăirea probabil insuficientă a valorilor absolute sau neputința acceptării radicalismului lor și intrarea în real printr'o aruncare peste bord a absolutului. Dela această treaptă se pășește conform temperamentului și întâmplării — sau presiunei sociale — în oportunism, psihologism ori agnosticism estetizant.

Este de prisos să spunem, că tipurile deosebite nu se întâlnesc în ideala lor puritate (inteligența românească nu posedă *public* tipul dogmaticului absolut și religios), ci sunt în general imperfecte, se amestecă și se întâlnesc în linii comune. De exemplu, agnosticismul estentizant și dogmatismul disperării sunt frați gemeni, aflați în vrăjmășie de moarte. Linia lor familială este criticismul, adică nemulțumirea radicală față de stările prezente. În atmosfera agnostică, criticismul, pe lângă o lipsă de robustețǎ mai prezintă stigmatul ciudat al îndreptățirii definitive (oareșicum dela — sine— înțeles) și lipsa de îndoială asupra eficacității implicate totuși în poziția luată. Cel plecat dela căutare și ajuns la *dogmatismul disperării* (expresia este just neclară, îmbrățișind cele două ramuri : dogmatism *din* disperare și dogmatismul necesarității, al inevitabilului disperării) mânuește armele criticismului cunoscând inanitatea lor. În primele faze ale căutării, îndoielii și disperării, spiritul lui are discrepanțe și o lipsă totală de naivitate și prospețime. Figura lui *Medardus*, (eroul lui Hoffman din *Elxirul Diavolului)* — repetată în ediții numeroase de intelectuali europeni—este spiritualizată dar străbătută de un spirit, care nu mai are încredere în sine și în nimic. El trăiește fără umbra unei speranțe printre ruini totale. Lipsit de ultimile esențe și de o axă este în mod fatal, critic, fiindcă fără esențe și fără un principiu ultim nu se poate nimic organiza și nimic clădi. Imposibilitatea de a ajunge până la recunoașterea esențelor primordiale creiază conflictul și dezaxarea. Critica se îndreaptă nu numai în afară, ci mai ales către sine însuși. Exercițiul hipercritic dintr'o neîncredere în armele și posibilitățile sale de cunoaștere ocolește lupta dreaptă cu lumea exterioară și instituțiile ei pentru a se reîntoarce asupră-și cu furie și resentimente condensate și acide. Leit motivele se plimbă dela tonul minor și deprimant, uneori apatic, până la violența nietzscheană sau soleriană — pe un fundal de tristețe, bunătate și delicatețe. Furiile dogmatismului din disperare sunt scurte circuituri, capabile să provoace uneori mari incendii, alteori fulgere impresionante, dar trecătoare. Atmosfera generală este melancolia ; melancolie care este tandrețe dezabuzată.

Acestei categorii se poate aplica epitetul de *cant*, epitet peiorativ aplicat de incomprehensiunea continentală „perfidului" Albion. Dintre cele patru caractere ale spiritului englez : obiectivitate, cavalerism, umanitate și iraționalitate, magistral analizate de Kantorowicz, cavalerismul, umanitatea și iraționalitatea sunt bunuri revendicabile și categoriei dogmatismului din disperare. *Cant*, noțiune care oscilează între ipo-

crizie şi autoînşelăciune convine parţial acestei categorii: imposibilitatea de cunoaştere unitară şi de renunţare la anumite valori duce la luarea unei poziţii unde ipocrizia rece şi silit calculată este însoţită în cazurile de naivitate improbabilă cu autoînşelăciune febrilă şi convulsionată. Amestecul de naivitate avântată şi luciditate perfectă (negativism radical convertit) găsit în acest domeniu dă impresia de mozaic şi naşte suspiciune — perfect explicabilă — în spiritele clare, geometrizante şi necomplicate.

Nu trebue luat drept monedă bună tot ceeace se exprimă public şi numai ceeace se dă la iveală. Subteranele intime sunt cu mult mai interesante, mai variate şi mai pline de o încântătoare umanitate. Într'o discuţie la Berlin, profesorul Petre Andrei dela Iaşi, a făcut o declaraţie senzaţională, că raţionalismul românesc este un refugiu al desrădăcinării. Observaţi înrudirea — cu tot războiul — dintre dogmatismul disperării şi agnosticismul estetizant, drapat uneori în raţionalism criticist, cum e cazul unui sociolog ieşean estetizant, plecat întru înfrăţire cu mulţimea având în geantă tabla de valori a lordului Alfred Douglas-Wilde?

În trecutul ambelor tipuri se poate da peste o perioadă de nihilism total. Forţele de afirmaţie fiind stinse, iar viaţa nefiind decât afirmaţie, pentru ieşirea din acest cumplit impas se ivesc formule de tranziţie sau disperare rece, unde se concretizează ca în puroiul unei răni adânci lupta unui organism atins mortal, sacrificarea celor mai dure componente ale sângelui şi slăbirea lui.

Motivele acestui aparent joc de-a-v'aţi-ascunselea şi refugiu într'o serie de valori sunt pentru filistin ciudate şi pentru omul liber rareori compromiţătoare. În lumea extrem de pitorească dela noi, presiunea socială este minimă, iar opinia publică inexistentă. Călcarea normelor este la ordinea zilei şi evadarea dintr'un tipar nu are nimic din tragismul altor lumi. Naturi artiste —Românul e născut poet, vă rog! — construcţia personalităţii este lăsată la buna dispoziţie a celui aflat în cauză. Conştiinţa omului anonim — omul public are sau două morale sau niciuna — a celui dintr'o imensă massă fiind inexistentă (şi aci este sursa orbitei discrepante şi a neadecvatului românesc, formularea pe anumite laturi a individului este îndeobşte datorită hazardului, jocului şi spleenului.

Cercetarea motivelor care duc la inventarea artificiilor eliminatorii şi a formulelor tranzitorii dă peste *problema deciziei*, marea piatră de încercare a acestor construcţii mai mult sau mai puţin livreşti, cu conţinut sufletesc mai mult sau mai puţin veritabil, (raporturile reale de forţă, continuându-şi sbuciumul şi lupta lor).

Poziţia criticistă în faţa problemei deciziei e clară: exclude pe *aut, aut* în sens kirkegaardian. Multiformă şi analitică, cochetăria criticistă (alimentată în forma românească de dialectica lui Gide) exclude chiar problematica lui *aut, aut*. Vom recunoaşte dificultăţile aproape insurmontabile în trasarea consecventă a liniei. Curba şi mixtura, formele insinuante ale noutăţii şi senzualitatea heterogenului pun de bariere şi deschid totdeodată ispititoare drumuri lăuntrice. Dar ceeace uimeşte este incapacitatea de a vedea aici problema tragicul şi acuitatea ei. Vina o poartă în părţi egale opacitatea primară şi lipsa de complexitatea lăuntrică a reprezentanţilor criticismului pe de o parte, iar pe de altă parte dogmatismul disperării analizat, care a prezentat până acum rezultate parţiale şi nu a descris drumul parcurs până a ajunge acolo. Intoleranţa şi lipsa de efort (poate pauperismul)şi-au dat mâna desfigurând datele problemei.

Epicureismul estetizant şi agnostic al criticismului mai exclude din structura sa formele noui şi fecunde de viaţă, poate însăşi fluidul orfic al vieţii, rezervându-şi o lume de păpuşi mecanice. Mecanismul ei este în legătură cu transportarea metodei şi criteriilor naturaliste în lumea spiritului. Distincţia de o importanţă capitală a două domenii antagonice prin structura lor fiind neglijată se ajunge la o confuziune ce nu putea fi evitată. Explicare cauzală şi lege pe de-parte; înţelegere, extaz şi inefabil pe de altă parte; descriere din afara obiectului; trăire in interioritatea lui: adversităţi ireductibile, fără puncte de contact şi fără o posibilitate chiar a aruncării unor punţi de comunicaţie. Într'un domeniu: agregate mecanice. Dincolo: individualităţi şi spirit. Concepţiunei aditive a lucrurilor s'a mai adăogat un „neutonism" teoretic cu aplicaţiuni în viaţa socială şi a creaţiunilor spiritului. Nu s'a observat că unei cauzalităţi şi aditivului dintr'un domeniu se opune o teorie a totalităţii, unice în apariţiunea ei. O contemplare a substanţei ultime înlocuieşte explicaţia naturalistă cu caracter aditiv, împrumutată din arsenalul metodologic al ştiinţelor mecanice. *Primum spectare-deinde cogitare*. Contemplarea şi trăirea interioară dă posibilitatea unei explicări complecte şi viziunea apariţiunilor spirituale în specifitatea lor. (Husserl). Numai astfel se poate explica esenţa suveranităţii, raporturile dintre libertate şi limitele autorităţii statale, dozajul de drepturi şi datorii ale Eului faţă de Stat. Problema pusă aditiv duce la o opoziţie ireală de valori. Reciprocitatea de influenţe şi indentitatea lor structurală este negată, ajungându-se la atomizare şi ireductibil, în locul unei evident lărgiri a conţinutului lor intim.

*

Capul Horn unde se sfărîmă nava interiorismului rămâne întotdeauna (ca o ironie şi insultă faţă de esenţa lui) atitudinea faţă de fenomenul gregar: aci se surprinde nobila lui panică, veritatea şi mascarea. Interesant de observat tendinţa formaţiei de sectă: învăluiţi în splendidă izolare, în atitudin hieratice, cufundaţi în cultul forţei sau alte culturi esoterice se declară gata să năvălească la volan, condiţionând lovitura de păstrarea distanţei şi a splendidei izolări; e ceva copilăresc, copilăresc şi grav, ca în faptele şi gândurile eroilor lui Cocteau şi ai falşificatorilor de monezi din marele roman al lui André Gide.

Forțele de integrare ale ordinei sociale și juridice (*Integrare:* expresie simptomatică a problematicei actuale din care Rudolf Smend a bătut monedă cu circulație întinsă) sunt la un nivel ridicat în epocile închise și nesbuciumate. În cele de tranziție scad până la zero: atunci apar copii teribili ai lui Cocteau-Gide, Medardus, ca *„păsările furtunei"* prevestitoare ale cataclismului și ale serei de pomină, răpitoarele și viermii cadavrelor instinctele de fiară și sutașii forței. Ei sunt exponenții acțiunei directe. Seria de valori incluse în linia trasată energic și drept este trăită până în ultimile ei consecințe. Antiteza ascuțită și radicalismul atitudinei are un ritm fascinant, avânt și o bărbătească frumusețe de paradă. Un simțământ indescriptibil de forță, accelerată circulație și siguranță, animă și iluminează. Omul acțiunei directe a făcut din inima sa peșteră de tâlhari. Nimic nu poate fi mai înfiorător și mai dezolant, decât abdicarea totală și conștientă dela idealurile de dreptate și bunătate în folosul unei cauze lumești și temporare pe care omul violenței o ia asupră-și cu autocrizme pentru a căpăta dreptul cruzimei și al faptei neînfrânate. În această îngenunchiere pentru obținerea dreptului victoriei și al acțiunei ilimitate, spiritul contimporan își serbează alianța cu Lucifer, prințul întunerecului și „tainicul lui stăpân" (Clémentel), mărturisind totdeodată disperarea lui definitivă de cunoaștere și renunțarea la afirmația elementară, pură și veritabilă.

Justificarea filosofică a acțiunei directe (expresia a fost răspândită mai ales de Sorel) se află într'o filosofie a iraționalismului. Tactica ei politică este un nobilism dinamic, având preferință pentru exploatarea forțelor infernale ale instinctelor și intuițiilor. Convingerea pe latură rațională și pe baze discuționiste este subvalorificată și chiar disprețuită. În orice caz, entuziasmul, veacului luminilor prelungit până azi în puterea și posibilitatea convingerii și în necesitatea luptei politicoase și amabile apare neapărat ridicolă. Acțiunea directă are credința violenței creatoare și urăște sistemul reprezentativ, care este pacific și ornamental. Într'un sistem de drept public decizia inițială (vezi Carl Schmitt) are de optat între acțiunea directă (formulele proconsulare) și reprezentare (împărțire a puterilor). Conținutul ideologic se polarizează și el tot pe două baze diferite. Exponenții acțiunei directe sunt aliații forțelor demonice și cu adevărat creiatoare ale comunității ce pândesc în umbră și-și continuă jocul lor de fiare. Din când în când corectează jocul păpușilor reprezentative, le șueră în ureche o arie obsedantă (lege de aramă, interes național), îi hipnotizează cu priviri de șarpe sau le dictează ordine cu pumni de oțel în sărmane maxilare de porțelan. Acțiunea directă preferă tinerețea pentru realizarea țelurilor sale. Sistemul reprezentativ apelează la octogenari nepericuloși. Imaculata Marianne își culcă în fiecare seară în patul impodobit de trandafiri, păpuși obeze cu mustăți de vată.

*

Deosebirile dintre cele două tipuri sunt fără îndoială mari. Dar există între ele multiple linii comune. În primul rând sunt analogii de construcții pe fundaluri identice de prăbușiri inferioare. Regăsim pretutindeni acel *dogmatism din disperare* și *formularea dilatoric a deciziei,* construcții ale tristeții și ale falimentului lăuntric în luptă cu anarhia iminentă. Apropierea este și mai frapantă, atunci, când se face comparație cu vechea lume a patriarhalului, a stadiului de idilă și *organon.* Mihail Sadoveanu este în această privință ultimul reprezentant al ethosului comunitar organic și istoric românesc. Acolo se găsește substanța lui spirituală. El e omul pădurei, al foșnetului și al apei: de aceia rolul imens jucat în apele Siretului, dumbrăvile minunate și înțelegerea lui adâncă pentru omul simplu și evocarea neîntrecută a copilăriei armonice. Corabia cu comori și minuni a lui Sadoveanu se plimbă într'adevăr sub steaua polară a organicului românesc. El formează culmea și totdeodată sfârșitul organicului pur și absolut apărut în România. Pe această linie nu va mai fi, probabil, îngăduit de lucrat în stil așa de mare. Cele două linii: atomism și universalism, mecanicism și *organon,* unic și total se vor împleti și sintetiza, se vor combate și se vor amesteca, dar niciodată nu va mai fi posibilă construcția lină și pură, ieșind din adâncuri, neturburată și ireflexivă, elementară ca la început de veacuri, definitivă și complicată ca o vietate a lui Dumnezeu. Împăcarea dintre intenție și faptă, curgerea neîntreruptă și naturală între mădularele aceluiaș tot, sudura perfectă a părței închegată fără fissură, lipsa discrepanțelor și a conclusiunilor — este o podoabă fără repetiție și o *via regia,* închisă pentru totdeauna unor noui drumeți, rămasă doar ca amintirea unei lumi fericite și armonice. Această lume planează actualmente fantomatic în depărtări, trezind doar nostalgii fierbinți și doruri ce nu vor mai fi îndeplinite.

Atitudinea față de lumea organicului (nu față de literatura lui) în perioada de secularizare a fost sau de dispreț profund și stupidă incomprehensiune, sau de încăpățânată rămânere pe vechi poziții și inactualitate, sau — o a treia atitudine și cea mai obișnuită dela Eminescu — de o elegie romantică. A patra atitudine de *înțelegere* a fenomenului, de descripție a resorturilor lui și de plasare într'un complex de împrejurări este cea mai adecvată.

Legăturile dintre indivizi în lumea aflată sub steaua organicului se făceau pe baze charismatice (Max Weber). Pe planul întâiu al vieții comunitare se află tipul patriarhului și al ctitorului. El era conducătorul: omul liniei și al atitudinei, fast și solemnitate sacerdotală, înțelepciune, blândețe și la momentul oportun mânie și judecată solomonică. Trecerea s'a făcut dela ctitorie la contractualism modern. Legătura dintre ctitor-conducător și condus se întemeia pe fidelitate și iubire. În locul fidelității, care își are origini în viața religioasă, a luat locul conștiința comunitară — de grup reștrâns sau larg — rămânând ca relațiile să se întemeieze charismatic prin iubire și orfism. Trebue accentuat că

forțele emoționale și dinamice ale sufletului uman n'au dispărut, fiind existențialități ultime și definitive. Tehnicizarea lumii moderne a adus cu sine nu o schimbare de substanță ci numai de forme. Problema nu e de conținut, ci exclusiv o problemă a formelor: expresii variate ale unui conținut identic. Reprezentanța supremă a unei comunități a fost cândva colorată teologal, iar până în preajma veacurilor noastre a fost gândită în persoana principelui, care era posesorul puterii maxime a suveranității. Acum comunitatea nu mai gândește decât rareori în capete încoronate, ceva mai des în națiune și în viitor, probabil, pentru o epocă, în state organizate. Dar în toate stadiile, apropierile sufletești sub formele de conducere nu sunt influențe și comandamente, ci regăsiri de suflete.

Înțelepciunea orientală sub forma unui basm simbolic a caracterizat nostalgic goana sufletelor de-alungul a șapte vieți până la regăsirea și uniunea lor definitivă, la capătul unui drum al durereii și al bucuriei efemere, într'o armonie totală și fără de sfârșit. Această goană de regăsire într'o lume orfică este amintirea paradisului pierdut, fiorul eternității și al misterului.

Ctitoria în lumea organicului era operă individuală și faptul de conducător social. In contractualismul modern devine operă socială și obiectivare, în sensul despersonalizării. Ctitoria era filantropie socială colorată biblic și datorie de conștiință a conducătorului. Azi nu mai e filantropie, ci obligație contractuală a comunității față de individ sub forma restituției unor bunuri percepute. Filantropul și ctitorul clădeau o fântână — de pildă — pe propia lor socoteală și o inaugurau cu solemnitate relegioasă, impresionantă și mișcătoare. In acest gest se exprima simbolic cultul morților, solidaritatea dintre eu și comunitate, destinul ctitorului de a face legătura dintre veșnicie și actual El plasticiza printr'un gest aceste trei fenomene de viață. Aici este taina prestigiului de care se bucură ctitorul și conducătorul (conducător, poate fi socotit aproximativa traducere modernă a ctitorului): el renunță de a avea o viață proprie, devenind o interferență de destine și un focar unde se centralizează forțele magnetice comunitare. In ctitor, se întrevede esența conducătorului (cuvântul modern și-a pierdut din patos): aceia de a fi un îndreptar de suflete și de a se îngriji de orientarea și de mântuirea lor. El este refugiul estropiaților sociali, iar poarta lui este continu deschisă durerii și perplexității.

In ctitoria de fântâni, așa de răspândită în viața noastră socială avem un caz tipic unde se ilustrează trecerea de la lumea organicului la contractualismul modern, arătându-se în acelaș timp modul de păstrare a elementelor vii și eterne. În lumea veche, *sleirea*, adică inaugurarea unei fântâni, era cult religios și aclamație socială. Atmosfera generală era de iubire și confianță reciprocă. Era o desfundare a izvoarelor orfice din sufletul omenesc, înfrățire și îmbrățișare. Un astfel de prilej era prilejul sărbătoresc al iubirei universale, care în ultimă analiză e fundamentul și *divina necessitas* a apropierii dintre oameni. Ctitoria era operă de conducător social. În contractualismul modern devine operă comună. Caracterul personal dispare. Dar conducătorul reapare sub forma de organ executiv statal. Atmosfera orfică, problemă eternă și element primordial în procesul de formație al comunității, reapare și ea sub alte forme și alte denumiri. Inaugurarea unei conducte de apă sau al unui pod peste un râu poate fi — greșit — făcută fără nici o solemnitate și atunci este lipsită de simbol și semnificație socială. În loc să devină prilejul reînnoirei conștiinței comunitare și imbold pentru fapte noui trece cenușiu și neobservat pentru comunitate ca un fapt divers. Conducătorul de azi, adică urmașul ctitorului de ieri, a presimțit acest fenomen etern de viață socială și știe să-i dea proporțiile și perspectiva necesară.

Tipul ctitorului la începutul epocei contractualismului modern în România, păstrându-și patosul ctitoricesc și nepierzând obiectivitatea neutrală a contractualismului se află reprezentat în figura marelui Rege Carol I. El a contribuit hotărîtor la fundarea Statului român modern. Din educația avută în tinerețe, Regele Carol a păstrat ideea de ordine prusiană. Între forțele veacului al XIX-lea care se opun anarhizării treptate a eului european prin influența crescândă a materialismului istoric și prin dizolvarea liberalismului în agnosticism estetizant, trei elemente opun bariere de netrecut acestui val, contribuind la păstrarea unui echilibru provizoriu: ideea romano-catolică, ideea națională și ideea prusiană.

Prusianismul este una din aparițiunile cele mai rău famate ale publicisticei liberal-democrate din vremea noastră. Crimele și binefacerile ordinei și ideii născute în Prusia sunt încă în litigiu. Istoria nu și-a spus ultimul cuvânt, manifestările și influențele acestui mit și extraordinare realități nefiind definitiv lichidate, ci continuându-și drumul fast și nefast, subteran și public. Prusianismul este încrucișare de teutonism și slavism. Origina lui este în Germania răsăriteană unde influențele rasiale slave sunt adânci. Amestecul de knut rusesc și blânea anarhie germanică (dovadă greutatea formării unui Stat unitar) a dat la ivdală formula prusiană unde supunerea și comandamentul se impletesc, se sintelizează uneori în totalități fecunde, alteori se împerechează dând naștere la repuganți avortoni. În spectacolul multiform oferit de această formulă cu un rol atât de important în determinarea destinului european nu trebue pierdută din vedere linia generală și arhitectonica ei.

În România, prin Regele Carol, se pune problema Statului, ca problemă de ordine și de delimitare a raporturilor dintre eu și fenomenul gregar, după ce mai înainte fusese pusă *social* prin prima expropiere de Kogălniceanu și Cuza-Vodă. Pentru o dozare exactă a problemei și găsirea elementelor actuale și inactuale nu trebue pierdut din vedere acest factor.

PETRE MARCU-BALȘ

SCRIITORI DE LÂNGĂ NOI

CÂND te apropii de Sofia în Decemvrie, cum m'am apropiat eu, crezi întâiu că intri într'o stațiune de sporturi de iarnă. Munții se ridică la toate zările, albi. Trenul trece printre ziduri de zăpadă. Orașul e așezat la mai bine de 500 de metri. Deoparte Balcanul, Stara Planina, se duce până în fund, cu tot felul de mușuroaie și de văi, iar de dincolo îi vine în întâmpinare ca o singură muche, cu câte un gheb posomorât, Vitoșa.

Pe urmă vezi că nu e chiar așa, sau nu e numai atât.

Întâiul scriitor bulgar pe care l-am întâlnit a fost Iordan Iovcov. Avusesem o zi, aproape două, trăite după gândul meu. Vream să mă feresc de cunoscuți, ca să descoper locurile și ceeace căutam, fără călăuză. Începusem. Ce uimiri proaspete, întâia folosire stângace a limbii, biserica Sfânta Nedelia, ridicată ca un vis bizantin de cupole, stâlpi și ocnițe mici chiar pe locul vechei catedrale sfărâmată acum câțiva ani de bombe, amintirile dintr'o vară pe care le regăseam!

Iovcov ședea la o masă rotundă într'o cafenea, Royal, care e mai mult Küblerul de pe vremuri al Bucureștiului, decât Capșa de astăzi, un loc de întâlnire după ora cinci al scriitorilor și ziariștilor. Ședea trist și absent. Am intrat fără voe în tristețea și absența lui, și uit de cruzime pentru cât mi-a dat în schimb.

Am vorbit numai decât despre Sadoveanu. Cred că el e cel mai bun cunoscător și cel mai cald prieten de peste hotare al povestitorului moldovean. Lângă el îl simți o mândrie a noastră și ți-e rușine de șovăelile de-acasă. Eu sunt un prea statornic, îndrăgostit și de aceea chițibușar cititor al lui, ca să fi putut fi încurcat de întrebările lui Iovcov, dar m'aș fi temut pentru altul. Nu era vorba numai de o prețuire pe deasupra sau largă, ci de amintirea unei bucăți oarecare, poate dintr'un volum de tinerețe, și de analiza ei, sau de luminarea unui amănunt duios. — Știi, cutare trecere! — Cum răsare luna peste vale, în cealaltă povestire! — Fata dela han! E minunat lucru că volumul în care scriitorul bulgar, după părerea a lor lui, s'a realizat mai deplin, sunt acele „Seri în hanul din Antimov", luat din lumea dobrogeană și apărut în acelaș an și mai cu acelaș cuprins ca și „Hanul Ancuței", în care deopotrivă Sadoveanu e mai Sadoveanu decât oriunde. Judecați de părerea de rău a lui Iovcov, care tocmai acest îmbălsămat mănunchiu de istorii de pe valea veche a Siretului, nu l-a avut. Mă bucur însă de bucuria lui, știind că poate chiar acum îl citește.

Iovcov e astăzi de vreo cincizeci de ani și a venit, când era numai de cinci, din satul balcanic al Kotelului, cu ciobani și oameni dârji, în părțile Dobrogei Noui. A fost prin multe locuri de-acolo învățător, și mă tem că ceva din durerile de azi trebuie să i se tragă din îndurările de-atunci. Și-aduce aminte și povestește, simplu cum e și scrisul lui, și de aceea atât de adânc, de multe întâmplări de graniță, de granița dintre cele două Dobroge de până la 1913. Ofițeri, mici negustori, oaspeți veniți de dincoace dela București și despre cari se afla numai decât dincolo, Caraomerul, cu verdeața lui mai vie și cu căsuțele cu roșu, pe care i le știm, un fel de metropolă a bărăganului dintre Dunăre și Mare și prilej de vis pentru un mic învățător bulgar ascuns după un tufiș al marginii lui de-atunci de țară, toate tremurau în vorbele puține ale tovarășului neașteptat. Știa pe acea vreme foarte slab românește. Are să scrie poate întâmplarea fetei, trecută dela postul de vamă român, cei câțiva pași până în Bulgaria, cu care tinerețea lui, uimită de atâta frumusețe și stăpânire de sine bucureștene, ar fi vrut să schimbe vorbe cu un înțeles mai adânc. A descoperit prea târziu că tâlmaciul pe care și-l alesese, un ciorbagiu de șaptezeci de ani, furat de acelaș fior, în loc să-i spue de el, îi spunea de sine, și făcea să petreacă o urechiușe ștrengară de niște cuvinte fără dinți, în loc s'o facă să se oprească la suspinul cel de demult al unei inimi primăvăratice. S'au dus astăzi toate. Iovcov e de cincizeci de ani și povestește într'o cafenea întâmplări de care nu se mai sfiește și care sunt ca poamele neculese și uitate într'un pom. Mai târziu a stat ani de zile la București, într'o însărcinare la legația bulgară. Acum vorbește în limba noastră destul de bine și știe să spue de frumusețile parcului Carol și ale altor grădini dela noi. Are rude și pământuri în Dobrogea. Se gândește să vie pentru puțin timp la ele. Mi se pare un pic al nostru.

A doua zi am cunoscut pe alt scriitor bulgar, pe care eram dornic să-l văd. Era singurul, împreună cu Vasov, citit de mine din traduceri germane încă dinainte de războiu. Mi se părea că trebue să fie un patriarh, cu o barbă spulberată, de sfânt bizantin venit pe la Ohrida întâilor capi de biserică bulgari, cu glasul rar și de tunet. Erau de vină anii și întâmpiările așezate ca niște nămeți între acest odinioară de poveste, care e vremea universitară din preajma lui 1914, și zilele cu desăvârșire schimbate de acum. Când prietenul lui cel mai bun și marele meu portar cu chei de argint în lumea bulgară, Alexandru Balabanov, l-a oprit în stradă și mi l-a pus în față: — Elin Pelin! m'am prins încercând să mă uit împrejur, ca să-l descopăr. Nu era însă nimic de făcut: acesta era și nu altul, un om aproape de vârsta noastră, a generației care a trecut de patruzeci de ani, roșcovan și aspru la față, cu câte un zâmbet încurcat în mustața tunsă, ca o farfurie tare de țară, cu o pasăre și o floare albă în smalțul strălucitor. Ne-am dus ca să mai sfătuim, în casa caricaturistului Bojinov, casă bulgară cum era să mai văd la pictorii Denev și Tanev, la poeta Dora Gabe. Popor de țărani, trăit mereu în realitățile de port și de suflet ale satului, suntem, și noi și ei, ma de grabă porniți să nu le vedem. Omul descopere întâiu lumea deafară și abia la urmă pe a lui. „Cunoaște-te pe tine însuți" și bețiile introspecției vin abia la

un sfârşit de cultură. Costov, autorul dramatic şi directorul muzeului etnografic, îmi spunea, lucru pe care nu-l cred întemeiat, că desenul cusăturilor noastre, mai puţin îmbâcsit şi ţipător, s'ar datora mişcării începute de Carmen Sylva încă de-acum şaizeci de ani pentru îngrijirea artei populare. Treceam pe dinaintea vitrinelor cu ţărani parcă dela noi, şi pe dinaintea Macedonencelor în flăcări de purpură şi de aur, între care trebue să se păstreze în traducere ţărănească strălucirea de haine a curţii bizantine, pe lângă uneltele vieţii zilnice dela ţară, cu atâtea numiri întru totul la fel cu ale noastre, şi vorbeam în răgazul pe gânduri al popasurilor. O mişcare asemănătoare a început la Bulgari numai de scurt timp. Scriitorii întâiu, şi artiştii mai de curând, pun în circulaţie, nu numai pitorescul, dar şi starea de suflet şi de cultură a vieţii primitive săteşti.

La Bojinov se opreşte uneori şi Regele, ca să trăiască în acest mediu bulgar, câteva clipe, din care iese o nouă iniţiativă sau cel puţin o schiţă de portret. Noi nu ne duseserăm decât pentru o ceaşcă de ceaiu, într'o după amiază de iarnă cu întuneric timpuriu, dar farmecul lucra. Printre scoarţele, fotele, ciorapii şi blidele ţărăneşti, aproape de vatra bătrână, Elin Pelin arăta într'adevăr vechiu şi de totdeauna, scurtat puţin în sine şi cu gândurile în altă parte. Îi priveam numai câteodată şi-atunci ochii noştri sclipeau, ca un răspuns. Apoi ne întorceam fiecare în uitările dinainte. Dela o vreme şi-a descoperit dragostea de copii şi versurile lui pentru ei l-au făcut popular în lumea măruntă ca pe un personaj de basm. Când se duce la sat, omuleţii îl urmăresc pretutindeni, ca pe o carte mare cu scoarţe de om, şi-i spun la spate cântecele pe dinafară. Bojinov ia dintr'un raft un volum puternic şi-l răsfoeşte încet, rezemat de marginea mesei. E cartea de aur scrisă de Elin Pelin şi ilustrată de el. Noi n'avem ceva asemenea. Însă scriitorul se face şi mai fără vârstă şi neaevea. Strofele lui sunt nişte picurări de izvoraş printre pietre sau un cântec de pasăre fără nume într'o vâlcea neumblată sau numai glasul de tăcere al pădurii care creşte secular cu toţi copacii ei, ceva al Firii, desfăcut de timp şi fără scop. Din cele două sobe ale odăii, una s'a stins. Se face frig. Elin Pelin se trage lângă foc, în colţul cu mai puţină lumină. Începe să-l cuprindă întunerecul. Mă uit la el cum se duce. Şi numai din când în când ochiul lui care mă caută, sclipeşte. Şi-mi mai dă de veste că Şopul vrăjitor e încă între noi.

Într'un muzeu vechiu, din piaţa rotundă a Ţarului liberator, am urcat într'o zi ceţoasă, cu zăpada îngheţată, ca să găsesc pe Costov. E un om puţin obosit, care începe să se mişte încet. În neclintirea lui, din mijlocul ţăranilor aduşi din toate părţile Bulgariei şi aşezaţi aici pe lângă pereţi ca să pue sub ochi oglinda etnografică a ţării, uneori îl încurci cu acest popor închipuit. Şi poate tocmai atunci îl înţelegi mai bine. El nu e un creator singuratic vorbind numai în numele lui. Are nevoe de această împrejmuire închegată din toţi ai săi, ca să cutremure. Râde împreună cu ei. Îi învălmăşeşte în neaşteptate situaţii comice, cu voia lor. Petrec, fără supărare, cu toţii.

Marele lui succes din urmă, Golemanov, are ceva caragialesc. E redarea vieţii politice bulgare de astăzi, cu desnădejdea ei de parvenire. N'am văzut-o, dar am văzut în schimb, într'o altă piesă pe Sarafof. Sarafof e interpretul neîntrecut al lui Golemanov, L-am văzut, şi am înţeles fără să văd. Sarafof se nimereşte să fie, pentru noi, şi fratele revoluţionarului macedonean amestecat într'un cunoscut episod deacum treizeci de ani. Nu odată în Sofia numele sună unui Român, evocatoare.

Acesta e, dintr'o linie, Costov, autorul dramatic şi omul. L-am urmărit şi în afară de cadrul obişnuit, de scoarţe şi de porturi, într'o adunare de alţi scriitori sau într'o sală oarecare, la un ceas de noapte, o cafenea sau un restaurant. Nimeni n'ar fi ghicit în trecătorul spre o masă pe care o bănuiai de zece ani a lui, cam încenuşat, cam străin, pe directorul de muzeu etnografic de-adineauri. Dar odată cu el umblau, pentru ochiul care nu le vede numai pe cele de afară, făpturi de umbră, proiecţii de întrupări adânci etnice, tipuri şi forme, o întreagă lume alături, îl înconjurau şi îi călcau în pas. Era ca într'o beţie sau ca într'un fum de cinci sute de ţigări. Lucrurile, în valul făcut de mergător, se amestecau şi se ascundeau sau se desveleau năprasnic. Făceau să râzi. Trecea în visuri un autor comic. Vedeţi acum ce are să fie în mâinile lui episodul furtului dela Mitropolie, de Bulgari sub ocupaţie, al Sfântului Dumitru. Ştiu că lucrează la el. Nu odată la Sofia arta ne află.

Dela Costov la Nemirov e un salt. De vârstă, poate sunt de aceeaş, în jurul lui cincizeci, dar unul e un Bulgar din munte, pe când celălalt arată mai degrabă a Arbănaş înalt şi drept, cu ochi albaştri bun vorbitor, lumeţ. Îşi scrie cartea din urmă din trilogia lui de romane, mai mult plângând. Frunze de romantism i-au căzut din copacii toamnei pe creştet.

S'a născut în Turtucaia, după alţi copii, cari le-au murit aceloraşi părinţi. Atunci el a fost aruncat în drum. Ochi iubitori pândeau din ascunzătoare. Un pescar român a venit din jos. A venit cu prăjina de plasă pe umăr, l-a văzut şi s'a dus. Dar nu s'a dus departe. S'a întors îndărăt, s'a mai uitat la el odată a dat iară să plece şi pe urmă s'a aplecat şi l-a luat, cu un: „Hai, noroc!" Pescuise un om în drum în ziua aceea. Numai că atunci părinţii au ieşit de pe unde aşteptau, şi l-au îmbrăţişat. Era naşul soartei. Cobea se spărsese. Copilul acesta avea în sfârşit să le trăiască.

Legăturile de suflet cu Românii aveau să se păstreze şi mai târziu, în Rusciuc, unde s'a aşezat şi a trăit un timp, cu numele lui adevărat din tinereţe, Haralambiev. Nemirov e un pseudonim literar, Fără-Pace, ca o a doua încercare, după aceea din pruncie, de înşelare a ursitei. Unchiul era un lăutar vestit, care cânta la Bucureşti, poate în vreo lăutărie ca aceea a lui Ochi Albi, cunoscută din acuarelele de pe la 1870

ale lui Szatmari bătrânul. In al doilea roman al trilogiei, „Intâile brazde" e descrisă această viaţă. L-am auzit pe scriitor, care nu ştie româneşte, cântându-mi fără nici o greşală, cânte, de-ale noastre, de pe vremuri, care vor fi răsunat cu aceleaşi suspinuri, prin saloanele boereşti sau prin crângurile dela Herăstrău. O Românie de-acum patruzeci de ani, şi mai de mult, tremura într'o odae de taifas dela Sofia. Tremură şi prin cartea scriitorului, din care cine ştie dacă vom lua vreodată cunoştinţă.

Dora Gabe, poeta dobrogeană, ne-a chemat la ea, dintr'un alt capăt al oraşului, cu telefonul, supărată. Trăisem o săptămână în aceleaşi locuri, fără s'o caut. Cunoştinţa noastră neaşteptată, acum câţiva ani, în alte ţări, trebuia înoită

Casa era aşezată bulgăreşte. Am primit ceaiul la o măsuţă joasă, care nu era măsuţă, ci un fel de mangal sau căldăruşă ciudată de aramă, acoperită cu o tipsie mare. Divanul sta aşternut cu chilimuri vechi. Te-ai fi aşteptat la cafele turceşti cu aburi şi, prin ochii închişi, la zângănit de hangere. Căutam, cu răutate, ca o disonanţă în acest mediu făcut, şi voit anacronic, telefonul.

Scriitoarea se schimbase, de când o ştiam. Era atunci obosită şi cu o spaimă în ochi, cari astăzi sunt catifelaţi şi gânditori. Fenixul, pasărea egipteană a lui Herodot, cea cu învierea din cenuşă, era sigur de genul femenin. Poezia s'a înfrăgezit şi ea rotindu-se pe aracii copilăriei sub un nou soare. Dela amintirile dobrogene în sfărâmarea unor scurte poeme în proză, până la strofele acestea, care sunt şi nu sunt pentru copii, o inimă a învăţat multe. Ea a rămas duioasă şi subţire ca o ceaşcă de porţelan. Nu pot s'o ascult sau s'o privesc, în feminizarea ei căutată, spre gingaş, încolăcire şi mângâere, fără să văd alături pe cealaltă poetă lirică, Elisabeta Belceva, cu pseudonimul răsunător de Bagriana, hotărâtă, cuceritoare, zâmbind din gura cu dinţi puternici, fără râs, cu toţi dinţii, ca o muscătură în vânt, de încercare sau din obişnuinţă. Strofa celei dintâi vibrează ferit ca o ceaşcă de porţelan, pe când strofa de patimă a Bagrianei rupe veşminte şi sparge porţi, ca să iasă goală in lume. Ajung amândouă, dar una cu paşii mici, de pasăre care şi-a legat aripile, puţin semitic şi cu otrăvuri ascunse, pe când cealaltă, turanic şi exploziv, cu salturi mlădioase de mare felină.

Dora Gabe îmi variază în vreo cinci cărţi ale ei tot atâtea dedicaţii pe când eu văd râsul cu dinţii ascuţiţi al celeilalte. Ceaiul se răceşte, în ceaşcă. Portrete de morţi privesc din pereţi. Poezia bulgară îşi ţine plecate, fără bătae şi atente, pleoapele cu gene lungi.

EMANOIL BUCUŢA

THOMAS MANN

ECHILIBRUL ponderat al burghezului conştient de sine şi de misiunea spirituală şi civilizatoare a Europei— aceasta e teama de predilecţie a lui *Thomas Mann,* care a primit, în anul acesta, „cu unanimitate de voturi", cea mai de seamă distincţie literară, Premiul Nobel. Nici un alt scriitor al Germaniei de azi nu l'ar fi meritat mai pe drept. De data aceasta, înaltul juriu din Stockholm s'a putut feri de acele gafe, prin efectele cărora au fost premiaţi altă dată scriitori de mâna doua ca Paul Heyse, Karl Gjellerup, Yeats, Rabindranat Tagore şi Grazia Deleda. Căci Thomas Mann, e fără îndoială, un puternic prozator de cea mai nobilă speţă şi mai mult decât atât : scriitorul cel mai reprezentativ al lumii moderne germane şi un european dintre cei mai proeminenţi. Opera lui artistică şi constructivă în sensul unui nou umanism european clădit pe forţele cristalizate ale trecutului, depăşeşte cu mult domeniul literaturii, domeniul artei abstracte. Thomas Mann e unul dintre cei mai rari umanişti ai timpului. E artistul rafinat şi nespus de clasic în întreaga lui ţinută, a nuvelei „Der Tod in Venedig", e autorul celui mai internaţional dintre romanele ultimelor decenii, „Der Zauberberg" şi tot odată democratul republican, care a găsit convingătoare cuvinte de laudă pentru „Tatăl Ebert" şi care, ca şi fratele lui, *Heinrich Mann,* s'a impus pentru o cât mai strânsă legătură culturală între Franţa şi Germania. El e omul datoriei, ori de câte ori se ridică voci în jurul chestiunii supreme : coesiunea spirituală a continentului nostru. E oare de mirat atunci faptul că întreaga opinie publică a Franţei a salutat cu entuziasm ştirea că Thomas Mann, autorul lui „Pariser Tagebuch", a ajuns laureat al Premiului Nobel ? Dacă un eseist european a reuşit să realizeze în scrierile lui un program suprem de politică culturală, atunci şi acesta a fost autorul tristului roman al „decăderii unei familii", autorul lui *„Buddenbrooks"*. Evoluţia spirituală, prin care a trecut într'o ţinută exterioară întotdeauna liniştită şi suverană, l'a dus dela izolarea individualistă a unui prozator îngrădit de propriile-i mijloace şi de probleme stinghere, până la o afirmare puternic interiorizată faţă de comunitate, faţă de undele largi ale structurii sociale, faţă de tot ce e cu adevărat european.

Opera lui Thomas Mann e un complex larg şi foarte variat, cu toate că prezintă un caracter unitar şi pecetea sigură a unei voinţe, care şi-a ştiut rostul de la început. Fanatismul subtilului prozator n'a cunoscut decât ţinte dintre cele mai grele. Deseori a fost comparat, cu C. F. Meylar şi cu Gustave Flaubert. Omul acesta din zilele noastre, care trăeşte în anii de isbândă a radiofoniei şi a cuceririi aerului, scrie tot atât de încet, tot atât de dificil ca sihastrul uriaş dela Croisset. Dela el a emanat şi părerea cea mai justă despre scriitorul conştiincios După Thomas Mann scriitorul ar fi „un om căruia scrisul îi cade cel mai greu". In ce priveşte însă viaţa exterioară, germanul e cu totul altul decât singuraticul Flaubert. E omul societăţii, care nu se fereşte de apropierea politicei, e că-

lăuza etică a două generații, e un orator sărbătorit, deși nu e nimic mai puțin decât orator. (Discursurile lui sunt minunate exemple de proză dinamică, dar suveranul scriitor nu dispune de organul și de verva necesară spre a le transmite publicului. De abia apariția în volumele clasice ale ediției complecte editate de S. Fischer justifică, în întregime, ținerea acestor discursuri și conferințe.

Lipsa unei imaginații bogate conturează dela început structura prozaică a marelui romancier nuvelist și eseist. În anii din urmă, după apariția formidabilei compoziții a „Muntelui vrăjit", eseistica pare a lăsa chiar nuvela și romanul cu mult în urma ei. Și câtă eseistică umanistă se desfată însuși în „Zamberbeg" și în cele câteva fragmente publicate din noul roman „Joseph"?

Cel ce a scris minunata proză cristalină, a nuvelei „Tristan", discursul despre „Goethe și Tolstoi" susținut de avântul calm al unui simțământ nobil pentru esența umanității, e totodată europeanul sobru și delicat al „Jurnalului Parisian". Pentru poporul german și pentru primele decenii ale secolului nostru, numele lui Thomas Mann reprezintă cu mult mai mult decât acela al lui Gerhart Hauptmann, și el laureat al Premiului Nobel. Căci figura lui Mann, apariția ei în haosul prefacerilor de după marele război, înseamnă o chezășie pentru balanța spirituală a Apusului. Ținuta lui nu e îngrădită de orizontul operii. Pentru contimporanii germani, fiul acesta al unui senator din vechea cetate hanseană Lübeck și al unei mame de sânge creol, e cel mai bun mânuitor al limbei germane, alături de Rudolf Borchardt și Wilhelm Schäfer, și trebuește considerat drept solul conștiincios al mentalității celei mai sănătoase, care a pătruns desvoltarea Germaniei noui, dela falimentul monstru al războiului și până la fortificarea sigură a Republicei. Toată opera lui e un foarte cumpătat manifest pentru o cât mai trainică organizare sufletească. Soarele lui Goethe se așterne și peste ideile lui Thomas Mann. Înțeleptul dela Weimar apare din când în când în slova urmașului târziu.

De aceea autorul atâtor discursuri, scrise numai pentru a mulțumi „chemarea zilei" — ultimul său volum de escuri și discursuri poartă semnificativul nume „Die Forderung des Tages" — se complace mai mult în admirația lui Flaubert decât a lui Dostoievski, se apropie mai mult de Conrad Ferdinand Meyer și Theodor Fontane și de eroii lor mai mult sau mai puțin monomani, de cât de sufletele rusești, în care strigă alte zeci și mii de suflete. De aceea e admiratorul caracterelor organizate, nu al „însuflețiților", Și pentru el „Frații Caramazov" sunt solii fatali ai declinului omului occidental, pe care romancierul îl susține, văzând în echilibrul burghezimei, în fortificarea societății după principiile democratice, mijloacele cele mai puternice pentru menținerea clarității în judecata arbitrilor internaționali, ce nu va face cu putință o rupere a stăvilarelor sociale din pricina unei năvăliri neașteptate a turburărilor anarhice.

Thomas Mann a povestit de multe ori cu câtă greutate scrie neîntrecutele lui pagini de proză densă și ritmică, în care locul acțiunii e deobiceiu schițat numai pentru a permite o mai precizată desvoltare a conflictului omenesc. Nu odată conflictul se numește: luptă interioară între pornirile individualiste, izolate ale artistului și legile societății, din care face parte. Nu odată artistul burghez Thomas Mann a preferat să treacă de partea burghezului. E chiar îndrăgostit de atmosfera limpezită ce trăește în societatea hanseană. Se simte mai bine aproape de un „joli bourgeois à la petite tâche humide", decât alături de vre-o alură de artist, eftin născocită și expusă. În arta lui orice nuanță e castă, e nobilă și — înainte de toate — reținută. Nici un gest de prisos, nici o aluzie, care ar putea să lipsească. Mann creiază pe platforma ce mai largă a vieții și totuși nu s'a hazardat niciodată prea departe. Dimpotrivă. Cercul a fost atâta vreme strâns în jurul persoanei lui proprii dar s'a adâncit, fără de excese, fără de cuvinte ușor pronunțate. Însuși existența artistului i se pare deseori suspectă și de aceea nu se ferește de loc s'o ironizeze, să-l declare cu desăvârșire neapt pentru învingerea greutăților celor mai firești ale societății. (E tema celor două nuvele, traduse în românește: „Tristan" și „Copilul minune)". Un umor subtil pătrunde, ca la Thackercy și la alți prozatori englezi din secolul trecut, prin atâtea falduri mari și mărunte ale vieții, iar ironia nu se dă înapoi, nici când se întâlnește cu moartea, ca în atâtea pagini ale romanului „Der Zauberberg", al cărei acțiune se petrece într'un sanatoriu izolat de tuberculoși, de pe una dintre ridicăturile localității elvețiene Davos, unde mii de bolnavi din toate țările Europei formează un fel de republică aparte, ce-și are și nevoile și legile și obiceiurile ei.

După cum am relevat, ilustrul prozator e stăpânul unei imaginații destul de restrânse, care nu vrea să cutreere distanțe prea mari, dar care reușește să stabilizeze imaginea în cuvinte limpezite, liniștite. Tocmai imaginația aceasta restrânsă l'a determinat, de atâtea ori, să nu încerce călătorii prea forțate ale gândurilor și și să rămână cuminte la elemente autobiografice, la zona exterioară a burgheziei, în care apariția artistului intervine ca un fel de mică nenorocire, a făcut din el un mare stilist, care, scriind cinci cuvinte, o singură propozițiune, de captivant și de recunoscut prin densitatea organizată a stilului. *Benhard Diebold* l'a caracterizat perfect pe *August Strindberg* în două cuvinte: fabula biografică. Cred că aceleaș cuvinte se potrivesc de minune și pentru Thomos Mann, care în cel mai vestit dintre romanele lui, n'a făcut în fond altceva decât să povestească istoria familiei lui, preschimbându-i numai numele în acela de „Buddenbrooks". În toată opera lui, fondul principal și hotărâtor al acțiunii rămâne fabulă biografică,

Luptătorul Mann e solul unei idei umanitariste, ce n'are nevoe de confesiuni gălăgioase pentru a fi crezută. Rana-i e totodată dulceața tainică a vieții. E

un gentleman serios îmbrăcat, tatăl destul de supărat al unor copii, care n'au moștenit talentul și seriozitatea părintelui și care se expun cu pretenții de scriitori și actori în fața publicului german ce-i înjură în aceeaș măsură în care laudă autorul celor mai neperitoare romane germane din primul pătrar al secolului nostru. Conștiinciozitatea e minunea cea mai rară în scrierile acestui mare european, care, pornind de la Schopenhauer, Nietzsche și Richard Wagner, a recunoscut că liniștea cea mai rodnică crește în jurul figurii lui Goethe. De la Wagner a împrumutat ideia „Leitmotivului", pe care a transpus-o în literatură, dela Goethe a învățat — o scrie însuși într'o prefață la romanul „Die Wahlverwandtschaften"—felul cum se poate lărgi cadrul interior al intuiției, fără o prea vădită intensificare a mijloacelor în afară.

Ultimul său roman, „Der Zauberberg", e o oglindă a Europei ce-și caută echilibrul, ferindu-se de psihologia destrămătoare a lui Tolstoi. Chiar dacă ar fi scris nu mai această carte, Thomas Mann ar rămâne o figură reprezentativă a secolului, căci opera aceasta de proporții cu totul neobișnuite înseamnă polul opus lui Dostoevski, înseamnă idealizarea poetică a principiilor fiziologice. In „Zauberberg", autorul ne-a dat imaginea unei „*anatomii lirice*", care ne deschide ochii spre atâtea zări încă necunoscute, ca și spre ținta misiunii omului apusean. Pe „muntele de vrajă", un german tânăr, Hans Castorp, „om obișnuit", de care pare oarecum îndrăgostit autorul, mângâindu-l cu epitete discrete, devine intermediarul dintre un evreu, un italian umanist, un olandez și o rusoaică. Nici unul dintre ei nu câștigă partida marelui joc al vieții, dar recunoașterea atâtori fericiri și dureri firești devine încetul cu încetul platforma unei „existente nici decum importante", prefăcându-se apoi, ca prin vrajă, într'o poartă uriașă, ale cărui aripi se deschid larg spre nemărginire, se deschid pentru cei învinși. E așa dar ceace se numește de obiceiu un „Bildungs roman" un roman educativ, care poate sta cu cinste alături de celălalt „Bildungs roman" al germanilor, „Wilhelm Meister". S'a spus cândva că, Mann ar fi întreprins nespus de însemnată faptă patriotică, prezentându-l pe Hans Castorp Europei, tocmai fiindcă figura lui reprezintă cea mai interiorizată și cea mai nepretențioasă specie de german, din câte cunoaște literatura modernă. Noi credem că fapta lui a fost și patriotică și umanistă, în înțelesul cel mai larg al cuvântului, și ne place să confundăm ținuta eroului, a acestui „frumos burghez" tuberculos, cu aceea a tineretului de pretutindeni, dornic de o aprofundare omenească a creșterii lui.

Decernat lui Thomas Mann, Premiul Nobel pentru literatură a recăpătat ceva din prestigiul lui de altă dată. Premiul ca atare nu ridică nivelul valorilor deacum create, dar e onorat, e ridicat la un rang mai înalt, fiind pus în legătură cu numele unui mare prozator și ilustru european Inteleptul umanist n'a avut de câștigat prea mult de pe urma premiului, instituția lui Nobel ne-a dovedit, însă că, chiar după foarte multe gafe, tot ar mai putea reuși să se regenereze.

OSCAR WALTER CISEK

CRONICA LITERARĂ

OSCAR WALTER CISEK

CÂND, în primăvara trecută, *Deutsche Rundschau*, una dintre cele mai mari reviste germane, publica întâia nuvelă, *Tătăroaica*, a lui Oscar Walter Cisek, Emanoil Bucuța a scris aici cuvinte însuflețite, de salut, pentru noul scriitor de limbă germană ivit dintre noi. Peste câteva luni editura Gebrüder Enoch din Hamburg îi da la lumină volumul de cinci nuvele, întitulat cu numele celei dintâi: *Die Tatarin*. Iar critica, unde Cisek nu avea nicio legătură, făcea din necunoscutul de ieri un artist consacrat. Puțin a lipsit ca premiul Kleist să-i încunune pe deplin fruntea. Isbânda aceasta fulgerătoare, într'o literatură unde se tipărește enorm și unde scrisul mediocru n'are căutare, are o singură taină și o singură forță: talentul nou și original care se impune răspicat și masiv, fără să mai fie nevoie de pregătirile din culise ale reclamei.

Noua ipostază de nuvelist a lui Oscar Walter Cisek a fost și pentru noi, cari îl frecventăm aproape zilnic de zece ani, o revelație. Omul e mult în prietenie, puțin în vorbă și discret cu ale sale. Întâia oară ne-a vorbit cu încredere despre viitorul nuvelist marele Theodor Däubler, care-i cunoștea o parte din ascunsele manuscrise. Sânt vreo patru cinci ani deatunci. Cititorii noștri cunosc și prețuiesc pe redactorul cronicei plastice care, cu exactitate matematică, a lămurit în paginile *Gândirii* evoluția picturii și sculpturii românești de după războiu Bucureștean de origine, dar școlit nemțește, Oscar Walter Cisek a învățat româna târziu și lucrul se simte uneori într'o întorsătură de frază, într'o dibuire de termen; dar ceeace ne măgulește este că această însorită limbă a patriei noastre și a lui o mânuiește totuși mai frumos decât mulți publiciști cari o știu din leagăn. Pentru ea, pentru propagarea literaturii noastre, el a pus o trudă îndelungată și exemplară de tălmăcitor. Aproape nu e poet sau prozator român care să nu fi fost înfățișat de el și de tovarășa lui de viață, Doamna Cisek, cititorilor de limbă germană. Un minunat interpret, pasionat și nobil ca un artist de sânge. Dacă se va ajunge vreodată la acea epocă de perfectă cunoaștere reciprocă între popoare, pe care

visează să se întemeieze splendida utopie paneuropenistă, Oscar Walter Cisek, în ce ne priveşte, va trebui pomenit ca un premergător. Alţii visează, el e dintre cei cari realizează. Alţii se doresc europeni, el este un european în sensul nouii doctrine. În orice caz, meritul lui de-a fi sfăşiat pentru lumea germană zăbranicul obscurităţii ce învăluie soarele rămânesc e fără preţ.

Europenismul acesta spiritual se regăseşte, de altfel, spaţial, ca o trăsătură distinctivă a volumului de nuvele. Intâia, *Tătăroaica*, e un magnific tablou al Balcicului; a doua, *Despovărare*, după toate semnele, o halucinantă evocare a Bărăganului toropit de arşiţă; a treia, *Vara descătuşată*, peisagiul unui orăşel maghiar; a patra, *Joc în soare*, un document al mahalalei bucureştene; iar ultima, *Oglinda cea nouă*, un film al vieţii napolitane. Oriunde descinde, fantazia creatoare a scriitorului se simte familiară prin aderentele la specificul vieţii locale ale unei remarcabile intuiţii. Alt peisagiu, alt pitoresc, altă atmosferă, alţi oameni, alte moduri de a fi, de a vorbi, de a reacţiona. Şi totuşi, cartea aceasta, atât de îndrăzneaţă în libertatea alegerii subiectelor, nu e o arcă a lui Noe şi nici un conglomerat de muzeu etnografic. După ce ai întors cea din urmă filă, înţelegi cum creşte dinnapoi şi de pretutindeni o concepţie unitară, — suverană, cum ar zice Cisek, — care a gândit o şi a construit-o astfel. O unitate în varietate, — nu numai de formă şi de stil, ci de idee. Pitorescul acesta, atât de felurit şi de violent colorat, e numai un văl pestriţ al Mayei sub care zace una şi aceeaşi realitate, dezolant de monotonă, dacă voiţi; o serie de variaţiuni pe aceeaşi temă, propusă conştient şi urmărită programatic. Cea mai mare putere a artei lui Oscar Walter Cisek cred că stă tocmai în această îndemânare, prea puţin obişnuită, de a minţi pe cititor cu amănunte pitoreşti ca să-i desvăluie, abia la sfârşit, gândul întreg, unul şi acelaş în toată cartea.

Gândul acesta e curent astăzi în literatura germană, El se ţine de revelaţiile subteranei omeneşti, ale freudismului. Prin el, Oscar Walter Cisek e perfect contemporan cu confraţii, mai glorioşi sau mai puţin glorioşi, din Germania. Urmărind problema instinctului primar al sexului, Cisek îl întrupează în personagii obscure, primitive, rudimentare, bucăţi rupte din viaţa uriaşă şi inconştientă a naturii, neşlefuite încă de lamele tăioase ale reflecţiei. Ele apar, aceste personagii, ca nişte somnambuli — cuvântul revine des pe multe pagini — purt.te şi îmbrâncite înainte de puterea oarbă ce se cere, orbeşte, îndeplinită. Ele trăiesc sub puterea impulsului primar, nu-l înţeleg, nu-l gândesc, şi nici nu caută să-l înţeleagă sau să-l gândească. Sânt simple instrumente, sânt jucării duse prin lume de forţa căreia nu ştiu să i se împotrivească. Drept vorbind, instinctul acesta ce-şi proclamă în orce moment suveranitatea e mai mult voinţă schopenhaueriană decât freudism. Personagiile lui Cisek sânt femei: Muhibe tătăroaica, Rahela ovreicuţa botezată, Sofica bucureşteanca, Eleonora şi Lucetta italiencele. In alegerea lor e iarăşi un gând programatic. Naturi feminine, deci pasive; femei din popor, deci sustrase eventualităţii reflecţiunii la care ar obliga un grad de cultură oarecare: bucăţi de natură nealterată, inconştientă. Biete animale îmbrâncite în căutarea perechii de instinctul atotputernic.

Ceeace caracterizează încă aceste personagii este nu numai somnambulismul — lipsa conştiinţei de sine, — ci, deasemenea, lipsa conştiinţei păcatului. Când desnodământul fatal s'a întâmplat, — cuvântul e la locul lui, — nu apare în sufletul lor nici părerea de rău, nici căinţa, nici mustrarea. Totul se petrece în seninătatea imobilă a lucrurilor menite să se întâmple cu necesitate. Ca hrănitul, ca adăpatul, ca respirarea aerului. Scriitorul nici nu insistă asupra acestui desnodământ; îl tratează în câteva cuvinte. Şi aceasta e marea decenţă a cărţii, care nu conţine nimic trivial sau pornografic. Ceeace interesează sunt multiplele meandre ale jocului la care victima e supusă de puterea instinctului şi purtată spre desnodământ. Deaceea, sentimentul etic hrănit de lectură este o intensă compătimire pentru Muhibe, pentru Rahela. Şi aceasta e umanitatea cărţii, trezită, prin contrast, de animalitatea eroinelor, castă fiindcă e inconştientă.

Gândindu-mă cu care scriitor român l-aş putea asemăna pe Cisek, mi-a venit în minte Gib I. Mihăescu. Dar asemănarea nu e decât aparentă. Eroii lui Gib. Mihăescu au conştiinţa clară a păcatului, Îl săvârşesc tocmai fiindcă ştiu că e păcat şi această ştiinţă le intensifică voluptatea. Mobilul acţiunii lor e o perversiune morală. Eroinele lui Cisek n'au ajuns la această conştiinţă şi nici nu poate fi vorba de o voluptate, ci numai de o necesitate a firii. Eroinele lui se confundă cu natura; nu sânt nici morale, nici imorale, ci amorale:

> *Un instinct atât de van*
> *Ce le vine şi la pasări de vre-o două ori pe an*

O singură dată apare fenomenul conştiinţei morale în povestirea *Despovărare*, când vagabondul din Bărăgan, după ce a împuşcat pe cellalt, e cuprins de o nesfârşită milă la spectacolul sângelui vărsat şi al chinurilor, şi-l poartă zile după zile în spate prin arşiţa pustie, până când înnebuneşte. Sunt pagini halucinante, de o profundă şi stranie emoţie. Şi o dovadă în plus a unghiului moral din care e privită viaţa condensată în această carte.

Să subliniem încă un amănunt semnificativ pentru concepţia unitară a nuvelistului. Acţiunea celor cinci nuvele se desfăşoară vara, în cadrul naturii, sub dogoarea biciuitoare a soarelui. Cer de Balcic însorit, cer de Bărăgan însorit, cer de Bucureşti însorit, cer de pustă maghiară însorit, cer de Neapole însorit. Pământul înfierbântă tălpile, arşiţa dospeşte trupurile, instinctul e metal înroşit în jăratic. Pretutindeni natura colaborează cu inconştientul şi cufundă pe om, toropit, în marea fierbere fizică. Pentru descrierea acestor veri

înflăcărate, Cisek are o paletă de colori violente și variate la nesfârșit. Balcicul, în deosebi, e văzut în tablouri magistrale. De când Iser a descoperit acest colț de exotism oriental, pictorii noștri s'au încercat pe rând să-i pună soarele, stâncile și marea în cadre. Am urmărit tot ce s'a pictat deacolo în ultimii zece ani. Descrierile din cartea lui Cisek întrec orice zugrăveală. Lupta Muhibei în barcă, pe mare, cu peștele, e ca o viziune rubensiană de orgie fizică, iar fuga ei cu copilul, pe măgăruș, în besna nopții și a necunoscutului, are nu știu ce aer de legendă biblică, în sensul în care Ion Pillat năzuie să transfigureze Balcicul în versurile sale recente. Sunt imagini care domină și urmăresc strălucind de departe, târziu, după lectură. Cisek a debutat în revistele germane ca poet expresionist. Unele poezii ale sale îmi sună și azi în auz, ca acea muzicală, dezolantă și neuitată *Wüstenei* publicată în revista *Klingsor*. În proza lui de azi, elastică și suculentă, n'a rămas nici urmă din silniciile de rigoare ale expresionismului de acum câțiva ani. Dar a rămas întreg un poet cu respirația larg desvoltată.

O carte ciudată această *Die Tatarin*, bătută de o lumină orbitoare, dar o lumină care toropește și pârjolește: spectacolul omului înfrânt de instinct. Și peste tot, strecurat pe nesimțite pe sub tufișurile verzi ale artei sale, firul unei înalte intelectualități.

NICHIFOR CRAINIC

CRONICA PLASTICĂ

LUCIAN GRIGORESCU

PUȚINI sunt artiștii care nu fac concesii, puțini își merită acest nume, atribuit dealtminteri cu mare ușurință tuturor industriașilor penelului. Între cei puțini și în primul rând al lor, suntem îndemnați să subliniem numele lui Lucian Grigorescu, a cărui atitudine de intransigență față de cerințele publicului și față de sine, poartă o valoare morală și propagă un exemplu binefăcător. Când scrupulozitatea pictorului înconjură ispitele pe care i le scot în cale cerințele gustului comun, ea nu îndeplinește decât o funcție disociatoare absolut necesară în desvoltarea normală a unei personalități artistice. De cele mai multe ori însă îndârjirea artistului se întoarce împotrivă-i, creind dificultăți în drumul spre expresie urmat de temperamentul său artistic, înzestrat de fire cu multiple însușiri. Atitudinea aceasta traduce activitatea extremă a spiritului auto-critic, potențată la Lucian Grigorescu până la limita de unde însușirile firești pot tot atât de bine să se anuleze sau să își apropie, incorporate unui sens artistic înobilat, o strălucire nouă și consistența obiectivității.

Vom spune, așa dar, fără teama de a fi rău înțeleși, că arta lui Lucian Grigorescu trece printr'o criză. Ea durează de mai mult timp, iar expoziția actuală nu face decât să înmulțească punctele de vedere din care poate fi privită, indicând un număr mai mare de soluții posibile pentru depășirea ei. Elementele picturei sunt trecute de Lucian Grigorescu prin filtrul celei mai înverșunate analize, tinzând la degajarea însușirilor proprii de expresivitate, în raport cu formula temperamentului său artistic. Cu alte cuvinte, artistul ne pune în prezența nu atât a unei expresii picturale desăvârșit organizata, cât a câtorva calități de pictură, extrem de prețioase, ce ar urma să se integreze mai târziu felului său propriu de a picta. De aci reese și intelectualitatea aleasă a artei lui Lucian Grigorescu, interesul ce-l arată desvoltărilor logice ale metodei, fără considerația rezultatului, care poate rămâne și numai provizoriu.

Intelectualitatea pictorului își află un indiciu sigur în tratarea uneori lineară a culorii, deprinsă probabil dela pictorii francezi ai secolului al XV-lea. În unele peisagii dela Cassis, pictorul sprijină configurația fragmentului de natură pe profilul simplificat la extrem al câtorva ritmuri lineare. Culoarea însăși se profilează în contraste grafice, verdele peisagiului alternând de cele mai multe ori cu albul architecturei. Puritatea la care ajunge această desvoltare lineară a planurilor de culoare atinge fură greș subtilitatea artei de alb și negru, ritmica devine aproape un program de ritm, cu valoare de sine. Aceasta se întâmplă și în compoziția intitulată „Concert", atât de singulară, altminteri, în ansamblul expoziției. Îndepărtarea oricărei perspective din cuprinsul acestei pânze vorbește tocmai de sensul abstract pe care îl urmăria pictorul, în vederea izolării intențiilor de grafică a culorii, ce se cereau afirmate. Nu trebue să ne înșele apariția, pentru întâia oară în pictura lui Lucian Grigorescu, a figurației omenești. Asceza chipurilor înfățișate de el în „Concert" este în deplin acord cu stilizarea abstractă, intelectuală a culorilor, ori cât de cald ar fi timbrul lor.

Contrastând cu aceste aspecte ale expoziției, technica lui Lucian Grigorescu ne apare, în câteva peisagii, mai suplă, interpretarea materiei căpătând o orientare precisă spre jocul cel mai degajat al picturalului. Astfel sunt câteva gouache-uri, în cari flexibilitatea materiei picturale înregistrează un plus considerabil pentru desvoltarea de aci înainte a virtualităților artistului. Ele introduc pentru întâia oară o atmosferizare amplă în cuprinsul artei, altminteri atât de frustă a lui Lucian Grigorescu.

Între aceste două extreme, pictorul stabilește în câ-

teva peisagii urbane, un just echilibru. Ni se pare că cifrul viitoarei sale evoluţii poate fi descoperit aici. Culoarea nu se mai mărgineşte la o amabilă enunţare, ci construindu-se pe sine construeşte forma, în timp ce pretextul oferit de fragmentele de natură nu se mai lasă redus la numitorul comun al unei ritmice lineare, cu încântări numai pentru spirit. Acum o tensiune omenească, apropiată, frământă materia picturală, evocând la viaţă puteri amorţite, ce se dovedesc eficiente. Totul înrâureşte constructiv, determinând sinteze plastice, desăvârşit închegate în aderenţa reciprocă a elementelor formale şi coloristice. Cât de mult stadiul preliminar, al căutărilor, a condiţionat totuşi nivelul înalt al acestor realizări, o arată stilul degajat şi nobil, evident în cele câteva peisagii urbane. Lucian Grigorescu a justificat astfel ca argumente noui interesul ce se îndreaptă tot mai mult spre un motiv compromis de nenumărate fabricate sentimentale şi primitiviste. Peisagiul bucureştean capătă o valoare de circulaţie inedită, iar pictorul pare să-şi fi deschis prin el o arteră de comunicaţie spre domenlul jinduit al rodniciei.

CÉLINE EMILIAN

SCULPTURA românească socoteşte un nume în plus. Talentul plin de frumoase promisiuni al d-nei Céline Emilian desvăluit în ultimii ani amatorilor de artă prin bucăţi izolate expuse în cadrul Saloanelor Oficiale, se dovedeşte autentic şi se defineşte organic la lumina celei dintâiu expoziţii personale pe care o întreprinde artista. Desigur înfăţişarea artei sale nu realizează imediat o impresie unitară, dar pentru privitorul atent felurimea aspectelor va căpăta curând tâlcul unei unităţi profunde.

Credem că înţelegerea stilului personal al artistei suferă, prin confruntarea silnică, — devenită obligatorie în critica noastră, — dintre arta femenină a d-nei Céline Emilian şi canonul constructiv, afirmat ca un crez suprem de către marele ei dascăl, *Emile Antoine Bourdelle*. Fără îndoială, meşteşugul l-a învăţat artista noastră de la el, spiritul chiar în care sunt concepute o bună parte din portretele expoziţiei de la „Cartea Românească" ne este familiar din frecuentarea lui Bourdelle, stăruesc ici colo o sumă de vestigii din învăţătura primită dela aceasta. Dar apropierea se opreşte aici. Dozajul de realism şi stil este cu totul altul în lucrările pe care ni le înfăţişează d-na Céline Emilian.

Ceeace distinge stilul acesteia de stilul înrudit al marelui sculptor francez este o preocupare mai pronunţată pentru decorativitate şi sensul cu totul inedit al culorii. Sunt acestea, fireşte, aporturi ale feminătăţei, şi un cronicar atent este obligat să ţină seamă de ele întru cât concurează la o expresie proprie şi determină particularităţile unui stil de sine stătător. Cele două însuşiri distinctive pomenite mai sus apar şi astăzi în opera artistei, chiar atunci când la baza înfăptuirei stă severitatea unui gând constructiv. Ele ni se înfăţişau anii trecuţi în figurinele mici de bronz sau terre-cuite ca o teoretizare amabilă a însuşirilor fireşti, de care dă dovadă artista.

În aceste exemplare de artă minoră, coloarea nu însemna adeseori numai o aptitudine, ci era exprimată direct, urmând exemplul figurinelor de Tanagra şi al statuarei etruşce. Resursele de culoare descoperite în prefacerea la temperaturi ridicate a pământului ars, căpătau astfel prin alăturarea arbitrară a altor culori, o expresivitate nouă, aproape stranie. Şi astăzi nota aceasta este subliniată într'un portret femenin conceput după canonul bourdellian dar apropiat privirei noastre prin câteva invenţii picturale precum şiragul de mărgele vopsit verde, ceeace contribue la atmosfera de intimitate, atât de străină în genere sculpturei. Elementele decorative abundă şi ele, ori de câte ori amănuntele realiste pretind să fie centralizate în sensul unei stilizări largi. Ne ispiteşte o apropiere între formula decorativă a figurinelor de odinioară, cu faldurii vestmintelor supuşi în alcătuirea lor unei legi de simetrie şi stilizarea portretelor ultime, a căror decorativitate ascultă de aceeaşi lege şi trădează aceleaşi particularităţi. Fireşte, aceste lucrări din urmă înregistrează o ascensiune apreciabilă şi se subsumează sensului architectonic, afirmat de Bourdelle. Ele măsoară ştiinţa puţin obişnuită a d-nei Céline Emilian, arată la ce ne putem aştepta dela technica sa şi indică o atitudine bărbătească, în concordanţă cu programele constructive ale timpului. Însă însuşirilor native ale artistei sunt diferite şi resursele din cari va porni să se desfăşoare dinamica ascensiunei sale sunt cuprinse în diagrama formulată mai sus. O pildă care înseamnă un început de verificare aflăm în abordarea de către artistă a basoreliefului, ramură a artei aşezată între sculptură şi pictură, folosind suprafaţa plană drept fond al desfăşurării de viaţă şi ca o teoretizare a decorativului. Basmele noastre formează subiectul acestor basoreliefuri. Alegerea nici nu putea fi mai bună întru cât prin definiţie basorelieful povesteşte, iar felul stilizării sale e propice atmosferei fantastice, ce se desprinde obişnui din ele.

AUREL D. BROŞTEANU

DRAMA ŞI TEATRU

TABLETE

NICĂERI nu se câştigă mai cu greu pasul pierdut, ca în timpul stagiunilor în curs! Fără a putea fi urmărite în toate cotiturile lor, repertoriile au alunecat rând pe rând, încât astăzi se strâng însemnări abia adâncite.

„*Maior Barbara*" a lui *Bernard Schaw* a trecut cu un stăruitor succes, în excelente condiţiuni. Piesa aceasta tip, de gândire şi construcţie shawiană, în care personagiul principal, Andraw Undershaft, e rudă bună cu d-na Warren în zămislirea lor organică de către autor, va rămâne, cred, pentru claritatea şi fronda ei mai puţin şuerată prin prea inalte azururi, în amintirea publicului.

Şi la noi, ca şi aiurea de altfel, a avut o izbândă plină „*Melo*" de *Henri Bernstein*. E o piesă vroită nouă cu un material de observaţie şi de sensibilitate vechiu. E cea mai strălucită pildă de strădanie din partea autorului de a merge cu vremea, şi nu numai pentru glorie şi ritmul vremii. În realitate — virtuos croită, cu încheeturile însă desfăcute — acest mult apreciat „Melo", e un infernal, plat şi mediocru amestec de borcane şi ulcele din laboratorul bine asortat a unui bătrân şi priceput autor dramatic....

Evenimentul teatral însă, cel mai important din ultimul timp, rămâne reprezintarea dramei d-lui *Victor Eftimiu*: „*Marele Duhovnic*".

Mâna sigură a d-lui Eftimiu a isbutit să lege, într'o logică şi convingătoare înlănţuire fapte şi oameni, pe cari dacă i-ai fi primit pe o listă, mai dinainte, amestecaţi, ţi-ar fi trebuit fantazie, inventivitate şi meşteşug cât ale d-lui Eftimiu pentruca să isbuteşti să ieşi din încurcătură. Rolul de limpezitor şi de distribuitor de valori, care este acela al autorului dramatic în general cu simţ scenic al evenimentelor şi proporţiilor, a fost şi de data aceasta întregit de autorul „Marelui Duhovnic".

Pasiunea d-sale pentru marile teme, l-a pus şi azi pe urmele unei importante probleme; viaţa clerului românesc. E adevărat că această viaţă, aşa după cum reiese din întreaga piesă, e aceea a unei Românii inexistente, — cam la fel cu indicaţiile deviate ale unui Claudel de pildă când vrea să informeze că acţiunea piesei sale, se joacă în antichitate şi scrie: suntem într'o antichitate ce seamănă cu aceea a acelor câţiva din evul mediu, ce şi-o închipuiau!

Ceeace rămâne însă neîndoios realizat din „Marele Duhovnic" al d-lui V. Eftimiu este actul întâi.

E întreg construit dintr'o alternare de categorii — dramă, comedie, împinsă câte odată până la grotesc — care dacă n'ar fi isbutită, cum s'a întâmplat, ar fi fost un mare pericol. Actul se încheie tragic şi e valabil chiar izolat, fiind de sine stătător. Legăturile mai departe, salturile în alte lumi, unde ajungem numai cu câteva personagii, se fac mai în urmă, după cum am scris întotdeauna cu o remarcabilă abilitate. Insă substanţa însăşi a materialului, preţiosul său, diminuează. Nu e numai o încolăcire de evenimente cari strică netezimea liniilor construcţiunei, dar regiunile prin cari poposim sunt din ce în ce mai puţin pure — cu privire la înălţimea problemei, vorbind fireşte. Într'o calculare laborioasă, ce ridică mult din farmecul spontaneităţii, caracterele însăş pălesc, şi acesta este poate cea mai mare învinuire ce se poate aduce piesei. Dealtfel ar fi fost aproape imposibil să nu se întâmple astfel, „Marele Duhovnic" lăsând în general impresia, prin varietatea şi împrăştierea materialului din care e alcătuit, că tehniceşte, a fost un rămăşag al autorului cu el însuş.

Toate acestea nu împiedică însă piesa să fie încă un trainic succes de public, ceeace dovedeşte că d-l Eftimiu nu e numai un scriitor conştient şi stăpân pe toate mijloacele ce pot asigura un succes, dar că ţine să servească regeşte pentruca să fie servit la fel.

„*Marius*" o comedie a lui *Pagnol*, încearcă, dar pare-se nu isbuteşte să repete cariera fratelui său „*Topaze*".

Vantardiză meridională şi tot meridională chemare din larg sunt grinzile pe cari se construieşte întreaga lucrare.

E interesant de sugerat, în treacăt, aci deosebirea între chemarea aceasta a mării, a zării adânci înregistrată de o sensibilitate nordică şi una meridională. Alăturaţi numai de această temă a lui „Marius" pe aceea analogă, ca material sufletesc a „Femeii mării", de Ibsen.

Nu numai deosebirea de la comedie la adâncă tragedie îşi poate găsi loc, dar însăş structura intimă a acestor două sensibilităţi sunt deosebite. În laborioasa elaborare învăluită în mister, din sufletul poeţilor, acolo unde, în clipa luminării şi înmuguririi întregei drame, viitoarea lucrare a apărut înzestrată nu numai cu tonalitatea şi ritmul ei, dar şi cu categoria genului său bine precizată, acolo unde şi de unde izvorăsc pentru totdeauna mişcarea dramei sau cântecul liric, acolo aceste două lucrări se deosibesc profund.

Lirismul meridional contrastează profund cu dramatismul nordic.

Oricum, lăsând observaţia directă la o parte, ceeace aş numi reactivul naturalist al dramei, şi privind în „Marius" această netăgăduită poezie a mării, diminuată însă, vom ajunge să lăsăm să ni se transmită o puternică emoţie nu însă pentru mare, ci pentru port. Poezia din „Marius" este aceea a celor câteva hectare de apă liniştită în care se scaldă trupurile vaselor ce-au plutit, din răsărit şi din apus, printre gheţari albi, sau pe deasupra purpuriilor colonii de mărgean!

Literatura franceză modernă, mai cunoaşte şi în lirica pură şi în roman, emoţia şi tema aceasta.

„Omul zilei“, cele trei acte ale d-lui *Ion Sân Giorgiu*, este o celulă căptuşită de jur împrejur cu un dezolant cenuşiu... Cenuşiul adus în cunoaşterea autorului de o experienţă, pare-se, care l-a învăţat că nu există nimic de preţ nici în biata fiinţă omenească, nici în realizările ei.

Povestea, ajutată de noroc mult, a unui parvenit fără scrupule, iată piesa d-lui Sân Giorgiu.

Din primul tipar generos, al închegărilor fireşti şi sugestive nu face parte decât primul act. Restul se elaborează, se construeşte, şi lucrul acesta se face să fie simţit. Nu putem aduce în discuţie nici o falşă memorie, dar ca muzică a inspiraţiei, ca amintire a materialului ni-s'a dovedit încă odată ce greu e să te apropii de satira socială, fără să nu simţi ridicându-se în spatele tău, umbra mare a lui Carageale şi, câte odată, atunci când vrei să adaogi şi un anumit element şi pe aceea lui Ronetti Roman. Se dovedeşte astfel, cât de general valabilă era şi observaţia şi construcţia şi, mai ales, tonul fundamental, al acestor doi scriitori! Piesa bine îngrijită, prin materialul ei aproape senzaţional, va interesa publicul, care, curios şi bucuros de rău, ca întotdeauna, va trece astfel prin dublele culise ale teatrului şi ale foteticei.

ION MARIN SADOVEANU

CRONICA MĂRUNTĂ

GÂNDIREA intră cu numărul de faţă în anul al zecilea. Când cel care, într'o clipă de lucid entuziasm, a întemeiat-o, avea asupră-şi toată grija ei, grea şi multiplă, Cezar Petrescu obişnuia la fiecare început de an să sublinieze faptul că revista continuă să apară. Şi bucuria cu care el încresta pe răboj noua biruinţă anuală, avea ceva din bucuria cu care Dumnezeul Genezii constata în asfinţitul fiecăreia din zilele creaţiei: Şi a văzut Dumnezeu că e bine foarte Numai că Dumnezeu rotunjia din neant un Univers viu şi strălucitor, ca Dumnezeu, pe când omul cel de sub vremi şi neputinţi, cunoaşte cu amărăciune distanţa dela a zice până la a face, dela voinţă la înfăptuire. Fiecare an încheiat al acestei reviste a fost în adevăr o biruinţă, socotind greutăţile înfrânte. Nicio vreme mai nepriclnică apariţiei unei reviste ca vremea de după războiu. Învălmăşeală hoatică şi mizerie suverană; public biciuit prea mult de problema zile celei aspre, ca să mai poată închina ceva din fiinţa lui problemelor inactuale, dar sufleteşti, ale frumosului şi ale ideii. Într'un fel, *Gândirea* apărea în condiţiile din afară în care, cu o sută de ani în urmă, Eliade scotea din neant *Curierul* său, ce avea să devină părintele ziarelor şi al revistelor româneşti precum îndrăzneţul târgoviştean a devenit părintele literaturii naţionale. Epoca de după războiu cu greu a suportat luxul dezinteresat al mişcărilor literare şi intelectuale. Încercările de a reînvia revistele suspendate în 1916 aproape toate au căzut. *Luceafărul* ardelean, reînviat în Bucureşti, apunea după un an şi jumătate. *Flacăra*, ce cunoscuse un tiraj de record, a fost, după 1918, un simulacru. *Literatorul* lui Macedonsky o cometă fugară din care s'a văzut mai mult coada de cât capul. Trei singure supravieţuiesc: *Ramurile* craiovene care au părăsit fulgerele indicatoare ale d-lui N. Iorga pentru opintelile în vârtoape ale d-lui Tudor Arghezi, puternic poet, dar prozator scatograf; *Convorbiri Literare*, strigoiu apărând în noaptea Sfântului Andreiu, al gloriei de odinioară, şi *Viaţa Românească*, singura excepţie considerabilă.

Din încercările noi ale ultimei decade niciuna n'a resistat. Curajul de a începe al multor grupări tinereşti s'a dovedit superior curajului de a persevera. Generaţia de după războiu, multiplu talentată, dar furios de nerăbdătoare, se arată lipsită de metoda efortului dureros pentru a câştiga o biruinţă durabilă. Ea vrea să se impună categoric, dintr'o lovitură, unui public ce zâmbeşte totdeauna sceptic întâielor îndrăzneli ale tinereţii. Zeci de cruciade literare, pornite cu trâmbiţe înalte, s'au afundat astfel în nimic. Aceşti tineri confraţi, cari şi poartă vina dezastrelor unor încercări repede părăsite, refugiaţi azi în colţuri de ziar, ar putea considera ceva mai obiectiv efortul metodic şi greu care face din *Gândirea* singura publicaţie de după războiu, ce trece în anul al zecilea de existenţă.

Efortul acesta, al nostru, e intensificat de ţinuta tehnică pe care am voit s'o dăm revistei. Am căutat să dăm o literatură selectă, am căutat să dăm o îndrumare ideologică — cât am izbutit rămâne de apreciat,— dar am căutat în acelaş timp să apărem într'o formă care să onoreze în ochii oricui tiparniţa românească, să creem un stimulent exemplar pentru progresul grafic şi să educăm totdeodată retina intelectualului. Suntem azi cea dintâi revistă din ţară care cultivă arta plastică şi arta grafică. Prezentându-i-se o colecţie din *Gândirea*, răposatul poet Hugo von Hofmannsthal a rostit, răsfoind o: Noi, scriitorii germani, am fi mândri să să avem o revistă literară ca a voastră. O comparaţie cu *La nouvelle revue française*, sau cu corespondenta ei de peste Rin *Die neue Rundschau* e în avantajul *Gândirii*. Şi totuşi, pe când revista franceză costă 50 de lei exemplarul, iar cea germană 120 de lei, a noastră are un preţ de 30 de lei exemplarul, cu toată calitatea hârtiei, a tiparului şi adaosul artistic. Am voit şi am isbutit să dăm publicului românesc nu o revistă occidentală, ci o revistă care să reînvie prin înfăţişarea ei vechea şi glorioasa artă a tiparniţei noastre religioase pe care o proslăvia în numărul trecut al acestei publicaţii un erudit ca d. Alexandru Busuioceanu, —

arta migălită de tagma acelor bieţi călugări pe cari îi spurcă cu o furie patologică d. Tudor Arghezi în recenta sa carte de scandal, *Icoane de lemn*.

Fireşte, efortul nostru n'ar fi isbutit fără sprijinul oficialităţii. O revistă nu se poate întreţine din venituri proprii. Mai ales în ţara noastră cu populaţie de 17 milioane şi număr invers proporţional de cititori. În străinătate revistele sânt editate de marile case de editură. La noi, fiindcă o revistă este aprioric o pagubă, casele de editură refuză astfel de întreprinderi. Rămâne Statul. El şi-a luat asupră-şi susţinerea artelor. Din moment ce Statul înţelege să subvenţioneze cu milioane teatre particulare cu repertoriu bulevardier, implicit se angajează cu atât mai mult faţă de revistele literare. Cultura noastră modernă, întreagă, se grupează în capitole şi epoci create în jurul revistelor literare. Istoria curentelor ce alcătuiesc această cultură e, de fapt, istoria revistelor apărute la noi. Dela *Curierul* lui Eliade însă şi până azi nicio revistă românească de seamă nu s'a putut întreţine prin ea însăşi. *Semănătorul* n'ar fi putut să apară fără sprijinul oficialităţii şi nici *Viaţa Românească*. Dar, Doamne, câtă trudă şi câtă umilinţă adesea pentru a convinge oficialitatea de nevoile unei reviste. Miniştrii noştri sânt atât de inocenţi uneori în treburile literare! *Gândirea* a găsit totuşi ecou din când în când. Cel care ne-a sprijinit mai efectiv a fost d. Al. Lapedatu, fostul ministru al Artelor, căruia nu era nevoie să-i explicăm ce este o revistă. Ce-a însemnat Spiru Haret pentru *Semănătorul* a însemnat dânsul pentru revista noastră. Cum lucrurile acestea aparţin trecutului, un cuvânt de recunoaştere tipărit aici l-am simţit obligatoriu.

UNIVERSUL LITERAR, adaosal săptămânal al celui mai vechiu şi mai răspândit cotidian românesc, a trecut în ultimii ani printr'o serie de transformări. Aş zice fericite, întru cât temeiul lor era o bună intenţie de a ridica această publicaţie dela nivelul de suburbie, la un nivel literar. Transformările succesive au fost însă neisbutite în realizare. Pricina stă în persoana directorilor aleşi şi concediaţi pe rând. Cel dintâiu a fost d. N. Iorga; dar domnul N. Iorga, cu toată pasiunea ferbinte pe care o păstrează perpetuu literaturii, nu mai avea timpul necesar unei migale redacţionale. Directoratul său n'a însemnat un salt decât prin contribuţia scrisului personal; restul revistei rămăsese inform şi neorientat. A urmat la conducere d. Perpessicius, literat fin, de gust eclectic, care însă înţelegea să facă din revistă un organ cu caracter mai mult modernist, ceeace era rostul unei publicaţii de avangardă, iar nu al *Universului Literar*. Nici d. Camil Petrescu, succesorul său, n'a fost mai norocos prin tendinţa de a-l transforma într'un cenaclu lovinescian.

Universul Literar, pentru a îndeplini un rol efectiv, în mişcarea curentă, trebuia să fie eclectic în alegerea materialului, obiectiv în informaţie şi imparţial în critica valorilor; fireşte, păstrând linia generală, indicatoare, ce rezultă din caracterele dominante ale sufletului românesc. E ceeace se pare că a voit editorul, constrâns să provoace atâtea transformări într'un scurt interval de timp. Astăzi, judecând după iscălitura care stărue regulat la cronica revistei, conducerea pare încredinţată eminentului ziarist d. Bartolomeu Cecropide, intelectual de bun simţ literar şi de vibrantă pasiune pentru frumos. D. Cecropide a înţeles să cultive mai departe ceeace introdusese bun d. Camil Petrescu: regula de a înfăţişa în fiecare număr un portret şi o biografie a marilor personalităţi din trecutul culturii româneşti. Lucru considerabil de util, care actualizează programatic pentru generaţia prezentă marile noastre tradiţii culturale. Cronica e amabilă, de un gust care, neambiţionând să fie excentric, ştie să rămână normal. Tineretul începător în versuri îşi are o pagină supraveghiată atent, care poate deveni o pepinieră de noi poeţi. E, de altfel, singura revistă care cultivă versul începător, expluzat cu o tâmpă duşmănie dela *Adevărul Literar*, unde singurul poet admis (după o matură cugetare) e d-ra Otilia Cazimir, scriitoare de talent, fără îndoială. Dar pentru a adânci mai mult rolul de iniţiere literară şi de formaţie a gustului, redacţia *Universului Literar* ar trebui, poate, să prezinte cititorilor, programatic, contribuţia în articole, nuvele şi poezii, a tuturor condeielor de azi ce se încadrează în caracterul general al revistei. Cu această corectură, uşor de practicat, săptămânalul literar al *Universului* şi-ar desăvârşi, cred, menirea de iniţiator atât de necesar la intersecţia marelui public cu mişcarea culturală.

D. VINTILĂ RUSU ŞIRIANU scoate la Paris de aproape un an revista lunară, politică, economică şi literară, pe care a intitulat-o, mai mult economic decât literar, *Bulletin franco-roumain*. Programul ei e cunoaşterea reciprocă între Franţa şi România sau, mai exact, cunoaşterea României de către Franţa, fiindcă Franţa n'are nevoe de acest Buletin ca să fie mai cunoscută în România. Dar noi avem, fiindcă noi suntem încă sub multe laturi necunoscuţi într'o ţară pe care o adorăm necondiţionat, pentru latinitate, pentru ocrotirea politică acordată de multe ori, dar mai ales pentru Paris, cu tot mirajul seducător, intelectual şi monden al celui mai strălucit oraş din lume. Când zice Paris românul înţelege Europa, înţelege: civilizaţia supremă. Pasiunea aceasta pentru metropola lumii (chit că New-Yorkul i-a luat locul în ordinea materială, iar limba engleză se instalează, flegmatică, în teatrele, cinematografele, magazinele şi biurourile parisiene), a stăpânit într'atât pe anumiţi factori de la noi în cât, la un moment de cumpănă istorică, s'a putut striga la Bucureşti: „Mai bine să moară România, numai să trăiască Franţa!". Noi nu vrem, fireşte, să moară Franţa, dar

vrem ca România noastră să trăiască. Vrem ca România să merite viaţa prin mari idealuri proprii şi s'o justifice prin realizări în măsura acestor idealuri.

Noi vrem ca România să nu ducă o viaţă nedemnă de parazit entuziast al civilizaţiei franceze. Nici francezii, — cei profunzi şi serioşi, — nu ne vor o simplă anexă, fără personalitate proprie, a Franţei. Fiindcă sunt şi de ceilalţi francezi, uşurei şi mondeni, publicişti superficiali şi de viaţă, cari, după o raită prin Bucureşti ne dau o notă bună în ziarele pariziene, că ne-au găsit bine cu limba şi literatura franceză, — spre satisfacţia maimuţei elegante de pe Dâmboviţa. Epoca raporturilor dela miluitor la miluit trebue s'o considerăm pe sfârşite. Franţa e un popor care, după ce a urcat culmi ameţitoare, stă pe loc; noi un popor în continuă şi dinamică urcare, împins de energii primitive şi viguroase ce-şi pipăie, cu braţe întinse către viitor, formele creaţiilor proprii. Aceste strădanii personale, autohtone, trebue să le facem cât mai cunoscute acolo pentru a modifica atitudinea franceză faţă de noi din mărinimie istorică în consideraţie reală şi pentru a stabili raporturi *normale* între România şi Franţa.

Buletinul d-lui Vintilă Rusu Şirianu tinde să adauge la Paris un plus de cunoaştere în acest sens. Scriitorul care trebue felicitat pentru acest curaj bărbătesc, şi-a creeat uimitor de repede legături personale în toate domeniile, iar revista sa aduce în fiecare număr colaborarea profesorilor celebri, a diplomaţilor de elită, a oamenilor politici de vază şi a scriitorilor francezi, în raport cu problemele României. E un mod de a le provoca interesul şi curiositatea pentru ţara noastră. Alături de ei, colaborarea românească apare prea întâmplătoare şi nesistematică, prea mult turnată pe vechea arie a declaraţiei de amor pentru Franţa şi atâta tot. Dar aceasta nu e vina redactorului, ci a unei mentalităţi ce încă ne mai stăpâneşte.

I. ARJOCA, un tânăr pictor, e la întâiul pas în public. Se vede, de altfel, dintr'o privire rotită peste conglomeratul de genuri şi influenţe din expoziţia sa. Peisagii de diferite dimensiuni, până la miniaturi, capete de expresie, nuduri, compoziţii oarecum realiste şi vaste panouri decorative, reflexe roze ale unui Olimp deal. Câte ceva din feluritele încercări, încă scolastice de multe ori, ale unui talent în căutare de matcă originală. Fost elev al d-lui George Mirea, influienţa maestrului e vizibilă fără să domine supărător. Dar şi frăgezimile inimitabile ale marelui Grigorescu îşi găsesc corespondenţe directe în unele peisagii. D. Arjoca e pe linia unui tradiţionalism pictural. Evoluţia viitoare va arăta dacă începătorul de azi e un timid epigon sau o forţă care, acceptând moştenirea unui principiu, va şti să-l reînvie într'o formă nouă.

Apreciabilă şi vrednică de încurajat în această expoziţie de debut — care aduce a un atelier, cu toate inegalităţile lui, deschis publicului, — e tendinţa de a îmbrăţişa lucrurile cu respiraţie mare. D. Arjoca trăieşte în Bucureşti unde pictura curentă, oricât de înzestrată, se reduce la peisagiu. Pictorii de azi sunt peisagişti. Nici portretişti, nici compozitori, fără să mai vorbim de o pictură cu anecdotă sau cu idee literară care e socotită deadreptul infamantă pentru un artist cu demnitate. În realitate, portretul şi compoziţia cu sau fără idee literară, prezintă o serie de dificultăţi pe care pictorii le evită, alegând lesniciunile incontrolabile ale unui peisagiu arbitrar. E o raritate un pictor care să ştie construi pe pânză un cal sau un berbec. În raport cu viziunile complicate ale lui Aman, cu grandioasele şi amplele realizări ale lui Grigorescu, cu ambiţia nobilă de a îmbrăţişa istoria şi visul a lui G. Mirea, pictura noastră actuală trăieşte o epocă scăzută şi laşă, de teme minore, lipsite de virilitate creatoare. La tânărul Arjoca, dimpotrivă, se observă efortul pentru compoziţia complicată şi pentru panoul de largi dimensiuni. El nu evită cu abilitate curentă dificultăţile, ci cu franchetă şi le propune spre rezolvare. E înzestrat, pentru aceasta, cu o fantasie plină de graţie şi cu un simţ al euritmiilor plastice remarcabil. Viziunile lui de o puritate arcadiană vădesc un talent ce trebuie încurajat pe această cale.

KLINGSOR, excelenta revistă săsească din Braşov aduce în numărul din Decembrie o explicaţie cu d. N. Iorga, iscălită de d. Otto Folberth. D. N. Iorga a reproşat revistei braşovene că, în vreme ce se ocupă de literatura maghiară, nu dă nici o atenţie literaturii româneşti. *Klingsor* respinge reproşul ca neîndreptăţit şi, cu întreaga colecţie în mână, face dovada că literatura românească n'a fost trecută cu vederea. A dat numeroase traduceri de poezii şi nuvele, articole asupra mişcării noastre literare, notiţe şi recenzii. A repetat apeluri către scriitorii români dar „nici un răspuns n'a pătruns încă peste munţii înzepeziţi" din partea acestora. Ceva mai mult, cercul de scriitori din jurul lui *Klingsor* pregăteşte acum o *antologie ardelenească* de poezii pe ales din literatura celor trei popoare: român, maghiar şi sas.

Desvinovăţirea revistei din Braşov e perfect justificată. Noi o cunoaştem şi o urmărim, de şase ani, dela primul număr. Un cavalerism elementar ne obligă să regretăm ieşirea d-lui N. Iorga. *Klingsor* se apără cu modestie totuşi. Noi ştim că, dacă a dat o atenţie literaturii maghiare, în măsură incomparabilă a dat-o literaturii noastre. Nimic nu i se poate reproşa, dar suntem obligaţi să-i mulţumim pentru cât a realizat, cu dragoste, pe terenul unei apropieri între noi şi saşi. Putem adăuga la răspunsul lui *Klingsor* două dovezi:

1. In dorinţa de a ne împrieteni, *Klingsor* ne-a trimis câtorva scriitori români invitaţii de a colabora. Că lucrul nu s'a întâmplat întocmai nu e vina revistei braşovene, ci a noastră, a scriitorilor români. O recu-

noaştem. Dar onoarea acelei frumoase iniţiative le revine confraţilor saşi.

2. Când ca membru al PEN-Clubului român, am lansat prin ziare chemarea către scriitorii minoritari de a ne strânge cu toţii în aceeaşi organizaţie, o lungă şi însufleţită discuţie s'a ivit cu participarea foarte numeroasă a scriitorilor maghiari şi saşi. Maghiarii au fost reprezentaţi în deosebi prin spiritul european al d-lui Kurcz Aladar, redactorul revistei *Erdelyi Helikon* din Cluj (ce păcat că nu putem ceti şi recenza această distinsă publicaţie!) Saşii au fost reprezentaţi în aceeaşi discuţie prin articolele vibrante, de aderenţă, ale d-lui Heinrich Zillich, directorul revistei *Klingsor*, poet, nuvelist şi esseist ramarcabil. Prin glasul său, grupul scriitorilor saşi s'a declarat pentru intrarea în PEN-Club, fără să formuleze dificultăţi. Dacă lucrul s'a tărăgănat până acum, aceasta nu se datoreşte în niciun caz saşilor, ci — să mă ierte prietenul Emanoil Bucuţa cel covârşit de ocupaţii! — conducerii PEN-Clubului nostru din Bucureşti. Noi am pregătit terenul, am purtat clarificările până în pragul tratativelor directe. De acolo înnainte era datoria comitetului bucureştean. Ceeace ne interesează aici e că saşii au răspuns aderând.

D. N. Iorga n'are dreptate atacând ţinuta ireproşabilă a revistei *Klingsor*, dar are o scuză: nu cunoştea toate lucrurile pomenite aici.

NICHIFOR CRAINIC

DOMNUL Lovinescu inaugurase mai acum câţiva ani, la noi, genul amabil şi comod al „anticipaţiei literare": obiceiul de a descifra în primii paşi ai unui scriitor, ca într'o palmă deschisă, linia destinului său literar. Confortabil şi facil, procedeul s'a dovedit, tot de atâtea ori, infructuos cât falş. Verificată popular, înţelepciunea elementară a zilei bune care se cunoaşte de dimineaţă se dovedea dificil de susţinut literar.

Căci, în genere, drumul unui scriitor este asemeni unei cărări de codru: netedă şi clară la început, dar, apoi, frântă şi ascunzându-se, până să ajungă la luminişul definitiv

Este şi cazul d-lui Alexandru Busuioceanu: atent ochiu critic, dublat de o rară şi certă intuiţie, d-sa a început prin a face critică literară. Sprijinit de o plurală cunoaştere a altor literaturi, d. Busuioceanu se aplicase, egal, faptului literar autohton şi strein. O serie de portrete ale lui Reiner Maria Rilke, Hofmanstahl, Spiteller, Shaw, alăturate unui început de frescă a literaturii româneşti, au dat volumul de esseuri „*Figuri şi cărţi*", din care se detaşau neobişnuit paginile închinate lui Pârvan, Nichifor Crainic şi cea dintâi amplă şi completă considerare critică a lui Lucian Blaga.

A urmat apoi o linişte de doi ani, care a rodit însă volumul de traduceri din Witman, apărut la «*Cultura Naţională*»: preţios prin faptul că cititorul român lua prima oară contact real cu un scriitor de dincolo de ocean cât, deopotrivă, prin vestibulul erudit şi cald al unui esseu introductiv; una dintre cele mai neliniştite şi frumoase prefeţe de carte din câte s'au scris la noi.

Dl. Busuioceanu părea, deci, total câştigat pentru literatură, căreia îi dăruise, dealtminteri, şi o serie de poeme în proză, grele de imagini şi sensibilitate, ca nişte alege smulse direct adâncurilor sufletului...

Când, brusc, renunţarea. O totală schimbare de preocupări: în locul criticului literar, arheologul — acest critic care caută adevărul în piatră şi în pământ; în locul scriitorului preocupat de imagini şi daltă verbală, cercetătorul stăruind în toate tainiţele istoriei artelor.

În câţi-va ani de zile, şase studii: trei în limba franceză, două în cea italiană şi unul singur în limba română, „*Câteva portrete noui ale lui Mihai Viteazul*".

Lângă acesta din urmă, d-l Al. Busuioceanu a aşezat, recent, încă o broşură: „*Pictura italiană înainte de Cimabue*"; un bogat comentariu la cartea lui Vasari „*Le vite deipiù eccelenti pittori, scultori e arhitettori*", care situa la Giovanni Cimabue începutul renaşterii picturei italiene — în vreme ce d. Al. Busuioceanu dovedeşte, documentat în paginile lucrării sale, existenţa unei destul de valoroase picturi primitive italiene cu mai mult de două sute de ani înaintea lui Cimabue.

Argumentat şi construit, acest studiu, prin buna calitate a scrisului său, face continuu să se strevadă, printre frunzişul de cifre şi date, amintirea mereu tânără şi nepotolită a pasiunei dintru început a d-lui Al. Busuioceanu, pentru literatură...

UNEI solicitări pentru o definiţie a talentului, Anatole France răspundea cândva: „*tot atât cât dar natural, talentul este rezultatul unei îndelungi experienţe*". Şi cita, în sprijinul afirmaţiei sale, numele unor scriitorii care întreprindeau totdeauna, în vederea unei cărţi sau a unui roman, ample şi insistente documentări: Zola, Flaubert, Balzac.

Fireşte că formula aceasta nu poate fi exclusivă Artistul-muncitor există. Dar existenţa lui nu exclude pe aceia a artistului spontan, pentrucă totul nu este în fond, de cât o discuţiune de termeni: scriitorul care urmăreşte, pentru a spune astfel, asemeni unui bacteriolog al artei, cultura unui subiect într'o anume realitate, ca şi scriitorul care irumpe direct, sunt două manifestări diverse ale aceluiaş fenomen.

La cel din dintâi, observaţia se exercită material şi conştient. La cel din urmă, ea se rezolcă intim şi inconştient. În acest sens, Henri Massis notează în a sa „*Comment Emile Zola composait ses Romans*" un lucru extrem de just: „*chiar la scriitorii unde ne-am obişnuit să credem că totul a fost creiat numai printr'o mare muncă şi studiu, nu odată se întâmplă să*

ai surpriza de a întâlni, în locul muncitorului, artistul".

Totul se reduce deci, adesea, la o chestiune de optică: unii văd cu ochiul liber, alţii simt nevoia lentilelor care să-i completeze.

Pe de altă parte, literatura mai cunoaşte cazuri în care amândouă aceste forme se împletesc, natural, într'una singură: scriitorul care, deşi se pregăteşte lent în decurs de ani, irumpe totuş brusc.

Este, în ultimul timp, un caz destul de des repetat, în literatura noastră: dd. Gh. Brăescu, N. M. Condiescu, Damian Stănoiu şi Constantin Kiriţescu.

Toţi au păşit dintru început sigur, ca-şi cum s'ar fi pregătit printr'o îndelungă ucenicie literară (ceiace n'a fost). Şi, toţi, au făcut, între altele, dovada unui spirit de observaţie, format şi puţin obişnuit.

Explicaţia este simplă. Dd. Gh. Brăescu şi N. M. Condiescu vin din armată, d. Damian Stănoiu din tagma călugărească şi d. Const. Kiriţescu din lumea puţin cunoscută a dascălilor: deci din domenii unde viaţa este masată, încă nouă, ca un hăţiş în care condeiul n'a spart prea multe poteci, şi alcătuită din contraste, care *provoacă* observaţia şi efectul literar.

De aci, noutatea d-lui Brăescu, expresia aspră şi rotundă a d-lui Condiescu, umorul ca şi notaţia vie ale d-lor Damian Stănoiu şi Const. Kiriţescu: scriitori în ai căror faguri de sensibilitate, viaţa şi-a scuturat, fără ştire şi egal, florile ei suave şi amare; s'a înregistrat inconştient şi a umplut toate măsurile sufletului — pentru această revărsare târzie dar definitivă de acum.

În cadrul acestor consideraţiuni — pe care dealminteri le-a şi provocat — se integrează, prin urmare, şi „*Porunca Zecea*": după „*Printre Apostoli*", a doua carte de literatură a d-lui Kiriţescu, apărută la „Cartea Românească".

Situată la jumătatea drumului dintre nuvela mare şi roman, recenta carte a d-lui Kiriţescu cuprinde, alături de câteva savuroase note de călătorie, aventura unui profesor secundar de provincie care râvnia un directorat de liceu. Sunt o serie de întâmplări, văzute cu un ochi cald, din cari nu lipseşte însă nici un anume accent de satiră. Mai ales dacă adăogăm că, în inima întâmplărilor urmărite, d. Kiriţescu deschide câte odată ferestre spre unele neajunsuri politice şi insuficiente etice, mai generale şi proprii vremii noastre.

Fapt care adună cărţei o valoare în plus.

TOT la „Cartea Românească" a apărut, de curând, cartea d-nei Lucia Mantu „*Umbre Chinezeşti*". Autoarea i-a alăturat subtilul „romane în fragmente"; adaos care cuprinde, lângă puţină cochetărie şi oarecare adevăr: sunt fapte reduse la linie, crochiuri de roman, siluete asemeni acelor desenuri chinezeşti tăiate din hârtie.

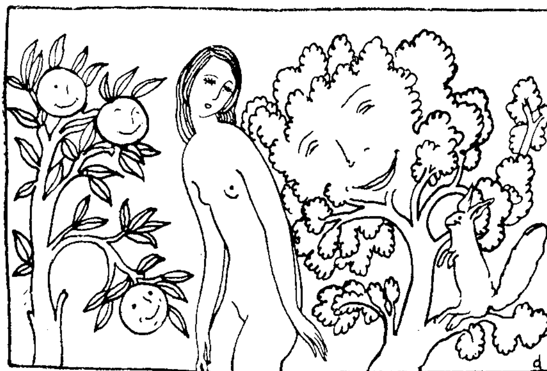
Cartea d-nei Mantu este la fel unei ferestre luminate, în pervazul căreia cetitorul, rămas afară, vede numai linia şi mişcarea umbrelor din lăuntru. O carte întreagă de miniaturi, în care gândul este cioplit, asemeni versurilor, cu pricepere şi răbdare de făurar pasionat.

D-na Lucia Mantu rezolvă, am spune, prin scris, ceiace jupâniţele de altădată spuneau cu acul pe gherghefuri şi în horbote.

Se cade astfel să subliniem insistent această stăruire femenină a d-nei Mantu: calitate devenită rară în literatura noastră, în care cele mai multe scriitoare, renunţând la timbrul lor firesc, îşi îngroaşă falş şi bărbăteşte glasul. Se depersonalizează şi masculinizează literar, tratând teme care le depăşesc mai totdeauna resursele naturale.

În această privinţă, d-na Lucia Mantu este cea mai autentică prozatoare femenină a noastră de azi: deopotrivă prin observaţie, cât prin matura artă literară a scrisului său.

AL. BĂDĂUŢĂ

Secretar de Redacţie: Al. Bădăuţă

S. MÜTZNER — PRIETENIE

I. ARJOCA BRUMAR

MARGARETA STERIAN „CURTE VECHE"

I. ARJCCA — *PETRECERE FAMILIARA*